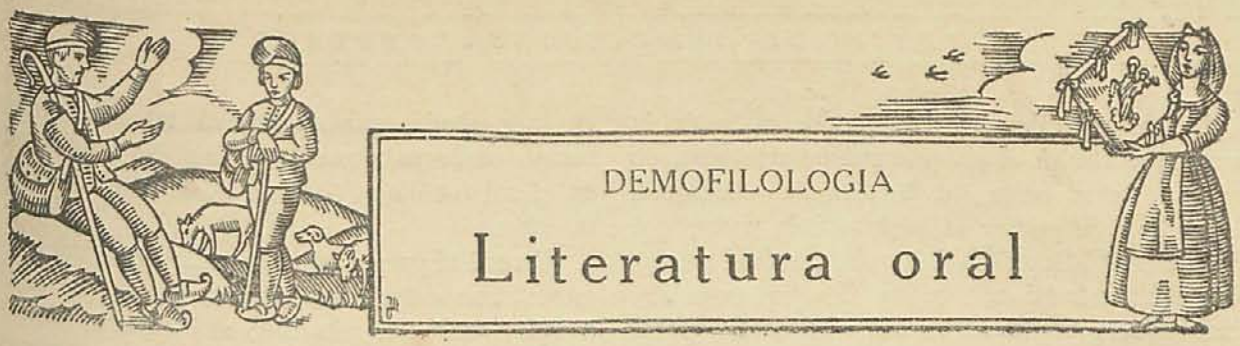

DUES CULTURES

Quan s'introduí entre nosaltres en el món literari la paraula *folklore* — ho recordem ben bé, perquè ja havíem passat pels camps de la retòrica i poètica —, aquella veu forastera va promoure un gros enrenou. Hom designava amb aquest nom la ciència o saber popular, millor dit, plebeu, aquell saber — deien — que es trametia mitjançant la tradició oral, sense cap fonament científic. Tanmateix aquesta novetat que ens oferiren els savis envers l'any 1880 fou una cosa així com el descobriment de la Mediterrània; perquè la cultura tradicional o popular feia anys i panys que era coneguda i estudiada amb tota cura.

En efecte, cada vegada que una forta ventada, com de tramuntana se'n duia la fullaraca d'una literatura exòtica o demodada, treia al descobert el que se n'ha dit l'ànima del poble.

Aquestes fortes turbonades són fruita del temps? És clar que ho són, com tot ço que viu; però tenen alguna periodicitat, com els temporals a entrada de fosc per l'agost? Jo crec que sí, que són senyals d'una tardor, d'una sementera, d'una muda. Se'm figura persistent una lluita brava entre l'esperit popular i una vestimenta dissimulatòria de l'enemic de l'ànima : dues cultures, la tradicional i la literària.

Penso que tots els pobles tenen aquestes dues arts culturals en lluita més o menys desastrada, i se'm figura que aquesta lluita té efecte en dues diferents situacions, que caldria estudiar pregonament, si volguéssim fer una bona llauró.

Pot succeir que ambdues cultures — la oral i l'escrita — s'encastellin en idiomes distints, i aleshores el folklore floreix esplendorosament, amb tota la llibertat espontània de la natura salvatge, així com un camp incult dóna peu a què hi llevi tota mena de llavor. El terrassà que té el càrrec del seu conreu, no se'n cuida ni poc ni molt. Se li afigura que aquella terra inculta no és la seva; ell té un altre camp propi : el dels seus amors és el seu camp, i res més. Al contrari, sent un pregon avorriment per aquell terrer abandonat de la ciència i de l'art. A tot estirar, de tant en tant, trasplanta al seu hort algun planter de la terra erma.

Aquest és un cas; però s'esdevé sovint en els camps de la literatura un estat de coses totalment diferent. De vegades passa que un mateix idioma serveix per a les dues cultures, i aleshores l'escrita es fonamenta en la oral, en tanta de manera, que ja pot dir-se que tota cultura és escrita. El saber plebeu, en aquest cas, se'ns presenta com a rebost o fornidor de totes les belles coses de la col·lectivitat : història i prehistòria són el seu estadi apropiat, perquè el present i pervenir són el patrimoni de les lletres: supersticions, creences fantàstiques, mites, fatilleries, reminiscències de cultures llunyanes que han quedat per a donar mostra d'instints salvatges en tradicions, transformacions meravelloses, llegendes, festes, jocs, danses, cants, endevinalles, conjurs-devocions; tot ço, en fi, que revela l'esperit del poble en els seus diversos estats de civilització.

La cultura lletrada en general, àdhuc quan la oral pertany al seu mateix idioma, sent envers aquesta forma inculta de ciència, tongades de desafecte; les dues cultures, com a veres germanes que són, es barallen, renyeixen, s'esgarrapen. El preciosisme, el culteranisme, el classicisme, etc., solen eixir en mig de les batusses fraternals. La influència dels clàssics — grecs i llatins — és saludable sempre en els pobles que tenen per llengua pròpia una filla directa d'aquelles cultures passades.

© Biblioteca Nacional de España

La primera llengua a aprendre és la de la terra, que tindrà el seu natural complement, en segon i tercer terme, en les llengües clàssiques. És a dir : de primer la llengua dels pares, que és el present; després la dels avis, que és el passat, contingut gairebé tot en la llengua nostrada. Amb aquest fonament científic el nostre poble posseirà la clau de totes les cultures neo-llatines.

Mentre la cultura escrita no tingui un peu ferm per fonament, sempre apareixerà als ulls de les persones sensates amb un posat d'analfabetisme — amb lletres o sense lletres —. Sort que d'amagat, i sense reparar en despeses, el poble s'estudia a si mateix, convençut que l'hora que marca el rellotge parroquial no és la seva hora ni la del món de la realitat.

Menes de parèmies

El camp del folklore — o diem-ne del saber de la pleu — és extens : abraça tot ço que ateny la veu del poble. Tot espigolant o apellucant pel terrer del nostre patrimoni com qui va a caçar caragols o bolets, la primera divisió, la primera tria o partió que se'ns acut fer mentre omplim la cistella de parèmies, és aquesta : *vivents* i *antiquades*.

Una tal divisió de les parèmies que sembla d'allò més natural i lògica, resulta la més arbitrària que s'hagi pogut imaginar. Perquè a l'agregació de les revellides s'hauran de collocar totes aquelles que estan fora d'ús. No? Doncs, en bona lògica, hi eren gairebé totes les catalanes en començar la recerca. Que no us recordeu d'aquells beneïts temps dels *Campos*, el *Criadero*, el *Prado Catalán* i tants d'altres noms retombants que feien forrolla a Barcelona? I el *Ramillete* i el *Gavilán*? L'ambient era calitxós, enrarit; no es bellugava una fulla d'arbre. No hi havia més remei : arreplegar-ho tot, fins a omplir el cistell, baldament ho haguéssim de llençar gairebé tot. Però al cap de poc temps — era a redós de la Gloriosa — s'alçà un ventet frescal de garví. El garví sol tenir això de bo : no para fins que ha llevat la capa i se n'ha dut el barret, el paraigües... i el goç.

Això ja degué esmentar-ho el mestre Aguiló, quan observà que en el lèxic nostre no hi havia cap terme verament antiquat, perquè tots eren vivents en un indret o altre. Doncs això que s'observa tan sovint en el lèxic es nota sempre en la parèmia, que apareixerà tal volta més o menys ombrejada per la pàtina del no ús, però en el sol fet d'aparèixer ja dóna palès testimoni de vida.

Perquè si parem esment en l'anacronisme d'algunes dites o refertes, veurem que ell no té res a veure amb llur vitalitat; al contrari, l'anacronisme dóna a les refertes més relleu, més ufanor, més exuberància : perquè el major valer de la parèmia està en la seva antiguitat, està en què sigui efectivament dita dels vells, no pas de la gent d'ara.

Això no vol pas dir que no hi hagi parèmies que no moguin principalment la nostra atenció, perquè suggereixen el record d'un fet històric, i llavors, empesos per l'afany ordenador o coordinador, ens semblarà haver trobat la clau d'una natural divisió de les dites populars : les històriques i les que no ho són. Però si arbitrària era la divisió de l'ús i del no ús, més arbitrària se'ns mostra aquesta altra d'ésser o no ésser històriques. Perquè d'històriques totes les parèmies ho són; el que hi ha és que d'unes poques en coneixem l'origen, real o supost, mentre que de les altres no en sabem res, o gairebé res. «O faixa o caixa» « — Bialó, no fem... pastetes!», ens suggeriran sempre la petita figura del gran reusenc. És més, encara : passaran a la posteritat dites dels mestres en Gai Saber, que el poble es féu tot seguit seves, entre altres aquella de Verdaguer : «Qui enfonsa o alça els pobles és Déu, que els ha creat»; i en podríem citar d'en Collell, Matheu, Balaguer, etc.

I cal esmentar un fet que comprova la doble font, deu de la musa popular : hi ha parèmies que de la cultura intel·lectual baixen a la pleu, i aquestes no són pas tan nombroses com de primer antuvi semblen; les més són filles directes de la cultura plebea que, com plantes d'exquisida flaire, enlairen i escampen llurs perfums, bo i vivificant l'ambient de la cultura literària.

Però, ei!, tampoc podrem establir una línia divisòria entre les parèmies literàries i les plebees. La parèmia, filla de la pleu, ens demostra els cent caires de l'estètica inculta tan corprenents, que els mestres tenen a gran glòria de poder aconseguir fer obra que s'hi assembli i s'hi confongui.

Això només vol dir que la bellesa, o, si es vol, l'art, és un, encara que les cultures siguin dues, en lluita sempre per a donar testimoni de vida.

Tot espigolant arreu pels erms i conreus de

© Biblioteca Nacional de España

casa nostra hem de trobar, per força, dolorosos efectes d'aquesta lluita entre les dues cultures — perquè, ja ho he dit, fins allò incult és cultura, i a casa nostra es pot dir que és la veritable cultura —. En efecte, hi trobarem dites, refranys i proverbis que el temps ha arreconat del tot. Hom diria que són fòssils, però a un bon moment donen senyals de vida.

Hem assistit a la resurrecció de mantes paraules i formes sintàctiques que hem recollit aparentment fossilitzades : *lluita, cercle, ombrel·la, ombra, binocles,* i tants d'altres mots.

Tot cercant, cercant, i recollint, sense triar, aniran al nostre cistell fragments de parèmia que el poble ha conservat; parèmies escarbotades, malmeses, pobres éssers esguerrats que, fets malbé i tot, lluiten encara com a veritables herois. Interessantíssims fragments d'exemplars típics de bellesa, cal recollir-los amb amor, tractar-los amb respecte i cura, i fer per manera de sanejar-los, de remeiar-los.

Amants de la coordinació, no tractem pas d'establir tampoc una divisió, que sembla tota natural, entre parèmies senceres i escarbotades, entre malaltes i sanes, entre il·leses i malmeses, entre atuïdes i vives... Totes són vives. Com hem dit, fins les fossilitzades solen presentar senyals de vida. Ara, això sí, el que demanen algunes parèmies és salut : és precisament ço que reclama tota la cultura nostrada.

Cal sanejar la parèmia, llevar-li el fang i llot que se li ha encastat per a desfigurar-la horriblement i fer-la avorrible als ulls del mateix poble que, espiritualment, no té altre manteniment.

Fòssils i malalts convé sotmetre'ls a tractament per a restablir llur salut, que és la nostra propia salut espiritual.

Boix de la col. Josep Colominas

FIGURA D'UNA AUCA DE SOLDATS DE RENGLE, ESTAMPADA A MÀ

EL DISPENSARI FOLKLÒRIC

Hem d'establir un dispensari paremiològic, o si ho voleu més clarament expressat, hem de depurar la parèmia, com hem de depurar el llenguatge. Però, ens hem d'entendre : quan diem que cal depurar la parèmia, no volem pas dir que la parèmia catalana actual freturi de l'adjutori de les parèmies foranes. La comparança d'unes i altres ens dirà ben alt fins on és nostre, per molt que s'hagin barrejat les fites en aquest camp. El català, amb les seves variants dialectals — Rosselló, Provença, Carcassona, Montpeller, Tolosa, Bearn — el trobarem a França amb el nom de *vell francès, gascó, provençal* o *llemosí*. Què hi fa? Les variants dialectals d'Aragó — Osca, Benasc, Monçó —; les de València, Alacant i Castelló; les de Mallorca, Menorca i Eivissa; en fi, totes les variants que trobarem des d'Andorra i Aran fins a l'Ebre, bé ens donaran prou mitjans de comprovació i de depuració.

Una formuleta infantil catalana, que és el mateix al Segrià que al Vallès, consisteix en l'engallinada que tracta de fer un nen a un seu company, si aquest no és avisat, quan, després

© Biblioteca Nacional de España

Boix col. Josep Roca, de Manresa

FIGURA D'UN VENTALL

d'haver espellincat un raïm, en queda només la rapa:

«—Sabs a l'Hospital?
—Sí.
—Porta-hi aquest malalt.
—Porta-l'hi tu, que li has fet el mal.»

Doncs bé; aquest joc és simbòlic. Qui ha de curar de la salut del malalt és qui li ha ocasionat la dolença : a nosaltres mateixos pertoca la depuració del llenguatge i, per conseqüent, la depuració de la parèmia.

El cor s'omple de negra tristesa i s'encongeix adolorit sols de pensar en la feina que se li girarà al poble així que s'adoni seriosament de la malaltia del seu llenguatge, per a remeiar-lo, per a restaurar-lo en el seu estat de plena salut, que tan llarg temps fa que l'ha abandonat, presa de deixadesa, d'aviliment, d'ensopiment sots la servitud. Però aquesta punyent impressió no ens ha de fer caure en embrutidor pessimisme. Precisament l'adonar-se de la malaltia el malalt és un dels primers senyals de curació pròxima : és l'entreveure l'ideal de sanitat que obra camí al remei, per una atracció irresistible que obra l'ideal sobre éssers que viuen en la realitat. L'amor de la salut s'imposarà a tots nosaltres, i la feina de depuració serà contínua, no d'un moment i prou; serà de tots, no d'un sol home o agrupament. Tots hi han estat en l'obra destructora: tots han d'ésser-hi en la de reconstrucció.

I per on començarem aquesta feina? Vet ací la pregunta que solen fer els malfeiners; l'abundor de la feina els ofega; no saben per on començar..., fan el cigarret. Nosaltres no ho hem de preguntar a ningú, per on es comença : per tot arreu és bo de començar. Per on hi hagi a fer i qui primer hi sigui.

Com que el mal és general, tota la comunitat plegada ha d'ésser dispensari; com que tots som la causa del mal, tots hem d'ésser a posar el remei : «qui té fècit té desfècit».

Les nafres que ens presenten les parèmies són de molt diversa mena. No vull pas classificar-les totes; però sí que n'enumeraré algunes i en presentaré alguns exemples per mostra.

1.ª *Omissió d'una lletra.* — O el copista o el tipògraf es descuiden una lletra d'una paraula, i de vegades, involuntàriament, maten la parèmia; la deixen sense sentit, que equival a la mort. Així, en mantes edicions dels *Quatre cents aforismes catalans*, del doctor Joan Carles Amat, es llegeix:

«Qui per si no té *cruell*,
com pot donar bon consell?»

Cruell, paraula ben catalana, cognom ben estès... Però, què vol dir? Què té a veure amb el *bon consell*? No cal que ens hi trenquem el cap — unes edicions són remei de les altres —. *Cruell* havia d'ésser *ceruell* = *cervell*.

2.ª *Inversió d'una lletra.* — El tipògraf ací no s'ha descuidat cap lletra : ço que ha fet és, senzillament, capgirar-ne una, que és precisament d'aquelles que girades tenen un altre significat. La u, girada és la n. La vocal es torna consonant. Deia la parèmia:

«Al bou vell
muda'l d'aire
i deixarà la pell.»

Caldrà explicar-la? Totes les bèsties casolanes s'enyoren fins a morir-ne; però especialment els *bous*, quan són vells, si hom els treu de casa. A les mules, eugues i someres, quan entren per primera vegada a una casa, a la nostra comarca del Vallès, se'ls sol donar llesques de pa sucades amb vi, les quals curen l'enyorament. El fet natural del *bou vell*, que es mor canviant d'aire, s'aplica generalment en sentit paremiològic a les persones, siguin homes o siguin dones. I vet ací que un tipògraf capgira només una lletra, i no en fa poc ni gaire de trencadissa, per la gràcia de Déu! De moment, el *bou* resulta *bon*; els correctors passen l'errada, perquè ja té sentit:

«Al bon vell
muda-li l'aire
i deixarà la pell.»

© Biblioteca Nacional de España

Bon vell, has dit? S'interpreta per home vell, sanitós... I ja tenim així una altra parèmia. I no és pas l'únic cas en el qual una errada sigui l'origen d'una nova dita popular, com ja veurem aviat.

Però ací ja no és una, sinó dues, o més. Suprimiu el *bon*, i va tot sol; poseu-hi *A l'home vell*, o *Quan l'home és vell*, i «apunta Barnolal». I tot això, com una esllavissada, ha caigut sobre la Reial Acadèmia Espanyola.

3.ª *Canvi d'una lletra.* — Cal advertir que una semblant errada, perquè prengui peu, ha d'ésser que resulti amb perfecte sentit la frase equivocada o després de feta la substitució. Així, el proverbi comparança que diu:

«Molt parlar *nou*,
molt gratar cou.»

canviada una *n* en *m*, resulta:

«Molt parlar *mou*,
molt gratar cou.»

I vet ací una nova parèmia; perquè és certa la primera part, per allò de «molts amens arriben al cel», però aleshores la comparança amb la segona no resulta, ans al contrari, ve a palesar que mai, ni per casualitat, de la erra no n'ha eixit la veritat.

Tal vegada aquesta errada sigui deguda al tipògraf, i no pas intencionadament; però el poble també en sap fer, i àdhuc intencionades, que, desgraciadament, són les que més queden, com ocorre amb aquest aforisme que trobo en una col·lecció lleidatana:

«A la dona *borratxa* no se li fa el vi agre.»

És evident que el vi que, trasbalsat, no es guarda gaire temps, no corre el risc d'agrejar-se, si es beu de seguida : «la dona tocada de la beguda *és tan curosa*, que no permet que el vi se li faci malbé». La frase, no cal negar-ho, té una certa elegància; però tot seguit s'acut al pensament que l'encàrrec que ací es dóna a *la dona borratxa* podria excercir-lo molt millor un home *de bona voluntat*. L'aforisme segurament no acusava la dona ni l'home, sino que designava la pell o bot, generalment de gat, que serveix per a portar el vi d'un àpat al camp, atuell que anomenem *bot*, *botella*, *botija*, *gat* i *borratxa*. L'aforisme deia:

«A la bona *borratxa* no se li fa el vi agre.»

Amb la qual cosa es deia una frase laudatòria per a la *borratxa* o *gat* ideal, que serva el vi sense espatllar-lo, en bon estat. Segurament que de seguida el poble hi veia el joc del mot *borratxa*, i no tenint-ne prou amb *la bona*, que tan pot ésser de *bondad* com de *bravura*, la canvia amb *la dona*, amb la qual cosa no s'ha guanyat res, en aquesta parèmia, ans s'hi ha perdut.

Si la botella és bona, ben construïda i ben conservada, mantindrà el vi en bon estat, sense que s'agregi o es piqui. El sentit paremiològic és clar. La persona de seny i de bons principis no donarà mai mal consell.

Convé advertir que algunes d'aquestes ferides que hom nota i tracta de remeiar en les parèmies són tan pregones, que ja no tenen remei : a qui li tallen un dit de la mà o li serren una cama, posem per exemple, viu perfectament i amb salut amb un dit o una cama de menys. Així, la frase paremiològica «Ésser cornut i pagar el beure», al meu entendre és viciosa per canvi d'una lletra. O si no, veiem-ho:

És costum vulgar a tota la nostra terra, quan es casa un vidu o vídua, de *fer esquellots*, o *visca l'abat*, o *cornar*, que totes tres coses volen dir el mateix : el poble posa als novençans a l'alternativa *d'ésser cornats* per tots *o de pagar el beure* a tots. Parem-hi esment, si us plau : o *cornats* o *pagar el beure*. Si algú es considera doblement perjudicat en un negoci, sol dir-se : «Això fóra

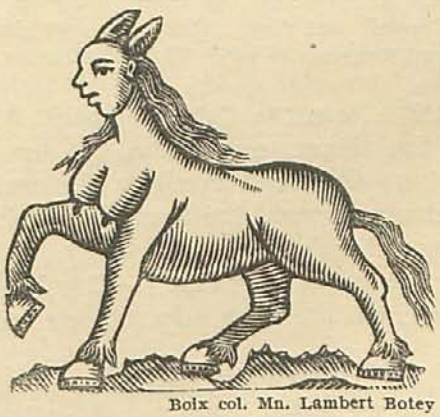

Boix col. Mn. Lambert Botey

CAPÇALERA DEL ROMANSO
QUE RELATA LES FACÈCIES D'UNA NOIA
QUE FOU CONVERTIDA EN MULA

© Biblioteca Nacional de España

Boix orig. col. Hereus Vda. Pla

ésser cornut i pagar el beure», i al meu entendre deuria dir-se «ésser cornat i pagar el beure». Però això, ara, per clar i net que resulti, qui ho modifica? Qui ho esmena? El costum és ja segona naturalesa : el poble no diu pas ço que hauria de dir, però vol dir, i és més, pensa dir el mateix.

Un canvi per l'istil ha fet vulgar un error històric ben notable : una cançó popular, la de *Sant Ramon*, fa fill de Vilafranca a sant Ramon Nonat, al sant fill del Portell, l'advocat de les dones que van de part. Com pot ésser això? Senzillament : són moltes les variants que comencen dient:

«Sant Ramon Nonat, fill de Vilafranca...»

Però com ja he dit abans, que unes variants corregeixen les altres, pensem haver endevinat la correcció així:

«La Mare de Déu un roser plantava;
d'aquell sant roser n'ha nada una planta:
sant Ramon *n'ha nat*, fill de Vilafranca», etc.

Aquell *n'ha nat*, a l'oïda del poble devot del *Nonat*, fou tingut, sens dubte, per una equivocació, i no vacil·la a acudir a l'esmena, de la qual estan protestant inútilment els *savis* des de darreries del sigle XVI.

4.ª *Per confusió fonètica.* — El poble diu una cosa i n'entén una altra, com succeeix en la dita vulgar:

«Passem el dia d'avui,
i demà
Déu *hi dirà*.»

No tinc el més petit dubte que els dos mots subrallats són una errada; i, tanmateix, aquesta dita, així escarbotada, ha estat traduïda al castellà, i així viu tan campant. A la parèmia xula ja li podem dir allò de «bona nit si et colgues!» L'antiga catalana viva i ben xiroia encara, baldament sigui vella, és aquesta:

«Passem el dia d'avui,
i demà
Déu *aidarà*.»

Aidar en catalanesc vell, vol dir ajudar, *aidar* és encara terme viu en moltes parèmies : «Aida't i t'aidaré», etc. Miri's com es vulgui, el *Déu hi dirà* no té cap sentit lògic; en canvi, és molt posat en raó de pensar que Déu donarà adjutori a qui amb ànim valent aconseguirà triomfar de les dificultats presents.

5.ª *Lliçó viciosa.* — Sigui per mala lletra de l'amanuense, sigui per poc encert del lector. He trobat aquest proverbi desbaratat, en Sebastià Mey, si no recordo malament:

«Casas con dol,
en son cresol.»

Sense gaire dificultat, com qui diu contra claror, he llegit rectificat l'adagi d'aquesta manera:

«Cascú son dol
ens son cresol.»

En aquesta forma té perfecte sentit : faci cadascú el seu dol a la llum del seu gresol; la qual cosa té justa aplicació al cas que en Mey refereix.

D'aquestes lliçons equivocades en trobarem moltes en el Jafuda Bonsenyor, en la *Col·lecció de Proverbis aràbics*, publicada per En M. de Bofarull, i en alguns adagis de fra Eximeniç. Per mostra, amb un sol cas n'hi ha prou.

6.ª *Viciosa interpretació.* — Aquest cas és el més freqüent en la literatura paremiològica, perquè les paraules envelleixen com les persones, perden el sentit que d'abans tenien; el poble es complau amb el joc de mots, i les parèmies es tornen veritables enigmes que freturen d'una clau desxifratòria.

«Tots al Papa,
i vós a la capa.»

deia en una carta el rei Ferran II el Catòlic al primer virrei de Nàpols; dita que transcriu Quevedo interpretant-la malament; suposa que *a la capa* vol dir que aquell funcionari «mantingui

© Biblioteca Nacional de España

l'honor del càrrec que exerceix», sense parar ment que vol dir «que s'abstingui de maniobrar», que deixi fer als altres i esperi millor ocasió, que això significa, entre gent de mar, estar *a la capa*.

«*Sant Bernat*
cura de febre i de mal de cap.»

El fonament lògic i natural d'aquesta dita no sembla pas ésser altre que la transcripció gràfica de

«S'han bernat.»

és a dir, s'han tancat dins de casa seva, de conformitat amb tantes d'altres parèmies, com:

«Si tens la porta tancada
tindràs la testa guardada.»

«La clau
és la pau.»

«A portes tancades, el diable se'n torna.»

Ací, *bernat* no és un nom propi, sinó el participi passiu d'un verb : *bernar* (posar ert, fixe, tes). El substantiu és *bern*. La frase «sol i bern», significant la suma desolació, vol dir : sol i sense possibilitat de poder-se moure.[1]

Un altre exemple se m'ocorre d'una frase i d'una parèmia que reclamen una interpretació per viciosa transcripció. Hem recollit al Pla de Llobregat i al Vallès aquesta parèmia:

«Deu-nos aigua, Ramonet,
que les plantes tenen set.»

Aquesta transcripció no és pas exclusivament meva. En Cels Gomis la publica i confessa que no l'entén, baldament sàpiga que al Vallès i al Pla de Llobregat es diu : «plou a Ramonet», «cau aigua a Ramonet», per dir : plou a bots i a barrals, cau aigua per mor de Déu, o plou molt.

Doncs jo m'atreveixo a interpretar aquesta dita i la parèmia anterior així : *a remor net*; la segona *r* és muda, no sona, i, per tant, se sent *a remó net* : *a Ramonet*, com si fos nom d'una persona. No insisteixo.

«Amb un sust es cura el singlot», o millor dit : «passa el singlot». És una dita vulgar que hem vist presa seriosament per doctors notables, explicant el per què d'aquest fenomen fisiològic. Potser tenen raó : la pleu aplica el remei, i és més, en realitat *passa el singlot* (ei!, si no és el darrer). Però el cas és que ací hi ha un joc de mots que podría molt bé ésser l'origen d'aquest remei vulgar. *Sustar* és singlotar; *sust* és singlot en el nostre propi idioma. Com si diguéssim: «el singlot passa singlotant». Fóra potser algun despropòsit? No és el poble mateix qui diu que «mai no ha plogut que no se n'hagi deixat?»

7.ª *Filigranes del llenguatge.* — Tracto expressament aquest punt en setè i darrer lloc per posar, com qui diu, una virolla digna a aquest bastó que estic allisant i febrint. La cendrosa de les germanes llatines és la catalana; per això, parlant de filigranes fins hi ha gents, instruïdes, amatents a bescantar-la. Diuen : «— Sí! Per joiells i puntes delicades, la cendrosa.» «— Que és fi el drap de cuina!» «— Aixugueu-li els morros amb un sarrió!» «— Doneu-li beure amb un esclop!» «— Aire, a la cendrera!»

Doncs els més preuats joiells paremiològics nostres se'ns ofereixen en forma de trilogies : un tríptic, i cada una de les tres coses, una parèmia. Vet-en ací un com a mostra:

«Deprèn	«Hages cura	«Menja poc,
i aprèn,	i mesura,	dorm en alt,
i sabràs.»	i hauràs.»	i viuràs.»

Hi ha res més polit i delicat? La primera cara del tríptic dóna el camí del saber, la segona assenyala el camí de l'haver, i la tercera la via de sanitat.

Diu : *deprèn i aprèn*. Avui aquestes són dues paraules en tot equivalents; els catalans diem *aprendre* de ço que els valencians anomenen *deprendre*. Dos verbs sinònims : *depprehendo* o *deprendo* i *apprehendo*. El primer val tant com *trobar, descobrir, conèixer*. El segon diu *prendre, apoderar-se, agarrar*. Sols fent-se càrrec del significat precís d'aquests dos matisos diferents de l'estudi és com es pot entendre aquesta parèmia i aquesta altra:

«Per a aprendre
cal deprendre.»

que en castellà traduïren dient : «*Para aprender es menester entender.*» Ben entès, sí, però la *forma* és pobra. La sabateta de vidre no li entra prou bé al peu.

S. FARNÉS

1. Penso que *bernat* s'ha format del llatí *balenatus*; de *bernat* degué formar-se *bern, bernilla, bernillatge*; encara avui les aletes de balena són designades pel poble amb el nom de *bernilles*. Les pedres dretes que anomenem *cavall bernat*, en el seu nom primitiu diuen *pedra tesa*, sense cap al·lusió a mites. En català, encara avui, *quer, queralt, queraltó, querol* volen dir *pedra*.

© Biblioteca Nacional de España

SOBRE UNA LLEGENDA POPULAR MEDIEVAL[1]

UN PENJAT PRESERVAT DE MORIR MIRACULOSAMENT, UN GALL I GALLINA RESSUSCITATS MIRACULOSAMENT

Heus ací un conjunt de notícies i de produccions artístiques — algunes d'elles de caràcter popular — que encara que tot té relació íntima, per la seva diversitat de formes i variacions — inclús del fons —, difícil, dificilíssim és el poder-ho indicar amb un títol que ho comprengui tot.

Per això aquest títol tan general, tan indefinit...; en una paraula : tan poc indicador de l'assumpte que representa. Ell no diu res de ço que es tracta. Per altra part, no es pot particularitzar més, si no es vol caure en inexactituds, car no ho abraçaria tot. Es tracta d'uns pelegrins que van a Sant Jaume de Compostela. En un hostal són acusats falsament de robatori, pel qual el fill és penjat, i el pare ha de continuar tot sol la pelegrinació.

En tornar-ne, i en passar pel lloc del succés, troba el seu fill penjat, però encara vivint. Va a dur la nova miraculosa a l'alcalde, que està a la taula menjant, el qual, incrèdul, respon al pare, que el seu fill és tan viu com el gall i la gallina rostits que s'anava a menjar. En acabar de dir això, un altre prodigi s'obra : el gall i la gallina ressusciten. Corregueren llavors a despenjar-lo, i penjaren el que els havia enganyat.

Aquest és l'assumpte que, variant en la manera de mencionar-lo o presentat parcialment, puix que alguna vegada sols conta el primer prodigi i en altres sols se cita el segon, ha dat origen a la munió d'elements que integren aquest treball.

Podríem dir que és el veritable títol — encara que un xic llarg — de ço que segueix.

* * *

La notícia més antiga que es troba d'aquesta llegenda és la que ens dóna el Papa Calixte II (1119-1124) en la seva obra *De miraculis S. Jacobi*, cap. II:

«Memoriae tradendum est, quosdam Teutonicos sub peregrinationis habitu anno Incarnationis dominicae millesimo nonagesimo ad beati Jacobi limina euntes Tolosam urbem cum divitiarum suarum copiis devenisse, ibique apud quemdam divitem hospitium habuisse. Qui nequam sub pelle ovina mansuetudinem ovis simulans, accurate eos suscepit, variisque potibus, quasi sub hospitalitatis gratia, inebriari fraudulenter compulit. Proh caeca avaritia, proh hominis nequam mens in malum prona!

Tandem peregrinis somno et crapula plus solito gravatis, hospes dolosus spiritu avaritiae exagitatus, quo eos furti reos convincenret, convictorumque pecunias sibi acquireret, scyphum argenteum clam in quadam mantica dormienteum abscondit. Quos post galli cantum cum manu armata abeuntes subsecutus est iniquus hospes inclamitans : Reddite, reddite substractam mihi peccuniam. Cui et illi : Super quem, inquiunt, inveneris, pro velle tuo illum condemnabis.

Facta igitur inquisitione, duos, in quorum mantica scyphum invenit, patrem videlicet et filium, injuste eorumb ona rapiens, ad publicum judicium traxit. Judex vero pietatis gratia motus, alterum dimitti, alterum ad suplicium jubet adduci. O misericordiae visceral pater volens liberare filium addidit se ad supplicium; filius e contra. Non est inquit, aequum, patrem pro filio tradi in mortis periculum; sed pro patre filius indictae poenae subeat excidium.

O venerabile certamen clementiae! Denique proprio voto filius pro liberatione patris dilecti sibi suspenditur: pater vero flens et moerens ad sanctum Jacobum progreditur. Visitato autem apostolico altari venerabili, pater revertens unde, transactis jam triginta sex diebus ad corpus filii sui adhuc pendentis, facit diverticulum, exclamans lacrymosis gemitibus et miserandis ejulatibus : Heu me, filii, ut quid te genui! Ut quid te videns suspensum vivere sustinui!

Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Filius suspensus consolatur patrem, et ait : Noli, amantissime pater, de mea poena cum nulla sit lugere; sed potius gaudeas quia suavius est mihi nunc, quam fuisset antea in tota vita praeterita. Enimvero beatissimus Jacobus manibus suis me sustentam omnimoda dulcedine me refocillat. Quod pater audiens cucurrit in urbem, convocans populum ad tantum Dei miraculum. Qui venientes et hunc tam longo tempore suspensum adhuc vivere videntes, intelexerunt, ex insatiabili hospitio

1. Treball de la Càtedra de Teoria de la Literatura i de les Arts (curs 1928-29), de la Universitat de Barcelona, dirigida pel catedràtic doctor Àngel Apraiz, a l'amabilitat del qual devem el poder publicar-lo.

© Biblioteca Nacional de España

avaritia hunc esse acusatum, sed Dei misericordia salvatum. A Domino plane factum est istud, de est mirabile in oculis nostris. Igitur cum magna gloria a patibulo illum sustulerunt.

Hospitem vero, sicuti male promeruerat, ibidem communi examine morti addictum illico suspenderunt. Qua propter quicumque Christiano nomine censetur cum magna solicitudine debent attendere, ne in hospites vel in quoslibet proximos hujus modi fraudem vel consimile aliquid moliantur facere; sed misericordiam et benignam pietatem peregrinis studeant impendere, quatenus inde praemia aeternae gloriae mereantur a Deo percipere.»[1]

Els pelegrins que ens presenta són un pare i un fill, alemanys (teutònics). Data el fet a l'any 1090. I el col·loca a la ciutat de Tolosa. Explica el fet dient que l'hostaler, per esperit d'avarícia, amagà una tassa d'argent a la maleta dels dits pelegrins, per tal d'acusar-los de robatori i confiscar-los llurs béns. El jutge encarregat de l'assumpte, per compassió, sols mana penjar-ne un, dels dos que són; per la qual cosa cada u vol ésser penjat, per tal que se salvi l'altre. Per últim pengen el fill, i el pare segueix la pelegrinació. Al cap de trenta sis dies, el pare torna al mateix lloc, i en veure el seu fill penjat, es posa a plorar i a gemegar. Però el fill, tot i estant penjat, aconsola el seu pare dient-li que està aguantat per les mans de sant Jaume i que és més feliç que mai. El pare llavors corregué a portar la notícia del miracle a tot el poble. Comprengueren l'engany, despenjaren al fill i penjaren l'hostaler. Entre les explicacions hi ha algunes exclamacions patètiques. I a l'últim en treu l'ensenyança. No es parla per res del segon prodigi de la resurrecció del gall i la gallina. Sols com a curiositat és de remarcar que diu : «*Quos post galli cantum...*», quan l'hostaler persegueix als pelegrins dient que l'han robat.

Un manuscrit del segle XIV, guardat a la Biblioteca Menéndez i Pelayo, de Santander, relata aquest prodigi en castellà arcaic, amb aquestes paraules:

«Un alemán con su fijo en el anno de la Incarnaçion de mil, yendo a Santiago, e entrando en Tolosa, porque

1. *Acta Sanctorum*, Parisiis et Romae. Apud Victorem Palmé, bibliopolam, Julii, t. VI, pàg. 50, n.s 202-204. 1868. Diu el pare ZACARÍAS GARCIA I VILLADA, S. J., a *Razón y Fe*, en un treball titulat «El Camino de Santiago» (any 29, n.° 371; 10 de juliol de 1929), i parlant del llibre de miracles de sant Jaume, que «se llamó de Calixto II, porque se decía que había sido compuesto por aquel Papa. Efectivamente, una miniatura del mismo representa al Pontífice en actitud de escribirle».

Boix original col. Abadal, de Manresa

quería y possar essa noche, embriagole su huespet, e ascondió un vaso de plata en su boncte, e yendose ellos de mannana, fué en pos de ellos, e fízoles tornar diciendo que eran ladrones, porque le furtaron su vaso de plata. E dicendo ellos que los ficiese matar si asy era, adúxolos luego ante el alcalde, e dió ésta sentençia contra ellos, que diesen todas las sus cosas al huesped; e juzgó que enforcasen al uno de ellos; mas queriendo morir el padre por el fijo, e el fijo por el padre, en cabo enforcaron al fijo, e el padre fuese para Santiago muy triste, e tornándose por y a cabo de treynta e seis dias; e yendo al cuerpo del fijo a verlo, e dando muy grandes voces, e faciendo sobre él muy grand llanto, comenzo el fijo colgado a consolar al padre, diziendo : "Mio padre muy dulce, non lloredes, ca nunca tan bien me fue, ca fasta agora, Santiago me mantiene con dulçor celestial", e oyéndolo el padre, corrió muy apriesa para Tolosa, e vinieron allí todo el pueblo, e descolgaron al fijo e pusieron en su lugar al huesped.»[1]

Cas molt semblant. Pare i fill alemany; també en ésser penjat el fill, el pare triga trenta sis dies a tornar de Santiago. També figuren amagar el «vaso de plata», però no és amb idea d'apoderar-se dels béns dels romeus, sinó que no diu més que els embriagà. Esdevé igualment a Tolosa, i tampoc es parla del miracle del gall i de la gallina. El cas, però, succeeix l'any 1000.

*

Altra notícia és la que ens dóna Caesarius Heisterbachensis, monjo de l'ordre del Cistell,

1. *Catálogo* de Artigas, n.° 8, f. 49 v. - 52 v.

© Biblioteca Nacional de España

per l'any 1220, en l'obra *Historia Miraculorum*, llib. 8, cap. 58:

«Civis quidam de Trajecto Inferiori cum filio ad S. Jacobum profectus est. Accidit si bene mimini, ut in quodam loco hospes ejus nescio quid, perderet, et suspicionem de eo habens furtum illi coram judice civitatis imponaret. Quo negante et dicente : Deus novit, et Sanctus Jacobus testis est, me nunquam fuisse furem, neque furis socium; verbis judex non credidit, sed suspendii sententia innocentiam damnavit. Videns filius patrem damnatum, nec aliquid ei prodesse fratrum testimonia, flens et ejulans dixit ad judicem : Rogo vos, domine quatenus intuitu Dei et S. Jacobi me suspendatis, patre meo dimisso : ego enim novi innocentiam illius. Cujus fletibus et intantia tandem judex victus, patrem absolvit, ipsumque suspendit. Pater vero tristis nimis cum sociis procedens, et limina beati Jacobi visitans, ipsique pro anima filii supplicans, postquam ad locum suspensionis rediit, ait fratribus : Ecce, fratres, filius meus : precor, ut paululum subsistatis, donec illum deponam et sepeliam.

Claudita voce patris, respondit : Bene venias, pater: adhuc enim vivo. Depositus ab eo, et interrogatus, quaenam esset causa tanti miraculi ait; Sanctus Jacobus apostulus ab ea hora, qua huic patibulo appensus sum usque nunc manibus suis sustentavit me. Non esurivi, non sitivi, nihil doloris sensi, hec umquam melius mihi fuit omnibus diebus vitae meae. Statimque pariter ad beatum properantes apostulum, filius ut votum suum solveret, pater ut gratias rependeret, incolumes reversi sunt in civitatem Trajectensem. Et est idem miraculum in eadem civitate, sicut nobis retulit Wilhelmus monachus noster ibidem canonicus, valde celebre atque notissimum.»[1]

També es tracta d'un pare i d'un fill, pelegrins. Concreta més d'on són : No diu que són alemanys (teutònics), sinó que ens diu que són uns ciutadans de «Trajecto Inferiori» (d'Utrech). Per altre part, concreta molt menys que l'anterior, en la narració de tot allò altre. No ens diu ni l'any ni la població on succeí. Ací l'hostaler no es porta amb mala fe, per la qual cosa a l'últim no succeeix com en l'altre, que el pengen. Sols diu que es trobà a faltar, no diu el què, i sospita dels pelegrins, i els acusa. Encara que ells ho neguen, el jutge els fa penjar. Però el fill intercedeix, plorant, pel seu pare, i n'aconsegueix el perdó. El pare, després d'haver anat a Compostela i haver pregat per l'ànima del seu fill, en tornar al mateix lloc, sense precisar els dies que triga, passa allò mateix que ço que ens conta el Papa Calixte II. Troba el seu fill encara amb vida, i que li diu : que les mans de sant Jaume l'han aguantat, i que està millor que en cap dia de la seva vida.

I així tornaren a salvament, tots dos, a la seva ciutat de Trajectensem (Utrech). Acabadient que aquest miracle el va contar el monjo Wilhelmus, canonge molt celebèrrim i conegut.

Tampoc ací es parla del gall i la gallina.

*

Voragine (Jacobo Vorazze, archeveque de Genes), escriptor i religiós dominic en el temps 1230-1298, en la *Llegenda Daurada*, en tractar de sant Jaume el Major, també ens conta la llegenda que ens interessa:

«D'après le pape Calixte un Allemand, allant avec son fils a Saint-Jacques, vers l'an du Seigneur 1090, s'arrêta pour loger à Toulouse chez un hôte qui l'enivra et cacha une coupe d'argent dans sa malle. Quand ils furent partis le lendemain, l'hôte les poursuivit comme des voleurs et leur reprocha d'avoir volé sa coupe d'argent. Comme ils lui disaient qu'il les fît punir s'il pouvait trouver la coupe sur eux, on ouvrit leur malle et on trouva l'objet : on les traîna de suite chez le juge. Il y eut un jugement qui prononçait que tout leur avoir fût adjugé a l'hôte, et que l'un des deux serait pendu. Mais comme le père voulait mourir a la place du fils et le fils a la place du père, le fils fût pendu et le père continua, tout chagrin, sa route vers Saint-Jacques. Or vingt six jours après, il revint, s'arrêta auprès du corps de son fils et il poussait de cris lamentables; quand voici que le fils attaché à la potence se mit à le consoler en disant : "Très doux père, ne pleure pas : car je n'ai jamais été si bien; jusqu'à ce jour, saint Jacques m'a sustenté, et il me restaure d'une doulceur céleste." En entendant cela, le père courut a la ville, le peuple vint, detacha le fils du pelerin qui etait sain et sauf, et pendit l'hôte.»[1]

És molt semblant amb el que posa el Papa Calixte II. Són igualment un pare i un fill, alemanys, succeeix l'any 1090 i passa a Tolosa. Tampoc parla del segon miracle del gall i la gallina. L'única diferència de relleu és que ací el pare triga a tornar vint-i-sis dies i no trenta sis com a l'altre.

No sembla, però, que Voragine ho hagi tret de la narració de Calixte II, ja que Voragine cau en la inexactitud de dir que passà després del Papa Calixte, a l'any 1090, i el papa Calixte II ho fou l'any 1119-24. No crec que es refereixi

1. *Acta Sanctorum*, edició citada, Julii, t. VI, pàg. 46-47, n.s 182-183.

1. JACQUES DE VORAGINE, *La Légende Dorée*, nouvellement traduite en français par l'Abbé J.-B. M. Roze, vol. II, pàgs. 276-277. Edouard Rouveyre, éditeur; 76, rue de Seine. París, 1902.

© Biblioteca Nacional de España

al Calixte I, que ho fou a l'any 202. Dient que succeí després del Papa Calixte II, prova que no conegué el que dit Papa escrigué; encara que es veu que els dos han begut a la mateixa font. Tinc notícia que es diu que Voragine ho ha tret de *Speculum majus*, de Vicent de Beauvais, llibre que és molt difícil de trobar.

*

En un Santoral incunable que es troba a la Biblioteca del Seminari de Barcelona, al qual falten els primers fulls, i per la qual cosa no es pot saber res referent a la data ni a l'autor, diu a les pàgines CXXXVI-VII:

«Un home danglaterra ab son fill en l'any de nostre Senyor MXX aná a Sant jaume : e en la ciutat de tolosa en un hostal ell abergá e trairenlo ço est loste qui li amagá en lo dobler una taça dargent : per tal que romagués a ell tot ço dels pelegrins. E ço los pelegrins foren exits del hostal : e tenien lur camí loste los aná darrera encalçat e feu los tornar atrás dient. Vosaltres sou ladres que una taça dargent maveu furtada. E lo pare respós : senyor hoste nosaltres non tenim neguna. Mas si lans trobes fes d'nosaltres ço quet placia.

E loste obrí lo dobler e la mostra : així que los pelegrins no sabere que diguessien : e fore portats a la cort. E la cort veent açó dix : que tota lur roba fos del hoste: e que la on dels pelegrins fos penjat. E com lo pare volgués morir : e que lo fill scapás nou consentí lo fill: abans volgué ell morir. Perqué lo fill fou penjat. E lo pare tengué son camí a sant Jaume. E aprés: xxxv. dies lo pelegrí torná a tolosa : e aná veure lo fill e exí com ell plorava prop lo fill : lo fill lo consolá : e dix-li. O pare molt bo e molt car no plors : e consolet. Car sapies que per negun temps me aná també. E sapies quem soste Sanct jaume : em dona amejar dels menjars celestials. E com açó hagué oit lo pare correc a la ciutat e dix-ho al poble quey vengués. E despenjaren lo pelegrí. E penjaren en loch del pelegrí loste per la gran falsedat que havia feta.»

Com s'entreveu ja en aquest tros, no es tracta de res més que d'una traducció al català de la *Llegenda Daurada*, de Voragine, ço que es confirma en veure tot el llibre, en el qual els miracles i l'ordre de mencionar-los són iguals que els del llibre del citat Voragine.

Però és interessant, perquè, a més del lliurament que ha estat traduït, tenint en compte — és clar — que la comparació no és feta a l'original en llatí, sinó a la traducció francesa — única que m'he pogut procurar bo i afegint-hi explicacions i fent-ho més dialogat —, a part de les males interpretacions, com «il me restaure d'une douceur céleste», és transformat per «em dona amejar dels menjars celestials» — important, perquè més tard veurem també males interpretacions per un igual —, trobem que els pelegrins, que sempre els hem vist alemanys, teutònics o dels Països baixos, ací són d'Anglaterra — mala interpretació de la paraula «teutònics» (?) —. En Voragine diu vers a l'any 1090 la traducció de l'incunable català l'any 1020; ho ha retrocedit setanta anys. El pare triga a tornar, a la *Llegenda Daurada*, vint-i-sis dies; ací en triga trenta cinc; i és de notar que, potser per una casualitat, s'acosta als dies que assenyala Calixte II, que són trenta sis.

A més, és curiós d'anotar que el traductor francès ha traduït per *copa*, i el català per *tassa*, nom que passarà a les cançons catalanes; totes diran *tassa*, no *copa*.

*

Altre document de principis del segle XV és el que publica Marian Aguiló, en el seu *Recull d'eximplis*, que va assenyalat amb el nombre 324.

«Miracle com sent Jacme ressuscita un pelegrí qui anava a sent Jacme, lo qual injustament fo penjat a la ciutat de Tolosa segons ques recompte en los miracles de sent Jacme.

Un hom de Teutonia anaua en romeria a Sent Jacme e menaua un fill seu jove e bell. E alló fo en l'any de nostre Senyor Mill e xx. anys. E quant foren venguts a la ciutat de Tolosa un hoste llur maliciosament amaga

Boix original col. Abadal, de Manresa

© Biblioteca Nacional de España

e mes una taça dargent en la maleta del dit pelegrí. E en altre die quan los pelegrins foren partits de la ciutat loste dona clams denant los oficials de la dita ciutat de Tolosa, dient quels dits pelegrins li hauien furtada una taça dargent; per los quals clams los pelegrins foren seguits com a mals pelegrins e a ladres e presos tornaren los a Tolosa e trobaren dins la llur maleta la dita taça dargent. E tentost los officials donaren per sentencia que tots bens que allí tenien los dits pelegrins fossen del hoste e que el pare o el fill, la un dells fos penjat.

E tentost lo pare pregals molt afectuosament que matassen a ell, quel fill scapas. E lo fill semblantment pregaua que aucciessen a ell, quel pare scapas. E sobre alló hagueren entre ells gran debat. A la fi lo fill volch morir per scapar lo pare. E tentost quel fill fon penjat, lo pare partí de Tolosa, e complí lo romiatge de Sent Jacme. E de aquell die quel fill fon penjat en trenta e sis dies lo pare aná a Sent Jacme e fon tornat a Tolosa. Pensar podets ab quanta tristor, e dolor, e plant que esser pogués lo pare feu aquell romiatge.

E quan veé la forca on son fill staua penjat començá a fer lo major dol e plant que esser pogués : e així plorant acostás a la forca. E ladonchs lo fill li parla, e li dix: Pare e senyor, no plorets, car viu son; e james nom aná ten be que despuys que fuy mes en aquesta forca, car continuament Sent Jacme ma fet companyia, em ha gouernat ab vianda celestial. E tentost lo pare ab molt gran pleer entrassen dins Tolosa e dixho als oficials e a les altres gents. E tentost tots anaren al loch on estaua la forca, e ab gran deuoció a pler despenjaren lo joue e tornaren los bens quels hauien pres, e penjaren loste maluat.»[1]

Aquesta versió és molt semblant a les dues precedents. Sembla derivar també de la *Llegenda Daurada*. Encara que explica absolutament el mateix, ho expressa un xic més extens, amb alguna repetició necessària.

Algunes coses, com la que diu que succeí a l'any 1020, també tradueix per tassa, i el dir «e m'ha governat de vianda celestial», que coincideix en «em dona amejar dels menjars celestials», de la traducció de l'incunable català, sembla vista la *Llegenda Daurada* a través de la traducció mencionada.

Però la dada de què triga el pare a retornar al mateix lloc del suplici trenta sis dies, tal com diu Calixte II, no vint-i-sis com Voragine, ni trenta cinc com l'incunable, acaben de despistar respecte al seu origen.

Com que aquest treball no pretén ésser una cosa completa, puix que de cap manera puc tenir la pretensió d'haver vist tots els documents que en parlen, falten elements de judici amb els documents que s'hauran perdut sense deixar rastre, que són els intermedis — de traspàs — que sens dubte deuen existir o deuen haver existit.

1. *Recull de eximplis e miracles, gestes e faules e altres ligendes ordenades per A-B-C*, tretes d'un manuscrit en pergamí, del segle XV, ara per primera volta estampades baix la direcció d'en Marian Aguiló i Fuster, vol. I, pàgs. 298-299. Est. de Fidel Giró i Alvar Verdaguer. Barcelona, 1881.

*

Nicolaus Bertrandus, que a l'any 1515 escrigué *Tolosanorum gesta*, també dóna, en el f. 49, una versió del fet que té gran interès:

«Unum miraculum, quod legimus ac pictum etiam videmus in singulis beati Jacobi ecclesiis aut capellis, Tholosae factum fuit de peregrino ad beatum Jacobum accedente in Compostella, qui mense uno manens suspensus falsis accusationibus hospitis Tholosani, usque ad patris et matris reditum vivus remansit, quem beatus Jacobus sustinuit : ipsumque parentes in patibulo vivum cernentes de gravi injuria et calumnia accusatum filium conquesturi judicem eunt. Sed cum praeses tholosanus id credere recusaret, nisi pulli jam tosti in veruto exeuntes cantassent aut volarent et volatu sumpto ab igne discessissent garriendo, admiratus est. Cumque patibulum adiisset juvenemque suspensum vivum cerneret, et vatae causam quaereret, ait judici meritis divi Jacobi [se] servatum fuisse.»[1]

Aquesta versió he insinuat que era de gran importància, perquè encara que explica el fet d'una manera molt general, sense entrar en detalls — puix no precisa ni l'any, ni d'on eren, ni el per què, ni com foren acusats de robatori, ni els dies que trigaren a retornar de Compostela, i només diu que succeí a Tolosa —, ell tanca en si tot el que es desenrotllarà després. Fins ací tot el que hem vist ha estat el mateix fet, expressat de diverses maneres. Ara al primer miracle s'afegeix el nou miracle que en avisar que el fill està encara en vida dalt la forca, com que no es creu, ressusciten les aus que estaven al foc rostint-se.

Una altra variació, que també ha d'ésser definitiva, és la que per fer-ho més tràgic fan assistir a la mare en el soscaire que fins ara passaven el pare i el fill. La presència de la mare en penjar el fill augmentarà el to dramàtic.

Aquestes dues innovacions passen a les cançons catalanes d'aquest assumpte.

*

A l'obra *De rebus Hispaniae memorabilibus* (1530), lib. 5, l'autor Lucius Marineus Siculus,

1. *Acta Sanctorum*, edició citada, Julii, t. VI, pàg. 47, n.° 188.

© Biblioteca Nacional de España

col·loca el fet dels dos miracles anteriors a la ciutat de Santo Domingo de la Calzada. Diu:

«Vir quidam probus et amiscus Dei, et uxor ejus optima mulier cum filio adolescentulo magnae probitatis ad sanctum Jacobum Compostellam proficiscentes in hanc urbem — és a dir, a Santo Domingo de la Calzada, de què parla — itineris labore defessi ingrediuntur et quiescendi gratia restiterunt in domo cujusdam qui adultam filiam habebat : quae cum adolescentem pulcra facie vidisset, ejus amore capta est.

Et cum juvenis ab ea requisitus atque vexatus ejus voto repugnasset, amorem convertit in odium, et ei nocere cupiens, tempore, quo discendere volebant, ejus cucullo crateram sui patris clam reposuit. Cumque peregrini mane discessissent exclamavit puella coram parentibus, crateram sibi fuisse subreptam. Quod audiens praeter satellites confestim misit, ut peregrinos reducerent : qui cum venissent, puella conscia sui sceleris accessit ad juvenem, et crateram eruit e cucullo.

Qua propter comperto delicto, juvenis in campum productus iniqua sententia et sine culpa laqueo suspensus est, miserique parentes cum filium deplorassent, postea discedentes Compostellam pervenerunt. Ubi, solutis votis et Deo gratias agentes, subinde redeuntes ad locum pervenerunt, ubi filius erat suspensus, et mater multis perfusa lacrymis ad filium accessit, multum desuadente marito. Cumque filium suspiceret, discit ei filius : Mater mea, noli flere super me : ego enim vivus sum quoniam Virgo Dei genitrix et sanctus Jacobus me sustinent et servant incolumen. Vade charissima mater, ad judicem, qui me falso condemnavit, et dic ei, me vivere propter innocentiam meam, ut me liberari jubeat tibique restituat. Properat solicita mater, et prae, nimio gaudio flens uberius, praetorem convenit in mensa sedentem, qui gallum et gallinam assos scindere volebat : Praetor, inquit, filius meus vivit, jube solvi obsecro. Quod cum audisset praetor, existimans, eam, quod dicebat, propter amorem maternum sommasse respondit subsidens : Quid hoc est, bona mulier? Ne fallaris : sic enim vivit filius, est vivunt hae aves. Et vix hoc dixerat, cum gallus et gallina saltaverunt in mensa, statimque gallus cantavit.

Quod cum praetor vidisset attonitus continuo egreditur, vocat sacerdotes, et cives : proficiscuntur ad juvenem suspensum, et invenerunt incolumen, valdeque laetantem, et parentibus restituunt : domumque reversi gallum capiunt et gallinam, et in ecclesiam transferunt magna solemnitate : quae ibi clausae (res admirabiles et Dei potentiam testificantes) observantur. Ubi septennio vivunt (hunc enim terminum Deus illis instituit) et in sine septennii, antequam moriantur, pullum relinquunt et pullam sui coloris et magnitudinis et hoc fit in ea ecclesia quolibet septennio. Magnae quoque admirationis est, quod omnes per hanc urbem transeuntes peregrini, qui sunt innumerabiles, galli hujus et gallinae plumam capiunt, et numquam illis plumae deficiunt. Hoc ego testor, propterea quod vidi et interfui, plumamque mecum fero.»[1]

1. *Acta Sanctorum*, edició citada, Julii, t. VI, pàg. 47, n.s 184-186.

Boix original col. Millat

Aquest autor ens porta la novetat que ho localitza, en lloc de Tolosa — en què ha estat fins ara —, a Santo Domingo de la Calzada.

Explica també els dos miracles com l'anterior, però d'una manera molt més extensa, per bé que ja més no es preocuparan del temps; ja no es dirà ni l'any en què succeí ni quant trigaren els pares a retornar on deixaren el fill penjat. Tampoc diu de quin país són.

Explica, d'una manera més escabrosa, el per què els pelegrins foren acusats falsament de robatori. No fou per esperit d'avarícia, sinó perquè havent-se, la filla de la casa, enamorada del noi pelegrí, l'haver estat refusada per ell, l'amor es torna odi i li posa dintre la seva roba una copa d'argent del seu pare. Quan marxa, l'acusa d'haver-l'hi robada.

Aquesta manera és la que passa a les cançons.

Veiem que d'ençà que intervé la mare es perd la lluita que tenien pare i fill, car tots dos volien ésser penjats per tal de salvar l'altre. Com que l'assumpte recau sols sobre el fill, no hi ha problema. A les cançons tampoc hi és.

Ací, malgrat de passar a Santo Domingo de la Calzada, encara fa el miracle, encara l'aguanta sant Jaume, i, a més, hi intervé la Mare de Déu, cosa d'interès, perquè a les cançons també hi intervé.

El segon miracle el menciona explicant-lo amb molts més detalls. Quan la mare diu al «praetor» — que estava assegut a la taula, a punt de men-

© Biblioteca Nacional de España

jar-se un gall i una gallina rostits — que el seu fill encara és viu, ell ho creu un somni d'amor de mare, i li contesta : «— Qui és viu, bona dona?... No us enganyeu? Doncs, si el vostre fill és viu, aquestes aus són vives.» I en acabar de dir això, el gall i la gallina salten de la taula, i el gall es posa a cantar. Concreta que les aus són un gall i una gallina, completament igual que a les cançons. Llavors el «praetor» avisa als sacerdots i ciutadans, i anaren a despenjar el jove pelegrí.

Una altra cosa que es descuiden, d'ençà que s'ha afegit aquest nou prodigi, és el de penjar l'hostaler malvat; en aquest cas, la filla de l'hostaler.

Ens explica, a més, que el gall i la gallina foren transportats a l'església, amb gran solemnitat, on visqueren set anys, i cada set anys eren canviats per altres del mateix color i grandària. No cal dir que eren la gran admiració de tots els pelegrins que passaven per aquella població, els quals eren innombrables. Prenien una ploma d'aquells gall i gallina, de les quals no en faltaven mai. I acaba dient que això ell ho testimonia, perquè ho ha vist i en porta una.

*

Veiem encara altres referències. En trobem una altra a l'obra *Vita S. Dominici Calceatensis*, de Ludovicus de la Vega, impresa a Burgos, a l'any 1606:

«Conjuges duo, natione Galli, peregrinatione religiose suscepta, ad S. Jacobi Apostoli sepulcrum visitanduum proficiscebantur, iteneris socium habentes filium, adolescentem octodecim aut novedecim annos natum, corporis animque dispositione insignem. Hi ad S. Dominici urbem Calceatensem devenerunt, in qua eisdem quoque Sancti sepulcrum religiose venerari statuerant.

Noctem istic unam certi traducere, hospitium ingressi sunt, in quo hospitis ipsius filia tanto erga peregrinum quem dixi adolescentem amore est encensa, ut, post quam flagitiosam suam voluntatem juveni indicasset, nihil non egerit, ut in peccatum eum pertraheret. Frustra tamen. Pius nomque adolescens adduci numquam potuit, ut quidquam ageret, quo Deus offenderetur. Eam ob rem in tantam devenit rabiem tristis ob repulsam puella, ut converso in odium amore, solum quo vindictam funeret modum deinceps circumspiceret. Diabolus porro hoc ei tamquam fuum fuggessit consilium. Scyphum argenteum e paterna supellectile, quando mane abituri erant hospites in adolescentis caputis secreto abdit. Discedunt peregrini; ac mox puella, scyphum furto ablatum simulans, clamare incipit, fieri non posse quin adolescens cui ea nocte hospitium praebuerant, eum abstulisset. Re ad judicem delata missi sunt qui una cum accusatoribus peregrinos insequerentur : quos ubi facile assecuti sunt, scyphum penes adolescentem repererunt in ea chlamydis eis parte, in qua perdita eum puella clam posuerat. Captivi igitur omnes reducti sunt ad civitatem : in qua cum nullos reperirent inocentiae suae defensores, peractum brevi est judicium et suspendio addictus adolescens. Nullus appellationi datus est locus, et sententia e vestigio executioni mandata, suspensus juvenis, eum parentibus moerorem attulit, qui cogitari facile potest. Attamen iter suum prosecuti, susceptam ad S. Apostoli sepulcrum peregrinationem absolverunt.

Cumque redeuntes, per eamdem S. Dominico urbem iter instituerent, mater adolescentis (ut quae teneriore filium suum amore diligeret et numquam non ob eius infortunium anime commoveretur) videre statuit utrum in patibulo adhuc suspensus permaneret. Ut ergo accessit propius, filium suum agnovit pendentem. Qui laeta et alacri voce matrem compellans; Noli, inquiebat, o mater, me ut mortuum deflere; Dei namque miseratione vita adhuc fruor. Maria Virgo sanctissima ac Dei mater, nec non S. Dominicus Calceatensis hoc in statuvivum, ut ipsa vides, conservarunt. Vade, Mater, ad rectores civitatis, ut e patibulo me deponant; quod sane supplicium minime sum commeritus cum delicti nihil admiserim.

Quo audito mulier dolorem suum in gaudium convertit, quanta potuit festinatione ab urbis Praetorem de tota eum re edoctura, per-rexit. Ad mensam consederat Praetor, ubi mulier advenit; appositique erant ad comedendum galus et gallina assati nescio, an elixi. Mulierem ut attente audivit Praetor, apud se statuit, illusionibus eam agi ex nimio erga filium amore profectis. Monuit itaque errorem suum ut adverteret, ac sciret aeque in vivis agere filium, ac gallus et gallina quos ad comedendum videret appositos : Quo dicto, gallus et gallina vivi è catino ex silierunt plumis candidis insignes, quo modo etiamnum ostenduntur; ac gallus quidem cucurire mox instituit. Prae admiratione Praetor non fuit apud se : et absque mora, abrupto convivio, domo egressus, cum universo civitatis Clero ac populo ad locum in quo pendebat adolescens pervenit : quem vivum ita ac sanum repererunt, quemadmodum fuerat cum ad supplicium deduceretur. E patibulo deinde depositum ad civitatem et S. Dominici sepulcrum solenni pompa et supplicatione deduxerunt, non sine gratiarum ad Deum actione, qui admirabiliter adeo, ob Sanctorum et Electorum suorum intercessionem fuis opitulatur. Adolescentem porro parentibus reddiderunt, quo cum illi ad S. Apostoli sepulcrum venerandum denuo converterunt iter.

Urbis autem incolae cum omni Clero ad Praetoris domum regressi, gallum et gallinam miraculo suscitatos ad majorum urbis ecclesiam deportarunt : ubi ante Sancti Dominici sacellum in cavea, ferreis clathris communita in hodiernum usque diem conspiciuntur. Ab his generati sunt qui in sancta illa ecclesia semper

© Biblioteca Nacional de España

aluntur, gallus et gallina, e quorum plumis dari sibi perpetuo poscunt peregrini.»[1]

Aquesta versió, que ens dóna Ludovic de la Vega, es correspon amb l'anterior.

Igualment, ço que s'explica, passa a Santo Domingo de la Calzada. Ens dóna la mateixa explicació de la filla poc recatada dels hostalers que s'enamora del fill, que diu que és «de corporis animque dispositione insignem», el qual valerosament no accedeix a ofendre a Déu. Per la qual cosa l'amor de la donzella es convertí en odi; aquí el diable l'aconsellà de venjar-se per la manera d'amagar la tassa d'argent del seu pare a la roba del pelegrí — cal notar que diu «scyphum», com la versió més antiga de Calixte Papa —, i tot segueix absolutament igual que a l'altre.

També cal que ressuscitin el gall i la gallina perquè el «praetor» cregui amb el miracle de l'innocentment penjat. De la mateixa manera, després de despenjar el jove fill, portaren, amb tota pompa, el gall i la gallina a l'església, a la capella de Sant Domingo de la Calzada, i els posaren junts en una gàbia de ferro, i explicaren igualment el costum de prendre tots els pelegrins que passaven per allí una pluma de gran blancura — diu — de les dites bèsties.

No ens parla, però, de la manera com les canviaven cada set anys, com ens deia l'anterior lliçó.

En canvi, ens dona tres notícies que no trobem a l'última llegenda : Ens diu primerament que la dita família és de la Gàl·lia. Ja no són d'Alemanya. És interessant, perquè un fullet que devem a l'amabilitat del pare Josep Santandreu, C. M. F., qui ha residit molts d'anys a Santo Domingo de la Calzada, en explicar el miracle, diu:

«En la villa de Santes, en el departamento del Norte de Francia, distrito y a legua y média Sudoeste de Lila, junto al canal de Danay, vivía por el año 1400 un matrimónio con un hijo de bellísima figura...», etc.

I per més confirmació, acaba dient:

«...y, según Erce Jiménez, cuando murió en dicho Santes el referido ahorcado injustamente, se colocó sobre su sepulcro una lápida con un epitafio, que publicaba tan grandioso y conmovedor suceso.»[2]

1. *Acta Sanctorum*, edició citada, Maii, t. III, pàgs. 171-172, n.s 7-8.
2. JOAN CRUZ BUSTO SENRA, *Compendio de la vida y Milagros de Sto. Domingo de la Calzada y reseña histórica de su ciudad*. Imp. de Hermenegildo Ortega. Santo Domingo de la Calzada, 1909.

De manera que diu que són del nord de França, la qual cosa ja no és tan diferent d'Utrech ni d'Alemanya.

Diu a l'any 1400, traient-li, per tant, antiguitat, puix que sempre ens havien dit a l'any 1090 o al 1020.

Les altres dues notícies — noves totalment — és que ens diu l'edat del fill : de divuit a dinou anys; i que tornaren els pares una altra vegada — aquesta, junt amb el fill tan plorat — a Compostela, en lloc de tornar directament al seu país.

Algunes coincidències entre aquest i l'anterior, com : «converso in odium amore» (de la Vega), «amorem convertit in odium» (Marineo); en tots dos el praetor — diu praetor a l'un i a l'altre — allò que diu la mare ho pren per «illusionibus eam agi, ex nimio erga filium amore...» (de la Vega), «propter amorem maternum somniasse...» (Marineo).

En anar a despenjar el jove, diu : «cum universo civitates Clero ac populo» (de la Vega), «vocat sacerdotes et civis» (Marineo).

L'intervenir en el miracle del penjat, en tots dos, la Verge Mare de Déu, farien creure que un deriva de l'altre, però, mirat en conjunt, es veu que no hi ha fonaments de pes per afirmar-ho.

Boix original col. Millat

© Biblioteca Nacional de España

Si ho és, no es deixa entreveure. Tots dos estan expressats amb llenguatge propi.

La diferència capital que hi ha — al meu entendre — entre tots dos, està en què en el primer fa el miracle de salvar el penjat, sant Jaume. En el segon el fa sant Domingo de la Calzada. Dic capital, perquè marca el punt en el qual sant Domingo de la Calzada s'apropia allò que fins ara havia fet sant Jaume. Aqueixa apropiació la veiem passar per un grau entremig, representat per L. Marineo. Primer es fa passar el fet a la ciutat de Santo Domingo de la Calzada, però encara és sant Jaume el que obra el miracle. Es dóna un pas més, i ací ja és el propi sant Domingo de la Calzada el que el fa.

Tots els documents més antics ens diuen que el que fa els miracles és sant Jaume. Cal que vingui el senyor Ludovic de la Vega perquè ho atribueixi a sant Domingo. Per ço que en aquest litigi sembla que haguem de fallar a favor de l'apòstol.

Però veiem que avui qui s'emporta la fama és sant Domingo. Així trobem que el pare Cahier, en el seu llibre *Caractéristiques des Saints dans l'Art populaire*, en parlar de les paraules «coq et poule», acaba allò de Sant Domingo de la Calzada dient:

«Nos peintres verriers du moyen âge ont souvent traité cette histoire avec quelques variantes; mais habituellement la distance avait occasionné une erreur presque fondamentale dans l'appreciation des faits. La ville de la Calzada et son patron étant assez peu connus hors d'Espagne, et la protection céleste dont parle le recit s'etant exercée sur des pelerins de Saint Jacques, on la mit sur le compte du Saint de la Galice. Selon d'autres, la Mère de Dieu y serait seule intervenue. Le vrai c'est que san Domingo de la Calzada doit en être tenu comme le principal auteur. Aussi les armoiries de sa ville en conservent-elles encore la trace, comme revindication perpetuelle qui proteste contre tout detournement de la legende local.»[1]

Ho creu completament al revés. Creu que és sant Jaume qui s'ha apropiat — valent-se de com és poc conegut sant Domingo de la Calzada — d'allò d'aquest.

Jo no tenia, en el més mínim, cap intenció de fer quedar malament al pare Cahier, però, em sembla que, posat després dels documents anteriors, no queda molt bé.

Té interès, però, perquè és un portaveu de les coses d'avui dia, en què tot ens faria creure que sant Domingo té tota la raó. Doncs veiem que el que caracteritza al patró de la Calzada és el gall i la gallina — un a terra i l'altre a la mà, o un a cada mà, o tots dos a terra —; també porta a la mà, moltes vegades, un tros de corda. És un document folklòric, l'aparellat:

«Santo Domingo de la Calzada
que cantó la gallina de después de asada.»

Com també ho és la variant que trobem a Rodríguez Marín:[1]

«En Santo Domingo de la Calzada (Logroño)
cantó la gallina después de asada.»

A l'escut de la població de Santo Domingo de la Calzada hi ha un gall i una gallina. A més, hi havia el costum — que hem vist ja citat — que els pelegrins que passaven per Santo Domingo de la Calzada prenien una ploma d'un gall i una gallina vius que hi havia a la capella del sant, gall i gallina que canviaven cada set anys, segons Marineo, o cada any, el dia 12 de maig, segons altres.

En el fulletó ja citat em dóna la nova que:

«Sobre uno de los arcos de la nave claustral de la Catedral, se conserva la madera de la horca del peregrino en una ventana tapiada, en que se lee esta inscripción : "Esta madera es de la horca del peregrino."»

Tot allò més modern, doncs, conspira a favor del sant de la Calzada. En canvi, allò més arcaic, que són els documents citats i les cançons, un misteri i reproduccions pictòriques que presentaré a l'últim, diu en pro del sant de Galícia.[2]

1. P. Ch. Cahier, *Caractéristiques des Saints dans l'art pupulaire*, t. I, pàg. 252. Librairie Poussielgue Frères, rue Cassette, 27. París, 1867.

1. *Más de 22,000 refranes castellanos* no contenidos en la copiosa colección del Maestro Gonzalo Correas, allególos de la tradición oral y de sus lecturas durante más de medio siglo (1871-1926), Francisco Rodríguez Marín, bibliotecario perpetuo de la Real Academia Española y director de la Biblioteca Nacional, pàg. 193. Madrid. Tip. de la «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos».

2. Farem constar que el pare Garcia Villada, ja citat, a l'epígraf VI de *A lo largo del camino*, diu que en recórrer els pelegrins el camí de Sant Jaume, s'enfervoritzaven sentint contar fets miraculosos de sant Domingo, i afegeix que a la dita ciutat «Allí leían la vida de este Santo, que la gastó toda en provecho de los que iban en romería a Compostela, arreglando el camino francés y los puentes sobre los ríos. Al entrar en la catedral se quedaban admirados de ver dentro del templo y frente al sepulcro de santo Domingo, un gallinero, en el que había entonces, y aun hay hoy día, un gallo y una gallina. De labios del sacristán escuchaban allí la interesante historia de que habiendo sido acusado falsamente, un peregrino que iba a Compostela, de haber cometido un crimen, fué condenado a muerte. Al ir al patíbulo, vió a la puerta de una casa un gallo y una gallina muertos y pelados. Entonces, para probar su inocencia, acudió a santo Domingo, mandó en su nombre a los animalitos que se cubriesen de plumas y revivieran; y al instante se obró el milagro, con lo que el peregrino fué absuelto. (*Loc. cit.* pàg. 30.) Com es veu, és una nova modalitat del miracle, en el sentit d'ésser el pelegrí qui demana al sant que el gall i gallina ressuscitin.

© Biblioteca Nacional de España

Una altra versió del miracle del gall i de la gallina per sant Domingo, que ens dóna el pare fra Petro de la Vega, ens fa atrevir a insinuar una hipòtesi sobre aqueixa mescla dels dos sants.

Fra Petro de la Vega, en el seu llibre *Flossanctorum*, acabat el dia 25 de setembre de 1521, en tractar de Santo Domingo de la Calzada, ff. CXI i CXII, ratlla 26, segona columna, diu:

«Y como una vez fuessen los Christianos apelear cõtra los moros, un Christiano fue preso et metido en una carcel escura, et de grã espãto : et atormẽtado de diuersas maneras, et el Christiano viẽdo se allí atormẽtado, encomẽdose a este glorioso Sancto, et aliuiose le el trabajo, yacorriole el glorioso Sancto Domingo, et saco lo por medio de los moros con sus grillos, et llevolo a un lugar mas arredrado, et el quebró alli las cadenas, et hizo muchas gracias a dios et a Sancto Domingo, et vino avisitar su sepulcro : et colgo alli delãte del sus grillos, et moro alli algunos dias. Y acaescio otra vez, q̃ fue preso de los moros un Christiano de tierra de Rioja, et fué encarcelado, et como lo atormẽtassen duramente las guardas, enconmẽdose a Sancto Domingo de la calçada et llamaua lo cõtinuamẽte à le acorriesse. Y un dia mando matar un gallo para comer el moro que lo tenia preso, et llamo a las guardas que comiessen alli cõ el, i diro uno de los que lo guardauan. Mucho temo que ha de librar a este Christiano Sancto Domingo de la calçada. E diro le el moro su señor. Assi como es cosa que no puede ser que cante este gallo que tengo en este assador, allí es cosa que no puede ser que libre Sancto Domingo a este Christiano que tengo captiuo. Y comenso luego a cantar el gallo en el assador, assi como si estuuiera vibo. et entro Sancto Domingo con gran resplandor a la carcel et tomo por la mano al Christiano que estaua encarcelado et saco le de la carcel et lleuo lo al lugar a donde esta enterrado su cuerpo sancto.

E fué luego desherrado el Christiano et fueron colgados de sus hierros delante el sepulcro del varon sancto et oyendo las guardas que cãtava el gallo que estaua en el assador, fueron corriendo a la carcel donde el Christiano estaua preso, et no lo hallaron dentro et hallaron q̃ salia de la carcel olor muy suave. Y despues q̃ aqueste milagro fue manifestado fue traydo alli aq̃l gallo et hasta el dia de oy esta gallinas en la iglesia de Sancto Domingo de la simiente deste gallo et han con las plumas de aquellas gallinas algunos enfermos sanïdad, por el don de la gracia divinal.»[1]

Com que hi ha dos miracles i dos sants, la hipòtesi consisteix a donar un miracle a cada sant : A sant Jaume, el primer miracle del penjat; a sant Domingo de la Calzada, el segon del gall i la gallina.

1. Fra PEDRO DE LA VEGA, *Flossanctorum*, edició examinada i esmenada pels pares de l'Ordre dels Predicadors: F. Juan Sánchez y Pedro de Leguizano. Biblioteca de la Universitat de Barcelona, 1578.

Boix original col. Millat

Al primer corrobora ço que hem vist que els primers documents sols atribueixen el primer miracle a sant Jaume.

Al segon, a més de la versió que ens dóna fra Petro de la Vega — versió que també dóna Ludovic de la Vega, que precedeix l'altra versió que hem donat abans, del seu llibre *Vita S. Dominici Calceatensis*, encara que Ludovic s'inclina a creure per la segona —, que tot allò que caracteritza a sant Domingo de la Calzada és el gall i la gallina.

Es tractaria que el miracle de sant Domingo de la Calzada fou ajuntat al de sant Jaume; i sant Domingo de la Calzada, un cop ajustats tots dos miracles, en revenja se'ls ha apropiat tots dos.

Un dubte ens acut, que encara que vagi en contra de la meva hipòtesi, per honradesa l'haig d'exposar.

Veiem que els dos miracles anteriors que ens dóna fra Petro de la Vega — del salvament d'un captiu dels moros per sant Domingo de la Calzada — no són sinó dues versions del mateix miracle completament iguals. Només que en el segon hi ha, a més, el miracle del gall i la ga-

© Biblioteca Nacional de España

llina. De manera que també sembla que en aquest miracle del captiu alliberat s'hi hagi afegit el miracle del gall i la gallina. Per tant, aquest miracle de la resurrecció del gall i la gallina se'ns presenta com a quasi una espècie d'*estribillo* dels altres miracles.

Veiem que aquesta mescla es dóna per primera vegada ressenyada, al 1515, per Nicolàs Bertrand, en *Tolosanorum gesta*. Però la Poesia s'avança a la Història, per obra del mestre Jacme Roig — qui morí al 1478 —, el qual, en el seu *Spill o Llibre de les dones*, ja ens ajunta els dos miracles atribuint-los a sant Jaume, però en el lloc del cos sant de la Calzada, a la segona part — «De quant fou casat» —, en el segon llibre — «Com volgué pendre beguina» —, en els versos 3212-3328.

«Dimecres aprés,
com me n'exia,
fel companyia
e fent per mi
de cert trobí;
seguint monjoyes
plans, monts e foyes,
e rius passant,
fuy al cos sant
de la Calçada,
ciutat murada.
Una vil hosta,
royn, disposta
a puteria,
lavós tenia
llur vot compliren;
com sen tornaren
de fet anaren
veure l penjat.
Poch apartat,
del gran camí
viu lo fadrí,
dix : " — Despenjau-me;
beneyt sant Jaume
m'ha sustentat."
Lo greu pecat
fou descubert:
e fou pus cert;
car com cuytassen
en sa posada
una bergada
de pelegrins
vells e fadrins;
hu li n'altá
el requestá
li fes plaer;
no u volgué fer;
la vil bagassa
mes-li ta taça
dins son fardell;
partint se n'ell
menys la trobaren;
feu que'l penjaren.
Los altres tiren,
el demanassen
al president
ell responent
a llur querella,
per maravella
dos cuyts ocells
presents tots ells
resucitaren
e alt cantaren
gallina e gall
sens entrevall
l'hosta demnada
pres fou penjada.»[1]

És Jacme Roig el primer a barrejar els dos miracles? És molt aventurat d'assegurar-ho.

Encara trobem un altre sant, al qual s'atribueix el miracle del penjat, però d'una manera passiva. És sant Pere Ermengol, del qual es conte que fou penjat pels moros, i la Verge Maria el conservà viu, bo i aguantant-lo pels peus.

1. Mestre JACME ROIG, *Spill o Llibre de les dones*, edició crítica, per Roc Chabàs. «L'Avenç», Ronda de la Universitat, 20. Barcelona, 1905. — Librería de M. Murillo, Alcalà, 7. Madrid, 1905.

Així ens ho diu el pare Ch. Cahier, en la seva obra citada, en tractar de la paraula «pendu», pàg. 681. Sant Antoni també té un miracle per l'istil.

I, per últim, no han faltat autors que a les seves obres han posat aquest episodi del gall i la gallina, a llur caprici.

Milà i Fontanals, al peu de la cançó d'aquest assumpte, que recull en el *Romancerillo catalán*, posa la nota següent:

«Maria de Fanchonik fué condenada a las llamas a efecto de una calumnia, mas el verdugo acudió a casa del senescal para decirle que no podía acabar con ella, pues aun que el fuego le llegaba a la cintura, María seguia sonriéndose : " — Antes que yo crea lo que dices, contestó el senescal, habrá cantado este capón." (Un capón asado en el plato y ya comido, a excepción de las patas.) El senescal quedó cortado; el capón acababa de cantar.» (*Cantos bretones*, "Nuestra Señora de Folgoat", por Villemarqué.)[1]

A més d'aplicar-lo quan li ve bé, l'exagera : el fa ressuscitar quan ja sols li quedaven les potes. La gallina no existeix.

En el tom XXII de la *Histoire literaire de la France*, a la pàg. 657, en parlar, dintre els «trouvères», dels «Chants de Geste», diu del d'«Ogier le Danois» (XIII.ª segle):

«... I se jette ensuite a genoux et adresse a Dieu une longue oraison, où après avoir rappelé la naissance de Jésus-Christ et le voyage des Mages, il raconte un miracle, dont les evangelistes n'avaient point parlé. Quand les trois rois se presentent sur la prétendue haissance d'un roi de Judée:

"Après parla moult aïreement;
Voit un qu'on li ot mis devant,
En l'esqüiele à la table seant...
Atornés iest por mengier ricement.
Et dist Herodes : Ja nel querrai rient,
Se cis capon que ci m'est en present
N'en ist plumeus come il estoit devant.
Et se redreche a la perche en cantant.
Vertus feistes biaus Peres roiamant;
Il ot luec elès et plumes et vivant
De l'esqüiele est sailis maintenant
Et s'en ala a la perce en cantant."[2]

També, com l'anterior, sols es parla d'un capó.

RODOLF LLORENS I JORDANA

(Continuarà.)

1. *Obras Completas de M. Milá y Fontanals*, tom VI, pàg. 95. Librería de Alvaro Verdaguer, Rambla del Centro. Barcelona, 1895.

2. *Histoire literaire de la France*. Librairie Universitaire, H. Welter, éditeur; 59, rue Bonaparte. París, 1895.

© Biblioteca Nacional de España

GOIGS DE LA MARE DE DEU DELS DESEMPARATS

que es canten al Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes

Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix sempre trobem empar
en Vós, els desemparats.

Nostres mals foren tan grans
i fou tal nostra dissort,
que esglaia sols esmentar
aquell jorn de trist record.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix..., etc.

En eixir de la clausura,
defallides, sospirant,
en penyora de fe pura
deixàrem llànties cremant.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix..., etc.

Perquè del cert bé sabíem
que, posada a defensar,
nostre convent salvaríeu
i no el podrien cremar.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix..., etc.

D'enyorança gemegàvem
suplicant-vos dia i nit
ens lliuréssiu de les flames
i d'un temps tan afligit.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix..., etc.

I com Vós, o excelsa Vergel,
Reina sou de la dolçor,
escoltàreu les pregàries
mitigant nostre dolor.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix..., etc.

Per vostres mans sobiranes
vingué l'auxili del cel,
puix a Déu vostres pregàries
li són dolces com la mel.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix..., etc.

I jamai podrà negar-se
a vostra gran dignitat
Jesucrist, qui, en dir-vos Mare,
vos féu Mare de pietat.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix..., etc.

Puix si Ell és Sol de justícia,
Vós sou Lluna resplendent,
que a la terra els raigs envia
de sa llum indeficient.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix..., etc.

Als que us amen i serveixen
no els deixeu sense consol;
bé ho hem vist, o dolça Mare!,
en nostre major condol.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix...,etc.

No basten nostres pecats
per deturar vostre amor;
mes, o Mare!, els temps passats
hem de reparâ amb fervor.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix..., etc.

Amb fervor i agraïment
per mercè tan senyalada;
i Vós, o Mare estimada!,
guardeu sempre aquest convent.
Agraïdes, Verge Mare,
cantarem vostres bondats;
puix..., etc.

SOR EULÀLIA ANZIZU

℣ *Ora pro nobis Sancta Dei Genitrix.* ℟ *Ut digni efficiamur promissionibus Christi.*

OREMUS

Concede nos fámulos tuos, quæsumus, Domine Deus, perpetua mentis et corporis sanitate gaudere : et gloriosæ beatæ Mariæ semper Virginis intercessione a præsenti liberari tristitia, et æterna perfrui lætitia. Per Christum Dominum nostrum.

© Biblioteca Nacional de España

Boix original de la col·lecció de Pau Andreu

La Mare de Déu dels Desemparats

© Biblioteca Nacional de España

A l'anvers dels *Goigs* de Sor Eulàlia Anzizu, que van a la pàgina 211, copiats de la fusta cantoral del Monestir de Pedralbes, hi ha la nota històrica següent:

«† *Goigs a Nostra Dona dels Desemparats, que escrigué sor Eulàlia Anzizu, monja del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes, a petició de les Religioses d'aquest Monestir.*

Aquests Goigs s'escrigueren en agraïment a la Santíssima Verge, que salvà el Monestir, puix que quan, el dia 27 de juliol de 1909, totes les religioses deixaren la santa clausura, perquè els anarquistes i revolucionaris cremaven els convents, la sagristana de la Sala capitular deixà enceses dues llànties (una de les quals ja crema totes les nits, també en acció de gràcies per un altre favor semblant). Alguns mal intencionats que pujaren a Sant Pere Màrtir per tal d'atalaiar el Monestir, en veure llum cregueren que dins hi havia gent armada, i desistiren de llurs intents. La Santíssima Verge vetllava per nosaltres, i ens guardà el convent. Sortírem a les vuit del vespre del dimarts, dia 27 de juliol, i tornàrem el dia 10 d'agost del mateix any 1909. Glòria a Maria dels Desemparats!»

RONDALLES

EN XIXANET

En Xixanet era un noi petit, petit, i tot ple eixurit.

Un dia sa seua mare, que era una pobre viuda ben pobre, me li diu:

—Té, aquí tens es citrill : vés-me a cercar una grossa d'oli; emperò no t'aturessis pas a sa plaça a jugar a baletes, que es bailets te trencarien es citrill, i poc hi ha més diners que aquests sis cortos en tot casa.

En Xixanet pren es citrill i es sis cortos, i se n'hi va corrent.

En anar, poc s'hi va aturar a sa plaça, per més que sos companys el cridessin; emperò a sa tornada, quan ja duia es citrill ple, no se'n va sebre estar. Deixa es citrill en terra i se posa a jugar a baletes.

Tot jugant jugant, una baleta toca es citrill i me li trenca.

En sent a cà seua, sa mare enquimerada de veure que torna amb ses mans buides, me li crida:

—Així te n'anessis al dimontri!

Es dimoni, en sentir-ho, se n'hi va corrents, i se'n porta es noi.

Llavors, sa mare, que no ho volia fer tan fort, se'n corre a sa capella i se posa a cridar, tot agafant sa imatge de sa Mare de Déu per ses faldilles.

—Mare de Déu d'es Socors! Correu, ajudeume, que es dimoni se m'emporta es meu noi!

I vet aquí que sa Mare de Déu se'n baixa de l'altar ben de pressa; tan de pressa, que encara va trobar es dimoni a mig carrer, i amb un bastó rodó, que va agafar de darrera la porta vinga pegar-li, vinga pegar-li : tant, que fins li va trencar ses banyes.

Llavors es dimoni deixa en Xixanet i arrenca a córrer, que no va parar fins a ser a l'infern.

I conten que, quan es altres dimoniets el veren arribar tot esborniat, mal parat i sense banyes, li preguntaren:

—D'on véns?

I ell va respondre:

—De Tossa!

Tramesa per JULITA FARNÉS.

(Canet de Mar.)

(Recollida a Tossa, i transcrita literalment.)

EL DALLAIRE

(RONDALLA DE CERDANYA)

Una vegada hi 'via un pare que tenia tres filles, si l'una era maca, l'altra encara més. I ell estava dallant un parat i 'nant cantant i 'nant dallant i 'nant cantant. Vet aquit que con va ser un tros enllà sent un gran *ai!*, i diu que era que tot dallant va tallar la cama a un gegant que estava encantat, i quet gegant tenia un nas que li 'ribava finses als peus; i llavors 'quell gegant li va dir que era encantat allí per una mala sogra que tenia, i que seua dona a seua mare la 'via fet morir màrtir, i que si ell no li donava una seua filla, 'via de ser 'rossegat per seua sogra.

© Biblioteca Nacional de España

— Meves filles no pot ser; que no s'animorarien de vós — va dir el dallaire.

— Donses sereu 'rossegat per la sogra.

'Quet home va 'nant dallant i no en va fer cas d'aquell gegant encantat, i con va ser més enllà se li presenta una dona amb molt mala sombra, que tenia els ulls vermells i els cabells grocs i els vestits negres, que feia una gran por, i li diu:

— Mireu, ja que m'heu trencat una cama del meu genre, li 'veu de dar una filla de les vostres, si no sereu 'rossegat per jo mateixa.

'Quell home tot trist se'n va a seua casa, i diu a seues filles:

— He trobat un gegant encantat, que té un nas que li 'riba fins els peus, i tot dallant li he tallat la cama, i m'ha dit que si no li dava una de vosaltres jo seria 'rossegat per seua sogra.

La gran diu:

— Ai, pare, ja podeu ser 'rossegat, que jo no m'hi vui casar.

La mitjana també diu:

— Ai, pare, ja podeu ser 'rossegat, que jo no m'hi vui casar.

La petita diu:

— Pare, jo que per vós finses iria a l'altre cap de món, amb això no us espanteu, que jo m'hi casaré.

La filla amb el seu pare va cap al parat, i 'questa noia com va veure 'quella cosa tan lletja va quedar parada; i el gegant li diu:

— No tingues por, que no et faré res, i viuràs molt feliç amb mi.

'Llavores el gegant 'gafa 'questa noia i se'n va muntanyes amunt i més muntanyes amunt, fins que van trobar un palau molt ben gornit amb flors i coses boniques.

'Llavores el gegant diu a la noia:

— Mira : vinrà meua sogra i et farà moltes amenaces de què et matarà i et 'rossegarà, però tu no li tornis resposta i gira-te-li d'esquena.

— Bé, donses encara que vingui no li'n faré cas, i ni em giraré a mirar-la.

Ella que 'gafa el teler i es posa a brodar, i con va ser passat un rato, s'hi presenta la sogra, i li diu:

— Tu que m'has pres el meu genre, et mataré, se t'enduré i et castigaré.

I la noia, sense fer-li cas, es va posar a cantar.

Con la sogra va ser fora, el rei, que era 'quell gegant, se li presenta amb el nas més curt, i li diu:

— T'agrado més ara?

— Sí.

— Donses és que ja estic una mica desencantat, perquè no has fet cas de meua sogra i no has tingut por. Mira : 'questa mala bruixa de meua sogra, encara tornarà un altre dia, i si tu no li'n fas cas, jo estaré desencantat del tot.

Vet aquit que l'endemà 'gafa el teler i es posa a brodar, i com va ser passat un rato, hi torna la sogra amb més crits i més amenaces que el dia abans, però ella, com si no ho sentís, canta que cantaràs.

Con la sogra va ser fora, el rei se li presenta, i li diu:

— T'agrado?

— Sí; ara ets com una persona.

— Mira, aquí t'entrego aquesta capsa, i no l'óbrigues finses que jo t'ho digui.

— Be, ja ho faré.

Ella sentia dintre d'aquella capsa una cosa que bellugava, i va voler ser tafanera. Obra la capsa i al moment li escapa una rata que hi 'via dins.

El rei 'riba a seua casa i demana la capsa a la noia; l'obra i troba que ja no hi 'via res. Diu:

— Què has fet desgraciada d'obrir 'questa capsa? Ai que et toca patir!... 'Quella rata que hi 'via era el mal esperit de la sogra. Ara torna a tenir el mal esperit al cos; amb això vinrà i et farà patir molt, però no diguis mai *ai!*, sinó em tornaria a encantar i no faríem res.

S'hi presenta la sogra, i amb un fuet 'nant-li donant cops perquè li 'via desencantat el genre; i a aquella noia mai no li va escapar de dir *ai!*

'Llavores el rei s'hi torna acostar, i la veu que estava mig morta, i li va dar un aigo dient-li:

— Pren 'questa aigo, que et curaràs deseguida.

'Llavores hi torna la sogra, i li diu:

— De tu no en sortiré finses que et mati a l'acte.

I la noia sense fer-ne cas!

Amprés s'hi presenta el rei, i li diu:

— Mira : aquí tens 'questa clau d'aquest quarto; no l'óbrigues pas, perquè o sinó et moriràs.

I no el va pas obrir. Con el rei hi va anar, ell el va obrir, i la noia va veure la sogra penjada

© Biblioteca Nacional de España

pel coll en unes forquetes. En aquell moment, el rei va quedar desencantat del tot.

Vet aquit que se'n van anar a casa la noia, i seues germanes con la van veure tan bona, vestida amb uns vestits tan preciosos i casada amb aquell rei tan maco i jove, es van morir de l'enveja.

Llavores el pare de la noia se'n va 'nar a viure amb seua filla i el rei, i van ser sempre més feliços.

Vet aquit el gos,
vet aquit el gat,
el cas ja està acabat.

Tramesa per ADELAIDA FERRÉ DE RUIZ-NARVÀEZ.[1]

ENDEVINALLES

La missa, rodoneta;
la gent, petiteta;
l'escolà rabassut.
Endevina-ho, cap de ruc.
La magrana.

Set germanes:
cinc d'iguales,
una de manca
i una de santa.
La Quaresma.

Una cistelleta d'avellanetes
que de dia les escampa
i a la nit les arreplega.
Les esteles.

Una senyora s'està a la porta
amb una rosa que porta;
no és rosa ni és ram.
No ho endevines en tot l'any.
La gallina.

No sóc bèstia ni persona,
ni dimoni de l'infern;
no tinc cames, però sí cua,
i el foc sempre em persegueix.
El cigar.

Llarg, llarguim,
parent d'en Prim.
Si mans tingués,
llebres agafaria.
El camí.

Jo ho dic,
jo ho diré,
que cosa ê.
El jou.

Quin és l'animal que bat
i porta la serra al cap?
El gall.

Cosa coseta:
són dos germans,
l'un va a missa
l'altre no hi va.
El vi i el vinagre.

Vaig a l'hort i no duc pomes;
pujo a la pomera i no en té;
en baixo i me'n duc pomes.
Endevina com pot sê.
Duc una poma a la butxaca quan vaig a l'hort, i allí en trobo una, que fan dues.

Un corral de vaques rosses;
hi entra la moscarda
i les fa sortir totes.
El forn, quan treuen el pa amb el ganxo.

Verd al camp,
negre a la plaça,
vermell a casa.
El carbó.

Cosa coseta:
qui ho fa, no ho fa per vendre;
el qui ho compra, no ho ha de menester,
i el qui ho ha de menester, no la veu.
El taüt.

Una vella amb una dent
que fa córrer tota la gent.
La campana.

Pentinella d'ase,
flabiol de ruc,
torce-li l'orella
que en sortirà suc.
La canella.

Una olla molt gran
amb una tapadora de carn.
El comú.

1. La hi va contar JOSEFA BRAGULAT, la qual l'havia apresa de la seva àvia, natural de Llívia.

© Biblioteca Nacional de España

Altes són ribes,
canten cabrides;
quan un home mor,
canten més fort.
Les campanes.

Quatre estudiants
van per un camí:
l'un va darrera de l'altre;
no es poden aconseguir.
Les debanadores.

Una vella reganyosa,
quan Déu vol és amorosa;
no fa fulla ni fa flor.
Endevina que és això.
La mar.

Un convent de monges blanques
pujant i baixant es toquen les panxes.
Les mongetes quan es couen dins l'olla.

Quan no en tenia te'n dava;
ara que en tinc, no te'n puc dar;
busca en un altre que no en tingui
que te'n doni,
que quan jo no en tindré te'n donaré.
Relacions amoroses; conversa.

Tot el dia furga, furga
i amb el cul tira la rel.
L'agulla de cosir, quan cus.

Em faig i em fan,
si em faig, em mengen,
i em porten si em faig.
El bolet i el barret així anomenat.

Dues germanetes
molt igualetes,
quan són velletes
obren les boquetes.
Un parell de sabates.

Un convent de monges blanques
i un frare a dins
que els toca les panxes.
La boca, les dents i la llengua.

Una vella arrugadeta
que al cul porta una estaqueta.
La pansa.

Un pam ací,
un pam allà
i un pam que penja.
El forrellat.

Cosa coseta:
quan baixa riu i quan puja plora.
La galleda del pou.

Els homes les fan;
per les dones és.
Quan entren fan mal;
quan surten no res.
Les arrecades.

Pelut de fora,
pelut de dins;
alça la cama,
posa-la dins.
La mitja de llana.

Una capseta blanca
que s'obre i no es tanca.
L'ou.

Cosa coseta
molt boniqueta:
puja pareteta amunt
amb la caldereta al cul.
El caragol.

Amb la capa no ballaria,
sense la capa no puc ballar.
La balduía.

Homes amb homes ho fan,
dones amb homes també;
dones amb dones no ho poden fer.
El confessar.

Cinc són els bous que porten la rella;
el camp és blanc, la llavor és negra.
Quan escrivim.

Don Derendon està en un bosc
entre mil soldats;
tots van vestits de vermell,
menys Don Derendon, que és el més vell.
El cirerer.

Un de llarg
i dos de rodons,
passen per camises,
calçotets i pantalons.
Les tisores.

Dos mires mires,
dos baies baies,
un espanta mosques
i quatre potranques.
El bou.

Trameses per LOURDES, ASSUMPCIÓ i JOSEP VILANOVA I TARRUELL.
(Rocallaura.)

© Biblioteca Nacional de España

GEOGRAFIA FOLKLÒRICA

«Mare de Déu de Salselles,
ajudeu els de Llussà,
que tenen el ruc per la cua,
que els acaba d'escapar.»

«Mare de Déu del Catllar
gireu-se de cara al sol,[1]
que al capdavall de la costa
hi ha la vila de Ripoll.»

«Els fadrins de Sardanyola,[2]
si en són xics i rebotits,
per un fart de panxiganes[3]
van córrer sis o set nits.»

«A la Pobla, poblatons;
a Berga, bergadans,
i a Bagà, són cap de matxos,
perquè deixen cremar els sants.»

«Les noies de Campdevànol
sempre goiten de ganyó,
elles tanquen la finestra
i agoiten pel finestró.»

«D'Olot, ni dona ni porc.»

Quan ho sent un olotí, respon:

«D'Olot, porc i dona
tot l'any n'és bona.»

«Ripollès, mal entès.»

«Cerdà i home de bé
no pot sê.»

TOMÀS RAGUER

(Ripoll.)

* * *

1. El Santuari del Catllar, avui en ruïna, és al cim de la muntanya del seu nom, al ponent de la vila, la qual està adossada a la mateixa muntanya.
2. Poblet de vora Bagà.
3. Insecte panxut, verdós i sense ales, que ací en diem *burres*.

«A Blanes
no n'hajus ganes,
que si ganes n'has
te'n penediràs.»

«A Lloret són gitanets i a Malgrat són penja burros.»

Tramès per JOAQUIM RUYRA.

* * *

«De Baldellou,
ni dona ni bou;
ni somer,
si pot ser.»

«La Saganta, la cremada;
lo Masblau, lo socarrat;
Estopinyan, la gran vila;
Camporrells, la gran ciutat.»

Tramès per ANTONI PUC.

(Barcelona.)

* * *

Ventolà. — «Els fadrins de Ventolà.» Dita popular al·lusiva a la particularitat meteorològica d'ésser aquest poble molt ventós.

Per això a la Vall de Boí, quan de nit fa vent, hom diu : « — No sentiu? Ja ronden els fadrins de Ventolà.»

Enviny. — «Lladres d'Enviny.» Es diu que aquest poble fou fundat per una partida de bandolers.

Llesui. — «Pantecs de Llesui.»

Sapeira. — «Cremacebes.» Amb aquesta motada són coneguts els seus naturals, i hi fa referència la següent corranda, titulada *L'Avemaria de Sapeira.*

«Déu te salve, salve i ceba;
Déu te salve, ceba i pa
Déu te salve, ceba sola;
Déu te salve a tota hora.»

© Biblioteca Nacional de España

Salàs. — «Els fadrins de Salàs.» Dita al·lusiva al molt fredolics. Quan als dits fadrins, tots acovardits d'enfredoriment, hom els pregunta : «—Que teniu fred?», bo i tremolant i pruint de dents, responen que no.

Rialp. — «Boteros de Rialp.»

Vilamur. — «Golluts de Vilamur.»

Barruera. — «Granoters de Barruera.» Són motejats amb aquest apel·latiu els habitants del poble, per la immensa abundor que hi ha de granotes, que a tota hora canten, en els rierols i bassals de la seva ribera.

«De Barruera, ni dona ni somera.»

Sarahís. — «Saltabancals.» Els fills d'aquest poble hom els anomena així fent al·lusió als molts bancals amb què estan graonades les terres de conreu, a causa de la seva pronunciada vessant.

És tradició popular que una vegada un llop en saltà nou d'un bot.

Sort. — «Neros de Sort.»

«Déu nos guard de foc,
i de gent de Sort.»

Taüll. — «Fumats o afumats.» Qualificatiu amb el qual hom moteja els fills d'aquest poble, fent probablement al·lusió al molt fumades que són llurs cases.

Tramès per ALFONS DAMIANS I MANTÉ.

(Barcelona.)

* * *

«A la vila d'Almenar
hi canten los pataqueros;[1]
en sent a posta de sol
ja s'encanten los xurreros.»[2]

«A Menàrguens fan pregàries;
a Rosselló, processó.
Ja surten los de la Torre[3]
que apedreguen al rector.»

«A Serós fan l'àngel fart;
a Aitona, sant Gaetano;
a Soses, fan sant Miquel,
i a Alcarraç, sant Jordi és l'amo.»

*

«Massalcoreig serà gran,
perquè hi faran cases noves:
Carratixo farà el fang,
i l'Hereu farà les toves.»

Fa cinquanta anys que ho inventaren els mossos o fadrins de La Granja d'Escarp, i ara s'ha confirmat la cobla, puix que el conreu actiu pel rec del canal d'Aragó i Catalunya, de molta part del cultivat i part de l'ermot pla d'Escarp, bogant a Massalcoreig, ha enriquit moltíssim aqueix poble.

*

«A Serós, sopes amb tomata.»

«Gent de Serós, quan no en fan una en fan dos.»

«Patxos de Fraga.»

«Montoliu, tot ho diu;
Algerri, tot ho xerra.»

«Lo secret de Montoliu es va sentir d'Albatàrrec.»

«Si Albesa fos caiguda
i Castelló desenrocat,
La Figuera fóra de plata,
i Algerri, sobredorat.»

*

Torres del Segre. — «Tot va fora de camí, menys l'aigua.»

Es refereix a què els camins fan de braçals, i a què l'administració comunal ha anat sempre malament. Va inventar la dita en Josep Prim, notari o fill del poble, fa uns setanta i pico d'anys, i s'ha perpetuat.

Tramès per PERE BORRÀS I TORRES.

(Torres de Segre.)

1. Als d'Almenar els motegen de *pataqueros.*
2. *Xurreros* : els que tenen mandra, galvana, xurra.
3. Torrelameu.

© Biblioteca Nacional de España

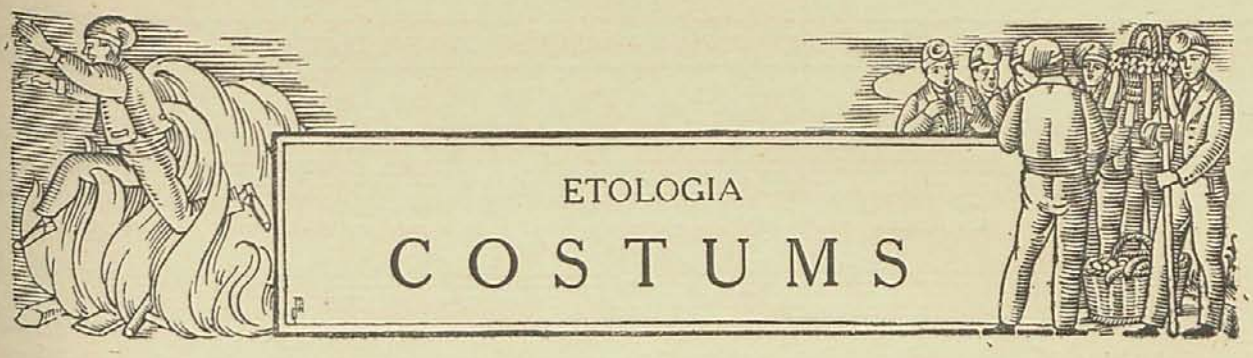

DE ROMANSOS I VENTALLS, ENCARA[1]

ELS VENTALLS

Deixant a part l'origen dels ventalls catalans que veiem usats ja al segle XV i que constituïen no sols un objecte d'utilitat per ventar les mosques i donar-se aire, sinó un element decoratiu indispensable en moltes cerimònies, volem avui presentar unes notes referents a la seva última època, o sigui al temps en què van ésser més populars.

Els primers mereixen un estudi acurat, que els bibliòfils i els historiadors no deurien d'oblidar, però els darrers convé també no deixar-los passar per alt, bo i recollint els records d'un dels qui més contribuïren a llur difusió.

Encara que molt abans era conegut l'ús del ventall durant l'estiu, ho fou principalment a la segona meitat del segle passat, o millor en el seu últim terç, que podem dir que imperava la moda per tot Catalunya, fins que va anant-se decandint per les causes que direm tot seguit, i acabà per desaparèixer.

Els ventalls de canya consistien en un cartó quadrangular, de 16 per 22 centímetres, cobert d'unes làmines o estampes, amb llur llegenda a cada cara, sempre en vers, i moltes vegades fins il·luminades a mà. La imatgeria d'Epinal n'havia fornit també de molt bells models, per encàrrec que se li feia.

El text i les làmines eren per a tots els gustos. Cançons amoroses, crítiques i relacions satíriques en català i en castellà, motius religiosos i, sobretot, les gestes de les curses de braus. Els retrats de Lagartijo i Frascuelo tingueren un èxit immens. Els fets horripilants, tan sol·licitats en els romanços, n'estaven excluïts.

Res de pretencions literàries ni artístiques, i hauríeu vist molt sovint que grans i xics en recitaven el versos més divertits o enternidors.

Immillorable element de propaganda serien avui al dia, cosa que aleshores no s'estilava.

El cartó era encaixat a un mànec de canya de 55 centímetres, tal com una bandera, i sub-

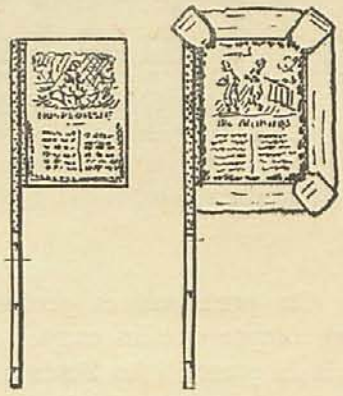

jectat per un paper d'indianes. Quan els volien de millor classe, es posava al volt un serrell o farbalà de papers de colors virolats, pintats a mà; aquests eren els ventalls guarnits.

Mereix esmentar-se que per la regió de Tàrrega s'exigia que els mànecs tinguessin quatre pams de llarg, per servir exclusivament per la taula.

Hi havia també els ventalls per a nois, que eren la meitat més petits i tenien el mànec de 40 centímetres i les làmines més petites.

Els preus per al públic eren d'1 quarto (3 cèntims) els petits, 2 quartos (6 cèntims) el corrents i quatre quartos (12 cèntims) els guarnits. A l'engròs, eren de 2'50, 6 i 10 pessetes, respectivament.

La fabricació havia d'estar ben calculada,

1. Amb l'avinentesa de publicar uns treballs de romansos i ventalls, hi acompanyem noves capçaleres i melodies de romansos, transcrites, com les del nombre anterior, per les oficines de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

© Biblioteca Nacional de España

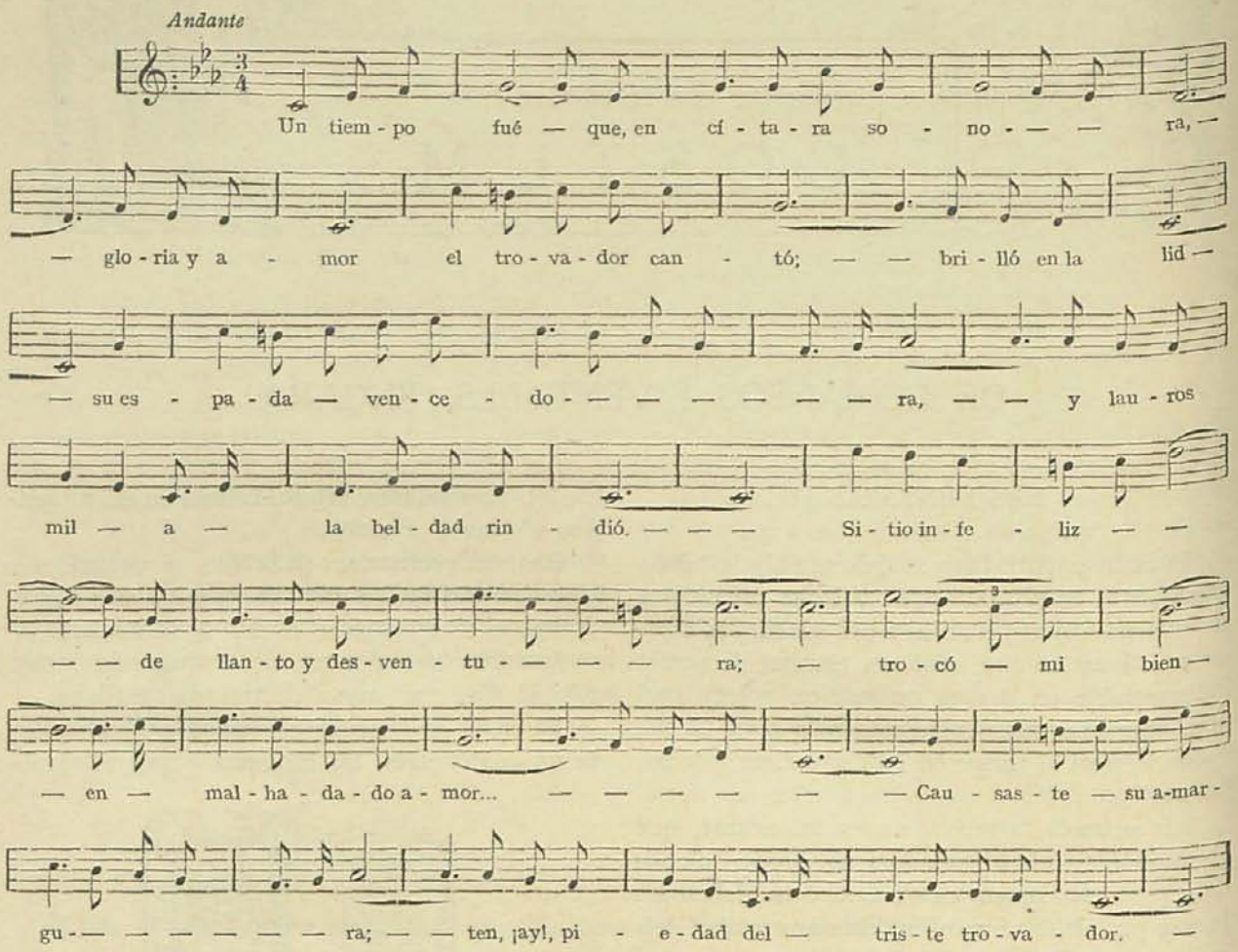

MÚSICA DEL ROMANSO «EL TROVADOR» (Recollit a Sant Feliu de Guíxols, per Josep Calvet)

perquè als dits preus no es perdessin diners. Cal tenir en compte que les canyes costaven ja de 4 a 5 rals la grossa, i les làmines, que quasi equivalien a un romanso, tenien un preu no menyspreable.

Gràcies al gran consum, a les treballadores molt destres que hi havia, capaces algunes de muntar-ne tres i quatre grosses diàries, i a què tant el text com els gravats no costaven res, per haver estat moltes vegades extrets de romanços ja publicats, podem comptar, per un terme mig, un benefici de 8 a 10 rals per grossa que deixaven els ventalls de tipus corrent.

Aquest benefici minvà extraordinàriament en implantar-se el sistema monetari decimal, ja que, degut a la competència entre les diverses cases que els fabricaven, no era possible la reducció dels preus a la menuda. Hagueren de vendre's a 3, 5 i 10 cèntims cada una de les tres classes esmentades, i perquè el revenedor tingués una compensació, s'establiren els preus de l'engròs a 2'50, 4'50 i 8 pessetes la grossa.

Naturalment que això no totes les cases podien sostenir-ho, i va ésser el primer i principal motiu de la decadència del ventall, perquè negoci que no deixa una ganància equitativa, no hi ha qui el seguexi amb afició, i es perd un dia o altre.

I és una llàstima, perquè si bé el ventall no era un objecte artístic, tenia una utilitat innegable, que no ha estat igualada per cap dels estres ni enginys inventats fins avui, amb preus que no tenien cap punt de semblança.

En això, com en tot, influeix també la moda, i va ésser aquesta l'entrada dels esquivamosques o espantamosques de paper fi, de rissos, llampants, alegres i esplèndids, que animaven la casa, i dels quals pensem parlar un altre dia.

L'article que ha vingut suara a substituir els ventalls és el que s'anomena *Pay-Pay*, d'origen

© Biblioteca Nacional de España

exòtic, més elegant i més variat, si voleu, però que no té les aplicacions ni el caràcter catalanesc del ventall de canya, que tant a ciutat com a pagès figurava a totes les cases.

El ventall de què hem parlat és molt difícil que se'l trobi a cap museu ni col·lecció retrospectiva, perquè era un objecte de poc valor, de construcció feble, trencadís, que no aguantava tots els mesos de l'estiu, perquè s'embrutava i descoloria com un periòdic que corre moltes mans, i de la taula a la cadira, o va per terra.

Cal fer esment dels administradors de l'ermita de la Santíssima Trinitat de Sitges, per la seva constància a servar la tradició, perquè cada any a l'aplec es distribueixen encara bona quantitat de ventalls guarnits amb la imatge i versos al·lusius a la festa.

Per fi, tenim els ventalls de taula, que consisteixen en un cartó quadrat de dimensions variables, que es penjaven al sostre, i als quals es donava un moviment de campana per una cordeta, que generalment es feia maniobrar amb el peu. El cartó portava un serrell de paper, i estava cobert de coloraines, estampes, etc., segons el gust de qui el feia casolanament. No mancava a cap hostal ni taverna, i encara a pagès podríem trobar-ne algunes mostres.

Com que hem viscut una bona temporada íntimament la vida d'aquests objectes, que són avui molts que no coneixen, hem cregut un deure de donar tots aquests detalls, per contribuir a la història dels nostres costums populars, i per evitar que vingui un dia que fins se'n perdés la memòria.

J. MILLAT
Successor d'A. Bosc

Boix original de la col. Millat

FIGURA D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

ELS ROMANSOS

«Sr. Valeri Serra i Boldú, director d'ARXIU DE TRADICIONS POPULARS.

Present.

Estimat amic:

Acompleixo ço que et vaig prometre, de donar-te, en el poc que sé, unes quantes noves referents als romansos i fulles populars que, com totes les d'aquesta mena, s'estan acabant per moments.

Quan jo vaig comprar la botiga «El abanico» fa uns vint anys, entre les existències de la casa anaven compresos els romansos, ventalls, auques i llibrets populars que venia reeditant el meu antecessor, que no eren d'altres que les que havia vingut estampant la casa Joan Llorenç, del carrer de la Palma de Santa Caterina.

Aleshores, Déu n'hi do; encara tenien sortida

© Biblioteca Nacional de España

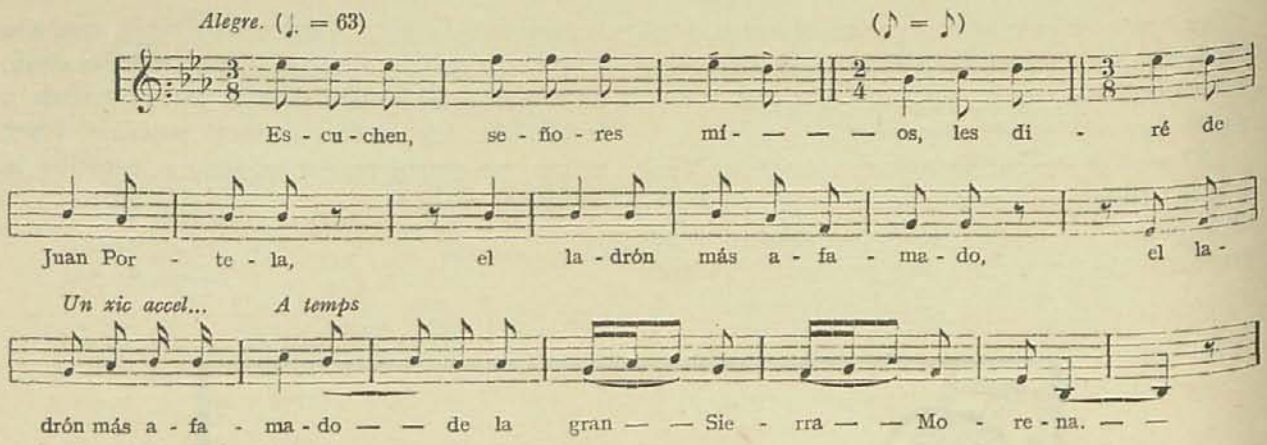

MÚSICA DEL ROMANSO «JUAN PORTELA». S'hi aplica la lletra d'«El cuatro y el tres». (Recollit a Linyola.)

una colla de títols dels cent i més de romansos que feia la casa. D'altres títols, no; existències vaig trobar que encara ara quasi tinc les mateixes, les quals procedien ja de la casa Llorenç. Alguns títols, en canvi, s'han vingut estampant bona cosa.

Per a donar-te'n una idea et diré que tot sovintet havia de reestampar els títols que s'anaven esgotant. Esperava a quan en podia fer vuit, perquè amb la mida usual del romanso, en un full de paper de grandària marca major (64 × 88) me'n sortien vuit. En tirava deu mil de cada; però ara, d'any en any ha anat minvant la venda, i ja fa cinc o sis anys que no he hagut d'estampar-ne cap; això no vol dir que alguns títols no estiguin esgotats, però pel que ha trigat a acabar-se no m'he decidit a tornar-los a estampar.

En aquell temps, tan llisa anava la cosa, que quan feia dos anys que tenia aquest negoci, vaig decidir-me a reestampar tots els títols que em mancaven o que estaven acabant-se, i, eren tants, que vaig demanar dues centes raimes de paper a la casa Bacs. Aquesta casa, poc avesada a servir demandes de paper per a estampar romansos d'aquesta quantia, va venir a veure si m'havia equivocat posant un zero de més, o sigui si en volia vint en lloc de dues centes. Van ésser dues centes. D'aquell tiratge, com de costum, en vaig fer deu mil de cada títol. Alguns vaig haver de tornar-los a editar aviat, d'altres han costat més de marxar.

Referent a la demanadissa de títols, et diré que els que més he venut són els següents : *L'estisora*; *Los fàstichs*; *Estragos de un caragol*; *Les virtuts del cagar*; els tres Joans : *Juan Portela*, *Juan Tenorio y Juan de Serrallonga*; *El hijo del Trueno*; *Juana la valerosa*; *El suicidio de Adelaida*; *Don Jacinto del Castillo*; *Rosaura la del guante*; *El niño perdido*; *San Antonio de los pajaritos*; *Sebastiana del Castillo*, y *Doña Leonor de la Rosa*.

No tenien tanta requesta, però s'anaven venent que era un gust, el *Saldoni i la Margarida*; *Sogra i Nora*; *Tango del Brigadier Villacampa*; *El corregidor y la Molinera*; *El Sepulcro*; *El panteón*; *Los amantes de Teruel*, etc.

Un n'he incorporat a la col·lecció, que és el *Tec de casament*. Aquest romanso el va escriure un senyor que havia estat apotecari de Barcelona, ja difunt, el qual va imprimir-lo per a ésser repartit als convidats al dia del seu casament. Tanta gràcia va fer a tots els que hi assistiren, que va anar corrent de mà en mà, fins que jo vaig ésser autoritzat per estampar-lo, i a fe que és dels que més s'ha venut.

Són molt pocs els romansos de grandària foli impresos a dues cares que perduren; de la major part d'ells no en tinc més que els boixos de les capçaleres, així com els de molts ventalls impresos en moment circumstancial.

D'auques, se'n van venent algunes, però ja no gaires; fa set o vuit anys que encara en vaig reestampar unes setanta, que, a mil cada una, feien un tiratge total de setanta mil.

Del que s'ha conservat la venda és del llibret de *Cançons de Nadal*. Cada any en despatxo de sis a set mil.

El preu a l'engròs a què venia els romansos, era el d'una pesseta el cent, però quan, fa uns quants anys, el paper es va apujar tant, els vaig posar a una pesseta i quaranta cèntims.

© Biblioteca Nacional de España

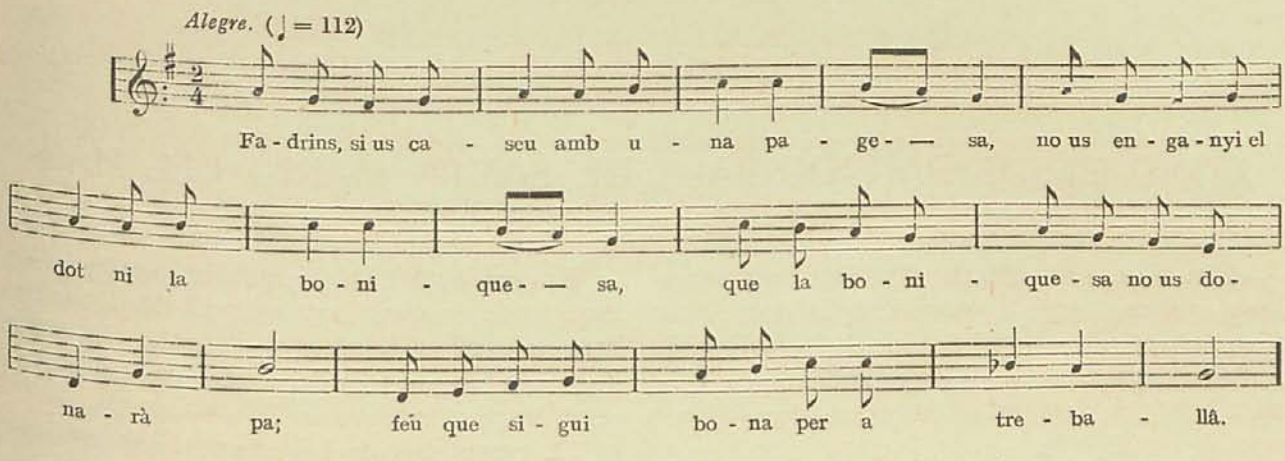

MÚSICA DEL ROMANSO «FADRINS, SI US CASEU...» (Recollit a Linyola.)

En l'actualitat no tinc més que uns quatre o cinc compradors; ara fa un temps que ha deixat de venir a comprar, no sé si és mort o viu, un home mallorquí que feia gran provisió de tots els títols religiosos de romansos, estampes, auques i llibrets, i se'ls emportava cap a Mallorca.

Tornant als meus clients, són gent passavolant, que, a més dels títols de romansos que avui s'imprimeixen amb cuplets, sarsueles i tangos, vénen encara aqueixos de casa, que en cert mode els podem anomenar tradicionals, perquè tradicionals resulten comparant-los amb altres títols ja totalment oblidats.

Creient haver-te contestat tot allò que em tenies demanat, resta com sempre affm. amic i s.,

PAU ANDREU I AYMERIC.

Barcelona, octubre de 1929.»

Boix original de la col. Millat

FIGURES D'UNA CAPÇALERA DE ROMANSO

© Biblioteca Nacional de España

CONSUETUDS PARROQUIALS DE SANTA MARIA DEL MAR

Com sigui que amb els anys van canviant-se certs costums i pràctiques parroquials, ens plau d'anotar les més albiradores, algunes en ús avui, i d'altres que encara en servem el record a la memòria, puix que fa relativament pocs d'anys que es practicaven.

El dia de la Puríssima Concepció, els habitants del barri de Ribera adornen i il·luminen la imatge que, sota la dita advocació, es venera al portal de l'absis que dóna a la plaça del Born.

Després de les completes del dia darrer de l'any, i acabades les vespres del dia següent, el cap de l'orga obria la boca i llançava confits per a la mainada.

El dia de la Circumscisió del Senyor, l'Obra regala tortells, que el reverend sagristà major beneeix i després els regala al senyor rector, autoritats i regidors que han assistit a l'ofici i als oficials de l'obra.

Cada any, pel segon diumenge de gener, la confraria de la Minerva comença l'octavari al Santíssim sagrament. Fins no fa gaire, mentre es feia l'octavari a Santa Maria no es podia celebrar cap més octavari a cap església de Barcelona, com a privilegi especial d'aquesta parròquia, que fou la primera a implantar la institució de la Minerva.

Les candeles que es reparteixen el dia de la Purificació de Nostra Senyora, les paga l'Obra.

De dos quarts de dotze fins a les dotze de la nit del dimarts de Carnaval, una campana avisa l'entrada a la Quaresma.

En els sermons que es prediquen durant la Quaresma a Santa Maria, l'Obra sufraga els que es fan al dimecres i divendres al vespre, així com el de les festes al matí.

El dia 24 de febrer, festivitat de sant Maties apòstol, després de cantar completes es convoca als parroquians a toc de campana, per tal de procedir a l'elecció dels que correspon actuar en qualitat d'obrers, els quals han d'actuar durant un bienni, que comença el dia 1.r de març .

Modernament s'ha instituït la festa dels escolans, en honor de sant Josep Oriol, escolà que fou d'aquest temple parroquial.

Hi prenen part els de totes les parròquies de Barcelona, els quals van a Santa Maria vestits cada un com va a la seva parròquia. La missa la canten ells, després de la qual es fa una processó, on van tots.

En recordança de les qüernes que menjava allí sant Josep Oriol, se'ls donen uns pastells que també reben aquell nom antic.

El Dimarts sant, a la vesprada, se celebra una funció davant el quadre de Viladomat, que juntament amb altres tres del mateix autor estan col·locats al trascor. Tota la il·luminació va a càrrec de les pescateres de les places del mercat, tant de Barcelona com dels pobles veïns. Algun dia, quan hi havia mercat de peix a la plaça del Born, les peixateres d'allí totes soles cuidaven de celebrar la dita festa.

Pel Dimecres sant, quan esta parat el Monument, es col·loquen prop de l'urna pastilles de cera que lliura l'Obra i uns plecs de ciris que duu el gremi de macips de Ribera. A l'erecció i adornament d'aqueix Monument han vingut contribuint tots els parroquians de la parròquia.

L'església de Santa Maria ostenta davant el Monument dues palmes altíssimes, de cinquanta cinc pams, artísticament treballades. Abans les sufragava la casa Marcet; avui ho fa la casa Planàs.

Per allà a dos quarts de nou del vespre, el dia de Dijous sant, una comitiva, formada pels escolans, els andadors i tota l'Obra, van a tancar la porta principal de l'església, del qual acte en dóna fe un notari, i en redacta un testimoni, acte seguit, a la Sagristia.

Es fa així perquè de temps tradicionals al·legaven els bastaixos o macips de Ribera tenir certs drets sobre la porta principal, ja que, en efecte, es veu una representació de la dita classe als capitells extrems de la portalada, i no fa gaire temps encara, que una mena d'escut amb dos bastaixos que portaven al coll una pedra, figurava en els plafons superiors de les portes d'aqueixa entrada. Això era en recordança de la tradició que ha vingut perpetuant-se, en virtut de la qual diu que els bastaixos de Barcelona portaren

© Biblioteca Nacional de España

tota la pedra que va entrar en la construcció del temple de Santa Maria des de la muntanya de Montjuïc. Entre altres privilegis de què hi ha record, el primer prohom del gremi duia, penjada al coll, la clau de l'urna del Monument. D'altre, és que quan s'havia de portar Nostramo a un membre del Gremi de bastaixos, el combregar sortia per la porta principal, encara que fos a mitja nit.

Abans, acabat l'ofici del Dijous sant, el celebrant, tota l'Obra i portants de tàlem es desdejunaven amb uns tortells que facilitava l'Obra.

El ciri pasqual el cedeix l'Obra, i el mateix Dissabte sant, abans de posar els sants olis, es treu aigua per a la bacina i per a un canteret de vidre que té l'andador de l'Obra. A l'ofertori de la missa de l'indicat dia surten a captar l'obrer militar i l'administrador del Plat de pobres vergonyants, seguits dels andadors, els quals porten dues safates amb pastilles de cera, de les que han estat al Monument.

El dia de Pasqua de Resurrecció, a l'ofertori, a fer la capta, surten sols els andadors de l'Obra, els quals demanen caritat, a canvi de la qual ofereixen pastilles de cera del Monument.

El dia 14 d'abril els andadors de l'Obra posen de manifest el cos sant de sant Felicià, que es

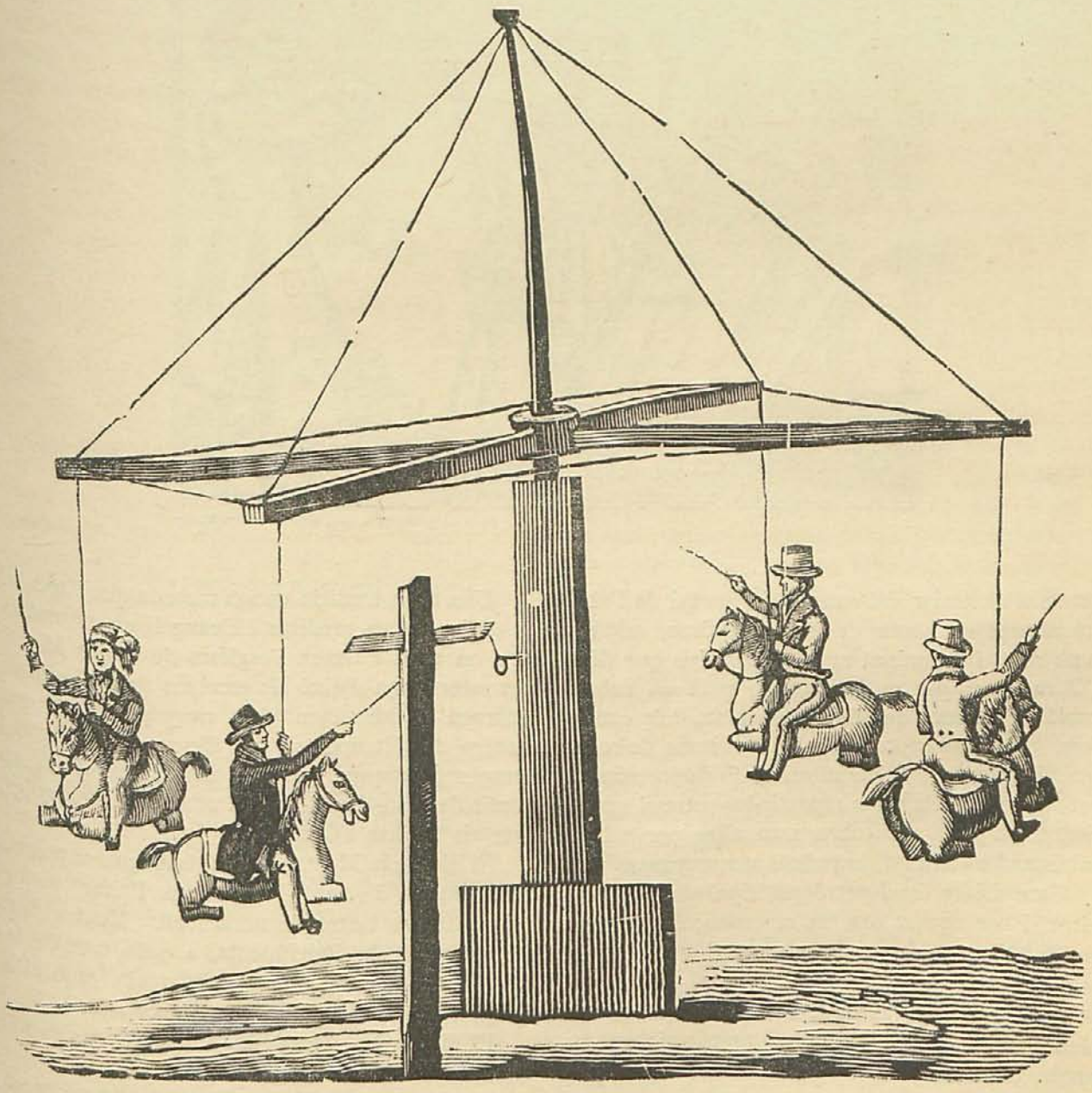

Boix original de la col. Raül M. Mir

© Biblioteca Nacional de España

venera a la dita església, per haver-l'hi cedit el pare Joan Vilademunt, comissari general de l'Ordre de Pares Mínims.

Per la invenció de la Santa Creu, dia de la benedicció del terme, es feia processó, que anava als quatre portals de l'església; primerament al portal de l'absi, després, al major; seguidament, al de la Passioneria, i, per fi, al dels Sombrerers. L'andador de l'Obra tenia cura d'obrir les portes i de tenir-les ben escombrades.

Els escolans de la Sagristia, en aquest dia posen a l'exterior del cancell del portal de l'absi, un altaret en honor de la Santa Creu, adornat amb roses i il·luminat amb alguns ciris que dóna l'Obra, part per antic costum, part en substitució de l'escura que feien dels plats dels candelers. Fan una capta i regalen uns rams de roses, que ells paguen. Especialment han de procurar-se set rams grandets per a repartir-los entre el senyor rector, un per a cada obrer i un altre per a l'administrador del Plat de pobres vergonyants.

Sant Isidre és el patró principal de la Comunitat, i per aquest dia, en recordança del temps en què Santa Maria posseïa sengles bocins de terra, fa processó per dins l'església, en la qual porten la imatge del sant sota tàlem de domàs blanc, amb quatre vares, altres tants nois, que no passin de dotze anys. Es reparteixen rams de flors a tots els concorrents.

El dia darrer del mes de Maria de cada any es diu que la Mare de Déu de Santa Maria *puja i baixa*; açò és : del seu altar. El baixar-la no té res de particular, però a l'hora que s'aboquen tots els parroquians a l'església és a l'hora de tornar-la al seu altar, puix que per mitjà d'un mecanisme se la veu pujar tota sola.

Per tradició llunyana, el pendonista de les processons de Corpus, de Santa Maria, mentre se'n va fer, era el Rei, el qual delegava les seves funcions al capità general.

Boix original de la col. Mn. Lambert Botey

Una altra tradició antiga recorda que l'apòstol sant Jaume va predicar l'Evangeli en el mateix lloc on avui s'aixeca l'església de Santa Maria. En recordança d'això els escolans de la Sagristia adornen i il·luminen amb canyes tendres una imatge del dit apòstol, que figura al trascor del temple parroquial. Aquell dia els escolans, en profit de la institució, paren una taula amb goigs, que els facilita l'Obra.

El dia de la Mare de Déu dels Àngels es posava una imatge de sant Francesc a l'altar major, tot voltat de testos de mirambell. Mentre dura el jubileu de la Porciúncula, a cada una de les tres portes principals hi ha una taula amb alfàbrega beneïda, goigs, llibrets i escapularis.

El dia de la Mare de Déu de les Neus es feia festa a càrrec del Gremi d'agullers.

Per la diada de Nostre Dona de l'Assumpció,

© Biblioteca Nacional de España

que abans era patrona del Gremi dels sastres, juntament amb sant Homobò, es guarnia al mig del temple una magnífica llitera. Es venien agulles, que es diu que curaven el mal de cap.

Els veïns de les voltes dels Encants, algun dia dedicaven una festa a sant Magí. A Santa Maria es feia la festa religiosa, i ells, pel seu compte, anaven a la Brufaganya a cercar l'aigua miraculosa, la qual era repartida a sota les voltes, guarnides i a propòsit par a fer-hi ball al vespre.

El dia de la Commemoració dels fidels difunts, l'Obra regala al senyor rector i als seus oficials, pans beneïts, que són pans de taula amb matafaluga, del forn dels Sombrerers, i de la classe que en deien «pa boig».

Al darrer dia del novenari d'ànimes es fa una processó per l'interior de l'església, la qual es detura i canta responsos en distints punts.

Els pobres vergonyants que se citen dins aquesta relació, hi han estat atesos des de molt antic; a costat de l'altar de la Santíssima Trinitat hi ha una caixeta per a recollir les almoines dels parroquians. El seu administrador és considerat com el sisè obrer.

Abans que l'altar major estigués dotat d'il·luminació elèctrica, quan es col·locaven ciris a l'altar en les diades, es deia que se'n posava a l'*estela*, a la *cua*, a la *coronisa*, als *carquinyolis*, a les *panxes*, als *àngels* i als *patriarques*, o sigui als punts més sobresortints de l'altar.

JOAN SERRA I GRAUPERA

(Barcelona.)

Després d'aquest interessant enfilall de costums parroquials, el lector trobarà reflectida la importància de la Junta d'Obra del Temple, escrita a aquest objecte per l'obrer secretari senyor Daunis.

L'OBRA DE SANTA MARIA

L'Obra de Santa Maria del Mar és antiguíssima, i es fa menció dels obrers (operaris) a l'acta de col·locació de la primera pedra (1329) de l'actual església, i a les cartes reials de concessions i dàdives per a la construcció de la dita basílica.[1]

En la sentència patriarcal apostòlica dictada pel bisbe patriarca Sapera, als 3 de juny de 1413, donada per fallar el plet existent entre l'ardiaca i comunitat, es conferí als obrers la total administració de la Sagristia i captiri per al ciri pasqual i el nomenament de sagristà, amb esclusió de l'ardiaca.

En el *Llibre de Deliberacions* de l'Obra, que comença el 3 de maig de 1472, hi ha consignades, entre altres, les deliberacions del Consell general per a l'elecció d'obrers i administradors del Plat dels pobres vergonyants. La primera (que consta en el llibre primer) és la del Consell general celebrat al tercer diumenge de maig de 1472, en la qual els honorables mossèn Baltasar Romeu, cavaller; Joan Ros, menor, i Bernat Pongem,

Boix col. Millat

mercader, digueren que al 1470 foren elegits, com de costum, i durant el dit bienni havien regida i administrada l'Obra o fàbrica, i, per tant, corresponia nomenar nous obrers, i per això proposaren que s'elegissin dotze persones, que, amb ells tres, formarien una quinzena per a procedir a l'elecció de novells obrers i administradors del Plat de pobres vergonyants. Fou elegida la quinzena, amb els tres obrers, quatre ciutadans, quatre mercaders, dos artistes i dos menestrals, que procediren a l'elecció dels nous obrers.

«... als quals e cascun d'ells per lo tot així com es acostumat, en absencia o defalliment dels altres, donaven plens poder de demanar exhigir, haver e recobrar totes quantitats de monedes, bens, robes, heretats e drets, e de aquí avant se deuran, es pertanyen, espertanyeran, això per rahó de leixes fetes e fahedores a la dita obra per qualsevol personas, universitats, cossors e collegis, preus de aquells en cas de luició o remensa, com per altres qualsevol rahons, drets, titols e causes; e de això fer e fermar apocas, fins, absolucions, definicions, remissions; e fer composicions, transiccions, avinensas e compromisos; e mes avant puixen vendrer o alienar totes propietats que a la dita Obra pervendran o seran pervengudes per qualsevol titol o rahó; e tots drets, etc., etc.»

1. A 30 de desembre de 1054, Pere Vivà, en el seu testament, ordenà, entre altres coses, que fos venut el seu *saumario*, i del seu valor donar 2 mancusos a l'església de Santa Maria, per la seva sepultura, i altres 2 mancusos a l'Obra de Santa Maria, *in littore maris*.
Saumario = Animal de bast? Somera?

© Biblioteca Nacional de España

En el Consell general de 4 de gener de 1475, s'estatuí una ordinació, que diu:

«... com per utilitat, direcció, benefici e augmentació de la Obra o fabrica sia estat pensat esser util, expedient, ut e necessari pendrer exemplar d'altres sglesies parroquials de la dita ciutat, ordenaren e instituiren que aixis en la dita sglesia de Santa Maria dela Mar de gran temps ensá eran sols tres obrers, so es, assaber, un cavaller o gentilhom un ciutadá e un mercader notables de dita Parroquia de quals tres tot lo carrech e principal redundaba en lo mercader.»

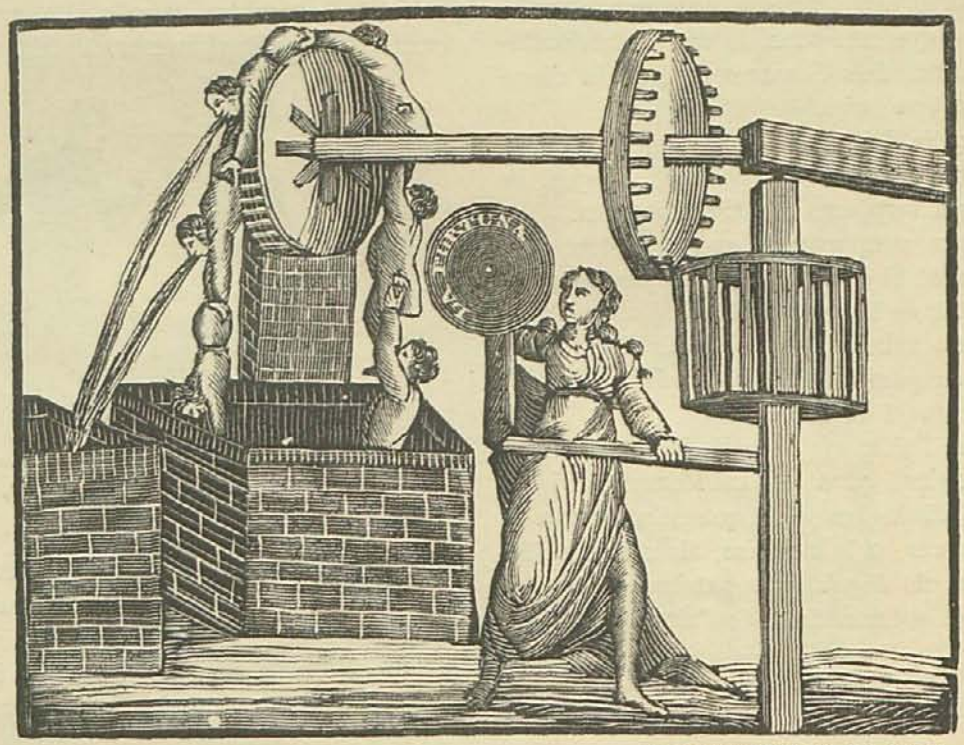

Boix original de la col. Pau Andreu

S'acordà i instituí que d'allí endevant es nomenessin cinc obrers, un cavaller, un ciutadà, un mercader, un artista i un menestral, i que l'elecció es fes per als obrers vells i dotze persones elegides en la forma acostumada. I que, per conseller dels obrers nous, es nomenessin dotze persones, de la mateixa forma. També s'estatuí, perpètuament, que el nomenament d'administrador del Plat de pobres vergonyants ha de recaure en un mercader.

Al 1564 el reverendíssim Guillem Cassador, bisbe de Barcelona, proposà als obrers la reforma del mode d'elecció, i indicà que es fes per insaculació. Nomenada una comissió per estudiar l'assumpte, al 1566 s'aprovaren noves ordinacions; o siguin: que el dia de la festa de Nostra Dona de febrer propvenida, i després cada dos anys, fossin convocats tots els parroquians caps de casa que siguin o hagin estat casats, es reunissin al cor de Santa Maria de la Mar, després de vespres, i, així ajustats, que els fos proposada, per l'obrer militar o ciutadà que sigui més antic, la nova forma d'elecció, o sigui que en el Consell fossin elegides vint-i-cinc persones, cinc de cada estament, militar, ciutadà, mercader, artista i menestral, i per als estaments respectius, els quals fossin electors per fer els cinc obrers per al bienni següent:

«Los cinch obrers i vinticinquena s'alcen del Chor i pugen al Presbiteri e a la part dreta lo Notari amb son adjunt i allí assentat l'obrer Militar o Ciutadá mes antich proposen la elecció dels cinch obrers nous, llegint lo Notari un memorial de tots els militars parroquians cassats o que hagen estat casats que puguin ser obrers i després els altres estaments.»

La votació s'havia de fer «ad aurem secretarii», i separadament per cada obrer. La presidiria l'ardiaca o el vicari general, en absència d'aquell.

Les dites ordinacions foren aprovades per SS. Gregori XIII, a Tusculo, a xij de les kalendes de març de 1573.

Al 1735 es deliberà que per les dificultats que hi havien respecte a les ordinacions de 1566, s'establís : 1.r Que l'elecció es fes cada bienni,

© Biblioteca Nacional de España

el dia 24 de febrer, festivitat de sant Maties, mentre no hi hagi impediment, i que d'haver-n'hi, es faci un altre dia, que destinaran els obrers, mentre sigui abans de 1.r de març, i que l'avís universal pugui fer-se amb la campana major (en lloc de la crida pels carrers). 2.n Que puguin ésser obrers qualsevol persona dels cinc estaments, habitant a la parròquia, encara que no siguin casats, mentre tinguin vint-i-cinc anys comptats i no estiguin en pàtria potestat. 3.r Que puguin reelegir-se els obrers. 4.t Que per les dificultats de convocar Consell general per elegir obrers o administradors, per vacant, dins el bienni, o per punts molt greus que necessiten prompte i madura deliberació, es nomeni una Vint-i-cinquena de cinc estaments, elegida pels cinc obrers, i que junt amb ells, puguin deliberar, elegir, etc. 5.è Que tota altra cosa de les ordinacions de 1566 sigui observat, implicant a l'honorable senyor bisbe Feliu Aguedo, l'aprovació dels estatuts.

La Vint-i-cinquena de 27 de febrer de 1742 acordà que l'elecció es fes cada any; això és, tres obrers un any, i dos l'altre. Fou aprovat per l'honorable senyor Francesc Castells, príncep de Ventimiglia, bisbe de Barcelona.

A l'any 1821 el Consell general acordà prescindir dels estaments, i en el de 1840, que l'elecció fos directa i no per Vint-i-cinquena.

A l'any 1870 s'acordà que la votació secreta es faci per paperetes, presentant les ternes l'Obra, i es proclamin obrers als que hagin obtingut majoria de vots, i després el president llegeixi llista de la Vint-i-cinquena per a l'any següent, la qual forma d'elecció fou reconeguda pel senyor bisbe doctor Joaquim Lluc i Garriga, en el conveni de 22 de febrer de 1877, entre el senyor rector i junta d'Obra. Al Consell general, com també a les juntes que celebra la Vint-i-cinquena, actua de secretari el notari de l'Obra.

LLUÍS DAUNIS I GRAU

ELS ANTICS CORREDORS D'ORELLA I LLUR PIETAT

És secular a Barcelona la institució d'aquests intermediaris mercantils, anomenats indistintament *corredors d'orella*, *corredors reials de canvi*, etc., i finalment, *agents de canvi i borsa*, així com el patronatge que exerceix sobre d'ells la Verge Maria, sota la seva expectant i prometedora advocació de l'Esperança.[1]

Però tot i essent molt brillant aqueix historial dels *curritoris auris*, no el seguirem pas a través del seu ofici d'intermediaris mercantils, sinó que explorarem ací la seva organització gremial en allò que exerceix pràctiques pietoses, tota vegada que la seva actuació es destaca notòriament i celebra actes brillantíssims de pròpia iniciativa, bo i contribuint al lluïment col·lectiu dels que se celebraven a Barcelona en totes aquelles festivitats que han format època.

Alta consideració meresqueren sempre dels reis i del Consell de la Ciutat, perquè procuraven «lo bé dels mercaders e de la cosa pública» (*Ordinacions* de l'any 1271), i recentment reconeixia un Ministre d'Hisenda «*la energía y dignidad del Colegio de Corredores de Comercio* (de Barcelona), *de historia secular y tradicionales prestigios*»,[1] però opinem, com el doctor Bové, que aqueixes agremiacions o confraries «deuen llur manera d'ésser tant a la llavor que en est terrer deixaren aquelles associacions de l'època romana, com a l'esperit de caritat i religió dels temps medievals».[2]

Així veiem que els corredors reials de canvi, a força de pràctiques ancestrals envolten i auriolen de prestigi la seva actuació.

Les autoritats locals hi coadjudaven, ja de

1. «La extensión y variedad del giro y comercio de los barceloneses exigió desde los principios la mediación de los corredores, esto es, de la buena fe de unas personas públicas, por cuya interposición se hacían todos los negocios y contratos según práctica y costumbre de las plazas mercantiles. Estos oficios se deben mirar como otro de los recursos imaginados para poner expedita la contratación, y asegurar también la confianza y legalidad recíproca entre los negociantes.» *Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y Artes de la Antigua ciudad de Barcelona...*, per ANTONI DE CAPMANY Y DE MONTPALAU, t. I, segona part, pàgs. 214-217. Madrid.

1. JAVIER UGARTE, *Exposición preliminar del R. D. de 26 de marzo de 1915*, donant oficialitat al col·legi d'Agents de Canvi i Borsa de Barcelona.

2. Mossèn SALVADOR BOVÉ, *Institucions de Catalunya*, pàg. 148, Imp. La Catalana, de J. Puigventós. Barcelona, (1895?).

© Biblioteca Nacional de España

temps antic, puix que veien a les *Ordinacions* de l'any 1296, ço que segueix:

«E com la direcció e endreça de qualseuol actes virtuosos haien principalment apercebir del diuinal adiutori fonch per ço per la dita Ciutat en lo passat lohablement prouebit e ordonat que en certs dies e festes los dits corredors ne vsasen o exercissen del dit offici. E entre les altres ordinacions es la ques segueix y fonch fete en lany mccxcvj.

Item que negun corredor ne altre no gos ferne perlar mercat algun en diumenge ne en les festes de Nadal, Ninou, Aparici, Pascua, Cinquogesma ne festes de nostra dona Sancta Maria ne a festes de Sancta Creu, Sancta Eulalia, cors sanct de Barrchna. ne en la festa de Omnisantor (um) de algunes ho nors ne mercaderies. E qui contrafará que pach per ban xxxx. sous e sia per tostemps gitat del offici e que lo mercat en dites festes fet no haie valor. Ne altres persones en dites festes no gosen tenir obradors vberts per reuendre ne taules parades sots lo dit ban.»

SEGELL DELS CORREDORS DE COMERÇ

(L'usaven abans de canviar llur denominació per l'actual. Vegeu com hi campeja la Mare de Déu de l'Esperança)

Quan comença el segle XVI, els corredors d'orella demanen que se'ls deixi agremiar i tenir celestial patrona, per a la qual cosa presenten uns estatuts, i els consellers els aproven (29 d'abril de 1501).

Fou posada la confraternitat «sots invocació a la Verge Maria de Speranca... de la Sglesia del Monestir de St. Agostí». Previsorament, però, se'ls autoritzà perquè poguessin honorar a la seva patrona en aqueixa o altra església.

«E los confrares de devoció qui volran esser de la dita confraria haien a pagar de entrada dotse diners, e sis diners cascun any en la dita festa de la Verge Maria de Sperança per sostentació de les despeses e carrechs de la dita confraria sots ban a caschu dels dits corredors, e per cascuna vegada que será fet lo contrari de vint sous.»

Eren tan fortament conminatoris aquests estatuts, que no podia ésser corredor qui no fos confrare.

Les ordinacions preveuen a la seva manera els cultes amb què s'han d'honorar a la Mare de Déu de l'Esperança.

«Item ordonaren e statuiren los dits honors Concellers e Prohomens que cascun any los dits corredors confrares de la dita confraria les vigilies de les festes de la Verge Maria de Sperança e de St Gabriel, ço es lo després dinar de cascuna de les dites vigilies, se haien aiustar en la casa del sobreposat mes antich dels dits corredors per anar a les primeres vespres en la Sglesia del dit Monastir de St Agostí, o en altres Sglesies e capelles que delliberaran e elegiran; E així mateix se haien aplegar en la dita casa lo endemá die de cascuna de les dites festes per lo matí, per anar a la dita Sglesia o altres per hoyr lo Offici e lo semblant haien a fer lo després dinar de cascuna de les dites festes a les segones vespres. E açó sots ban de dos sous a cascú e per cascuna vegada q.e será fet lo contrari.»[1]

Els Sants Pares Alexandre VII i Climent VIII beneïren i indulgenciaren la Confraria.

Els representants de la ciutat, cada any, com ho fan encara avui en dia, acompanyats de totes les autoritats, assistien als actes que celebraven en honor de la Mare de Déu de l'Esperança.

Això sol denota la consideració i estima en què eren i són tinguts, majorment quan en temps antic no es veia que atorguessin iguals honors a altres gremis i confraries.

Quasi cada any el cronista de la ciutat havia de constatar la festa dels corredors. Veus ací la que correspon a l'any 1637:

«Dijous a xviij. de dit. — En aquest die festa de Nra. S.ra de Sperança los S.ors concellers absent lo en cap per star de mala gana anaren lo dematí en la iglesia del monestir de S.t Agustí ha oir lo offici que los corredors de orella fayan celebrar de dita festa los quals S.ors concellers stigueren assentats al cap demunt de las cadires del cor vers la part de la sagrestia devant la capella de dita festa : y al donar de la pau la dona lo qui feya de diacu en dit offici al S.r conceller segon y lo segon als demés S.ors concellers.»[2]

Vingueren dies malestrucs per a Barcelona, i, després del setge de 1714, els corredors de canvis exposaren a la cúria «que per ocasió del ultim siti y estragos feyen les bombes y balas en dita iglesia y en tot lo convent...», demanaven que se'ls atorgués permís per a desfer el retaule que de la seva patrona tenien a Sant Agustí, i que el poguessin posar a l'Hospital de la Convalescència.

El bisbe hi accedeix amb data 24 de gener de 1716, però vist que no podien donar-li digne acolliment, demanen que el puguin traslladar al convent de la Mercè.

1. *Ordinacions* dels Consellers de la Ciutat, any 1501. Aquesta, com d'altra documentació molt interessant, es guarda en la seva major part inèdita, a l'Arxiu del Col·legi. Gràcies a l'amabilitat del Síndic President n'Agustí Navarro i Grau, hem pogut examinar-la i apuntar-ne les dades que es donen en aquest treball.

2. *Manual de novells ardits*, vulgarment apel·lat «Dietari del Antich Consell Barceloní», vol. XII, pàg. 59. Imp. Henrich i C.a, Barcelona, 1910.

© Biblioteca Nacional de España

SVMMARI DE LAS INDVLGENCIAS CONCEDIDAS ALS CONFRARES Y A ALTRES FAELS CHRISTIANS, PER RAHO DE LA CONfraria fundada en la Capellà de la verge Maria de Esperança, en la Iglesia del Monestir de S. Augusti de Barcdona.

Concedidas per lo Sanctissim Papa Clement VIII. al 1. de Setembre del Any. 1595.

PRIMO concedex sa Sanctedat a tots los confrares y confraressas, que hauent confessat y combregat entraran en la confraria de nostra Senyor. de Esperança, fundada en la Iglesia del monestir de S. Augusti de Barcelona, lo primer dia que entraran indulgencia plenaria.

CAPÇALERA D'UN SUMARI D'INDULGÈNCIES

(Concedides pel Sant Pare Climent VIII als confrares de la Mare de Déu de l'Esperança, llavors establerta al Convent de Sant Agustí.)

Del sojorn que va fer la Verge de l'Esperança a l'església de la Mercè, en sabem poca cosa.

El pare Faustí D. Gazulla conta que la festa se celebrava a l'altar major, on era traslladada «*la imagen de la Virgen su Patrona*».[1]

Una data, emperò, es pot constatar de manera fidedigne, com és l'adquisició de la imatge que es venera al temple de Santa Maria, segons consta al foli 4, verso, del *Llibre de notas del Collegi dels Reals Corredors de Cambis del N.° de 40 y lo inventari de tot lo aspectant al collegi*, segons el qual sabem qui va fer la imatge, on la van fer, quant va costar i el que es va pagar de nòlits per a transportar-la a Barcelona.

«Compte del cost y gastos de la Imatge de Nre. Sra. de Esperanssa feta per en Napols per lo Escoltor Fran.co de Nardo, que aportá lo patró Joseph Barrera:

	Ducats	Grans
Per lo cost de dita Imatge pagat al dit Nardo ajustada per Ducats.....	43	
Per las dos coronas doradas.....	27	
Per la caixa y conducció a bordo.....		60
Per dret de aixida de dita Imatge en Napols.	8	
Comició a 2 %.....	1	58
	80	18

	Lliures	Sous	Diners
Los sobre dits 80 d. 18 grans, al respecte de 4 y 1/2 Ducats la dobla en or, son de nra. moneda catalana..	124	14	6
Per nolits al dit patró Barrera.....	2	16	
	127	10	6.»

Fins a l'any 1765 va estar l'altar de la Verge de l'Esperança a la Mercè, puix que, segons ofici del pare prior, datat a 2 de juny, diu «com espatllaren la iglesia per a ferne una de nova, y que era precís treure lo altar...».

En vista d'això, i no sabent què fer els corredors de comerç, acudiren als cònsols de la Llotja, per tal que els deixessen posar la imatge i el seu altar a la Sala de Contractacions, com així se'ls concedí, fins a tant, que havent-se de fer unes festes a la dita sala, calgué treure-la d'allí, i aleshores es demanà lloc a la parroquial església de Santa Maria de la Mar.

1. FAUSTÍ D. GAZULLA, *La Patrona de Barcelona y su Santuario*, pàg. 276. Afegeix aquest historiador, que el dia de la festa «tenían a las diez misa solemne, cantada por la capilla de Sta. María del Mar, y por la tarde Rosario con música y sermón...» En altre lloch diu: «No sé porque motivo la trasladaron después a Santa María del Mar, hasta que, por fin, el año 1830 la volvieron a celebrar otra vez en la Merced.» Això de 1830 ens fa notar el propi pare Gazulla que és un error de ploma i ha d'ésser 1803, puix que ell pren les dades d'una *Consueta* que per a intel·ligència dels pares sagristans va escriure el pare fra Ramon Pontí i Roca al 1806.

© Biblioteca Nacional de España

La Comunitat de la dita església hi accedí, i designà l'altar de Sant Gabriel o Anunciata, però veient que el retaule «no era de servei», el vengueren per 180 lliures als administradors de la Confraria de Sant Joan de Vilassar de Mar, i es donaren bona manya a fer l'actual. Hi treballaren Miquel Picanyol, fuster; Salvador Gurri, escultor; Manuel Soler, daurador, i Manuel Tramulles, pintor. Segons veiem a l'àpoca de rebuda que signa en Tramulles davant el notari Joan Prats i Cabrer, el dia 21 de març de 1772, a més dels quadres de l'altar de Santa Maria, el dit artista pinta també, sobre vitela, els dos quadres per al llibre del Jurament. Tot plegat costà 2728 lliures 16 sous 4 diners.[1]

Les festes que han vingut adreçant-se pels Corredors Reials de Comerç a la Mare de Déu de l'Esperança, no han minvat mai. A més del que hem vist que es consigna als *Dietaris de l'antic Consell Barceloní*, trobem una estiba ben albiradora en els *Oratoris* que es conserven a l'arxiu de la corporació.[2]

La secular institució, sense els oratoris esmentats obsequiava a la Mare de Déu de l'Esperança amb oficis ben lluïts, que es coronaven amb el cant dels goigs. A la pàgina 21 de l'oratori *Esperanzas christianas...* se n'hi estampen uns que comencen «Llueva el cielo la harmonía...».

Però a l'any 1904, a iniciativa de Rosend Partagàs i Carbonell, de bona memòria, personalitat significada del Col·legi de Corredors Reials de Comerç, del qual era vice-president, se n'encomanà uns al poeta Josep Carner, que, pulcrament editats, diuen així : *Goigs de la Mare de Déu de l'Esperança, patrona del Col·legi de Corredors Reials de Comerç, la imatge de la qual es venera al seu altar de la parroquial església de Santa Maria del Mar, de Barcelona.*[1]

No cal dir que hi ha posades que honoren el nom del poeta, malgrat que avui la institució es digui Col·legi d'Agents de Canvi i Borsa; sempre, però, han fiat les seves empreses a la Mare de Déu de l'Esperança.

«Quan els corredors brollaren
en un segle d'esplendor,
tot seguit us invocaren
amb els ulls sedents d'amor.
Oh la Flor més delicada
i subtil de l'univers!
Protegiu, Verge Maria,
els Corredors de Comerç!»

Fent al·lusió al gloriós historial de la corporació, diu el poeta, amb gran veritat:

«Davall de la vostra imatge
ens vingué gran honrament,
els Reis feien homenatge
a tan lleial estament;
ens veia tot Barcelona
més drets que els nostres devers.
Protegiu, Verge Maria,
els Corredors de Comerç!»

Tal com són d'admirables les estrofes d'exposició ho són igualment les de pregària:

«Verge rossa com les messes,
del vestit i els ulls tan blaus,
nostra terra ompliu de fresses,
nostra mar ompliu de naus.
Vós que ens eixampleu els braços
i ens teniu regnes oferts,
protegiu, Verge Maria,
els Corredors de Comerç!»

Sense allò fet en obsequi a la seva patrona, la Verge de l'Esperança, el Col·legi de Corredors Reials de Comerç, com a organisme prestigiós de Barcelona que era, el convidaven les autoritats a assistir a les festes del Corpus, festes també glorioses i seculars, en les quals la ciutat de Barcelona s'ha distingit sempre per l'honor i la pompa tributada al misteri de l'Eucaristia. D'això ens en dóna fe l'esquela d'invitació que reproduïm.

1. Carpeta nombre 2 de l'Arxiu de Corredors Reials de Comerç. Aquesta dada es desconeixia totalment. Es nota que no va veure aquest document l'Eudald Canivell en documentar-se per a escriure, un xic a corre-cuita, però perquè no hi havia temps per a més, el llibre *El Colegio de Corredores Reales del antiguo comercio catalán*. Imp. Cunill. Barcelona, 1904.

2. Hem tingut ocasió d'examinar els següents:

«*Paradoxa sagrada en la que se demuestran unidas en María Santíssima en el Mysterio de su Expectación gloriosa la Esperanza y Possessión.* Barña. Imp. H. María Angela Martí.» Cantat a Santa Maria del Mar, el dia 25 de desembre de 1772.

«*Prodigio grande que vió en Pathmos el extático Evangelista, en una Muger, que aguardando la hora del Parto, venció la furia de un dragón soberbio.* Imp. H. María Angela Martí.» Cantat a Santa Maria, el 18 de desembre de 1773.

«*El vellozino de Gedeón, sacro alegórico Oratorio que a la prenda de nuestra redención la Virgen de la Esperanza...* Imp. H. María Angela Martí.» Cantat a Santa Maria, el dia 18 de desembre de 1784.

«*Amorosas ansias con que las almas acompañan a María Santíssima en sus Esperanzas...* Imp. H. María Angela Martí.» Sense any.

«*Esperanzas cristianas con que desea el alma imitar y acompañar a María Santíssima Señora nuestra...* — que es canten a Santa Maria del Mar — "en donde el Colegio de Corredores reales de Cambios de la Ciudad de Barcelona le tributa este obsequio preferente como a su Madre y Patrona". Bernardo Pla. Barcelona.» Sense any.

1. Amb llicència eclesiàstica. Imp. J. Cunill, Universitat, 7. Barcelona, 1904.

© Biblioteca Nacional de España

Però encara fa notar el Col·legi la seva presència en una altra festa popular de la ciutat, com és la famosa processó de la Soletat, que el Divendres sant de tots els anys sortia del Convent de la Mercè. Hi concorrien tots els gremis i confraries que simpatitzaven amb l'acte i tenien el seu racés esperitual al santuari de la patrona de la ciutat. Cada agremiació aportava un pas o motiu de la Passió del Redemptor.

El nostre Col·legi d'Agents de Canvi hi anava honorant el Misteri de la Pietat, però no ho feia sol, sinó en combinació amb dues altres corporacions, cosa fàcil d'entendre, perquè no hi havia lloc ni misteris a la processó per a tots aquells gremis que s'hi haurien volgut lluir.

El Col·legi tenia també imatge pròpia. Així es desprèn de la documentació existent a l'arxiu. Dins una anotació dels llibres consta que, als 20 d'abril de 1791, calgué compondre els peus i mudar els braços de la figura del Crist que integrava el Misteri, i afegeix que això es confià a Manuel Mariola, escultor de Barcelona, el qual declara que dins un braç es trobà una nota, que diu:

«Jo, Manuel Soler, de edat 22 añs, jove esculptor, fill de Amadeu soler, Corredor d'orella de la ciutat de Barcelona, vuy, als 20 juriol, 1672, he fet aquest misteri de Nostra Señora de la Pietat.»

Per escriptura autoritzada pel notari Joan Prats i Cabrer, a 28 de febrer de 1780, sabem algunes particularitats d'allò convingut «ab los joves de Comerç y Botiguers dits de número

✠

SORS Consuls del Collegi de Corredors d'Orella.

Haventse disposat ab aprobació del Govern, que los Priors, Consols, y Prohoms dels Collegis, y Gremis de la prèsent Ciutat, asistescan en la tarde del dia de Corpus-Christi, á la hora de la Proeessò, en las Plazas, y Carrers, ahont se acostuman apostar los Piquets de Tropa per zelar la quietut, ha aparegut à la Junta que per dit efecte se celebrà, fer una distribuciò, capaz de contenir qualsevol novedat que sobrevinguia aixi en lo Curs de ella, com en la Catedral, y sos Claustros; y en sa consequencia considerar convenient que Vms. ab dos altres Individuos del propri Collegi que Vms. elegiràn á sa satisfacciò, se serveſcan asistir en dit dia à las tres horas de la tarde en las Plazas de Llancada, ó Born ahon se dignarán permaneixer fins à retirarse la Tropa, vigilant la tranquilitat, y ocurrint à lo que se oferesca; en la inteligencia de que los Oficials que manaràn, estaran de tot previnguts: Se espera del acreditat zel de Vms. se dedicaran à est destino ab particular gust, de que quedarà satisfeta la Superioritat, y summament agraída la Junta.

Barcelona, y Juny á 9 de 1773.

Sagimon Lobet, yllis

Barcholome Amat

Pere Serra

Pau Trepat

CÈDULA DE CITACIÓ

(Expedida per la Junta de festes, a nom dels cònsols del Col·legi de Corredors d'Orella)

© Biblioteca Nacional de España

vint y hu», referents a la concorrència a la indicada processó.

1.r Que el Majoral primer sempre serà corredor i és ell qui guardarà la imatge de Nostre Dona de la Pietat en tot el transcurs de l'any.

2.n Que els deu individus corredors que de costum s'ha estilat sortejar, per tal que vesteixin casaca i portin atxa a la processó, darrera

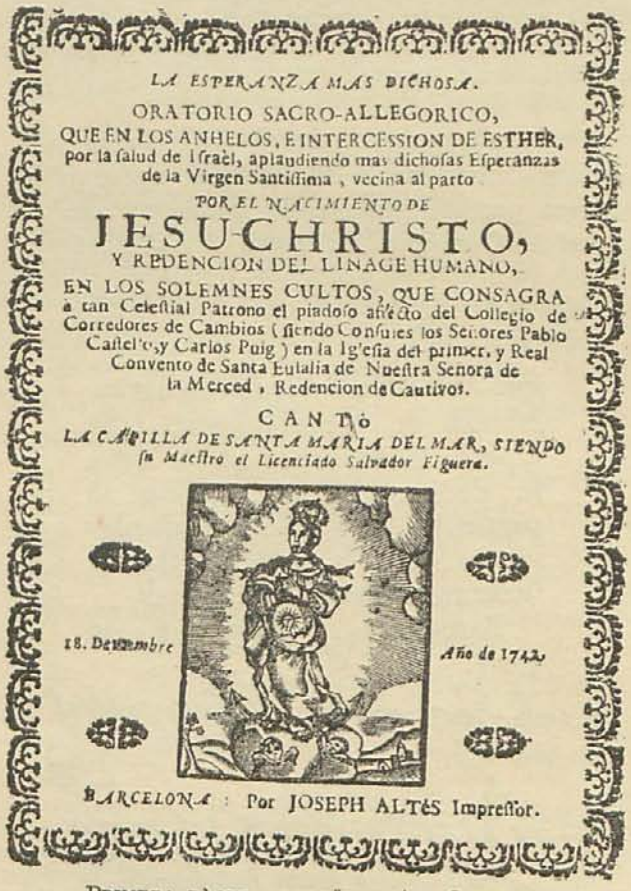
LA ESPERANZA MAS DICHOSA.
ORATORIO SACRO-ALLEGORICO,
QUE EN LOS ANHELOS, E INTERCESSION DE ESTHER, por la salud de Israèl, aplaudiendo mas dichosas Esperanzas de la Virgen Santissima, vecina al parto
POR EL NACIMIENTO DE
JESU-CHRISTO,
Y REDENCION DEL LINAGE HUMANO,
EN LOS SOLEMNES CULTOS, QUE CONSAGRA à tan Celestial Patrono el piadoso afecto del Collegio de Corredores de Cambios (siendo Consules los Señores Pablo Castel'o, y Carlos Puig) en la Iglesia del primer, y Real Convento de Santa Eulalia de Nuestra Señora de la Merced, Redencion de Cautivos.
CANTÓ
LA CAPILLA DE SANTA MARIA DEL MAR, SIENDO su Maestro el Licenciado Salvador Figuera.
18. Deziembre
Año de 1742.
BARCELONA: Por JOSEPH ALTÉS Impressor.

PRIMERA PÀGINA, REDUÏDA, D'UN ORATORI

(Cantat a l'església de la Mercè, en funció organitzada pel Col·legi de Corredors d'Orella)

mateix del misteri, siguin els deu darrerament admesos al Col·legi.

3.r Que el Clavari sigui nomenat d'entre els corredors i joves de vint-i-u, a pluralitat de vots, essent sempre un corredor la persona elegida.

En el mateix instrument notarial s'estipula que els corredors i els joves pagarien 15 sous per atendre les despeses de la processó, les quals quantitats recol·lectarà el clavari.

A la processó es portaven deu atxes, i era convingut que no podien anar-hi més de sis joves.

Com dèiem, el Col·legi tenia misteri propi, malgrat fos honorat conjuntament amb els joves i botiguers. Per una relació apuntada als folis 33-35 del llibre abans citat, s'especifica detalladament els objectes que l'integraven.

«Lo Misteri que te propi lo Collegi, lo qual va a la Professó q^e en lo Divendres Sant acostuma fer la Confraria de Nostra Sra. de la Soletat, exit del Convent de Nra. Sra. de la Mercé, conté lo seguent:

Lo que para en poder del Majoral Primer, que actualment es lo Sr. Franco. Xavier Valldejuli, y passa del un al altre, després de conclosa la Professó, y se reté en sa casa tot lo any, o tots aquells que per un accident o motiu dexa de ferse Professó es lo seguent:

Una escaparate ab sas corresponents vidrieras, que son sinch, posada sobre una mesa, tot pintat.

Dins de la escaparate una Imatge gran de Nostra Sra. de la Pietat, q^e te en sos Brasos altre Imatge de Christo señor nostre.

Una corona de Plata gran per la Imatge de Nostra Sra.

Una corona de espinas de plata per la Imatge del Christo.

Dos cortinas de tafetá blanch.

Una joya de plata dorada ab pedras blancas per la tovallola de Nostra Señora.

Una joia de vidre idem.

Una capsa per tenir la corona de la Verge.

Una capsa per la joya de plata per la tovallola.

Una caxa per los vestits de Nostra Sra. que son los seguents:

Un vestit de vellut negre.

Un dit de Riso negre.

Dos dits de obscurs ab flors de or y plata usats.

Un dit de granoble negra.

Dos mantos de tafetá negre guarnits de puntas.

Dos tocas, brodadas, una de puntas y altra llisa.

Un joch de Bueltas brodadas a tres ordes.

Un dit de Un orde.

Un dit de puntas.

Un dit llisos.

Tres tovallolas per la imatge de Christo, totas guarnidas de puntas, ab sos penjants, y rosas corresponents, la una millor que las altres.

Dos camisas per Nostre Sra.

Dos anaguas guarnits de puntas.

Unas puntas grans per la Creu del Misteri.

Altres puntas grans per lo Recort.

La Creu del Recort.

Quatre ciris de llauna.

Una prespectiva per lo adorno de la Escaparate.

Dos palmatorias per la escaparate.

Quatre candeleros de fusta dorats.

Tres rams de flors ab sos corresponents peus de fusta dorats.

Lo Sr. Anton Valldejuli pr. favor dexa tenir en sa casa un armari en lo qual se condueix lo ataut y demés aparato del Misteri pr. major comoditat, y per no averse de trasladar annualment de la casa de majoral al altre, y per faltar en algun de ells puesto proporsionat per posar dit armari, dins lo qual se trova lo seguent:

3 caxas ab flors de fil de plata y lluents per la enramada.

4 candeleros de fusta dorats.

© Biblioteca Nacional de España

4 noys ab sos peus y cada un ab son corresponent intruperi, tot de fusta dorat.

Una creu de fusta cuberta de plata.

4 pans, o varanas del ataut forrats de vellut negre y cubertes de plata ab floratjes.

4 repeus del ataut, de fusta, cuberts de vellut negre ab galons de or.

Vuit trossos de vellut negre guarnits de galons de or que servexen per cubrir y adornar lo ataut.

Totas las fustas del ataut.

La bayeta del ruedo del ataut.

La vesta del Recort.»

Segons veiem per una abundant documentació existent a l'arxiu del Col·legi, dels tres cossos que contribuïen al lluïment de la processó de la Mercè aportant-hi el misteri de la Mare de Déu de la Pietat, els corredors foren els més constants. Així ho testimonien diversos documents inclosos en el lligall 1763-1816, en el qual consta que els botiguers es retiren i queden únicament els corredors i els joves. En un altre document es fa constar que no assistint els joves a la processó, que ocupin el seu lloc els corredors. A 26 de setembre de 1802 els joves renuncien, i s'extingí i dissolgué l'associació i conveni que tenien format, però en ésser requerits els joves perquè renunciessin els seus drets, es repensen i fan de resposta que ja tornen a ésser en nombre de vint-i-u.

Una escriptura notarial, feta per Francesc Portell, fa constar que han quedat pocs els joves de nombre vint-i-u, i que volen escabullir-se de les càrregues que els hi pertoquen (10 gener 1803).

Un altre instrument conté una concòrdia per la qual els joves renuncien tots els drets sobre el Misteri (10 d'octubre de 1807).

Una altra escriptura del notari Jaume Rigalt i Estrada dóna fe d'una reunió en la qual es consigna que havent renunciat els joves de vint-i-u, aniran a la processó, ells tots sols, els corredors : deu que portaran vesta i sis que aniran amb casaca (9 de març de 1816).

Com es deixa entendre, el Misteri dels corredors de comerç era ric i pompós, i devia fer un bon pes, a judicar perquè el feien portar a uns bastaixos llogats, segons ens diuen les partides d'un *Llibre del Clavariat del St. Misteri de Nª Señora de la Pietat : 1713*. En el Clavariat d'Esteve Canals (1735):

	Lliures	Sous
«A Bonaventura Galí, Notari.....		14
Per 12 volas de rodolins.....		2
Als portadors del Misteri.....	4	16
Per 8 atxes a Jph. Puig que se entregaren als fadrins.....	13	4.»

En uns altres comptes s'inclouen partides que donen idea fins a quin punt es feia a tota despesa.

La mateixa cosa trobem a les partides assentades, que testimonien allò esdevingut al Clavariat de Gervasi Cases (1765):

	Lliures	Sous	Diners
«Pagat per aportar las esquelas per convidar y las atxas a casa lo majoral.		15	
Pagat a la Sra. Teresa Martí, Candelera, per 10 atxes grans y 8 petitas, de pes en junt 46 ll. 4 onces.....	26	12	8
Pagat a Deodato Casanovas, fuster, per guarnir, desguarnir y conduhir lo Misteri.....	3		
Pagat a Jph. Capdevila, andador del Carme, per posar y treurer y conduir la enramada del misteri.....	7	17	6
Pagat als Bastaixos, per aportar lo misteri a la Professó, fins a deixarlo a casa lo Majoral.....	8		
Per dos guias.....	7		8.»

Les despeses ocasionades a l'any 1828 porten algunes partides com la del perruquer, sastre, florista, que donen a comprendre com els senyors corredors no hi planyien res.

	Lliures	Sous	Diners
«*Marzo, 11.* — A D. José Corominas, por siete canas de terciopelo negro.	42		
Abril, 1. — Al dorador, por recomponer la Imagen y demás del M.°.....	60		
Abril, 5. — Al peluquero D. Ant.° Bonifacio.....	5	12	6
A Baldirio Durand, pª pagar a los faquines pª llevar el M.°.....	15		
Al andador Miquel Ribas, por sus trabajos.....	7		
Por dos Faquines ocupados para llevar la sera a la Procesion.....	1	10	
A la Vda. de D. Jacinto Galy, pr la cera.....	9	12	2
A D. Antonio Gonzáles, sastre, segun cuenta.....	21	15	
Al serragero Fco Vila.....	3	15	
Al carpintero, según recivo.....	20	12	6
A la Sra. Hernández, por las flores, 26 duros.....	48	15	
	235	12	2.»

Roda els temps, i els costums es canvien, però quan una institució ancestral de la ciutat ens arriba, a través dels segles, auriolada amb unes pràctiques religioses tan encisadores i perfumades de tradició, tanmateix se n'emporta tots els nostres respectes i la nostra admiració.

VALERI SERRA I BOLDÚ

© Biblioteca Nacional de España

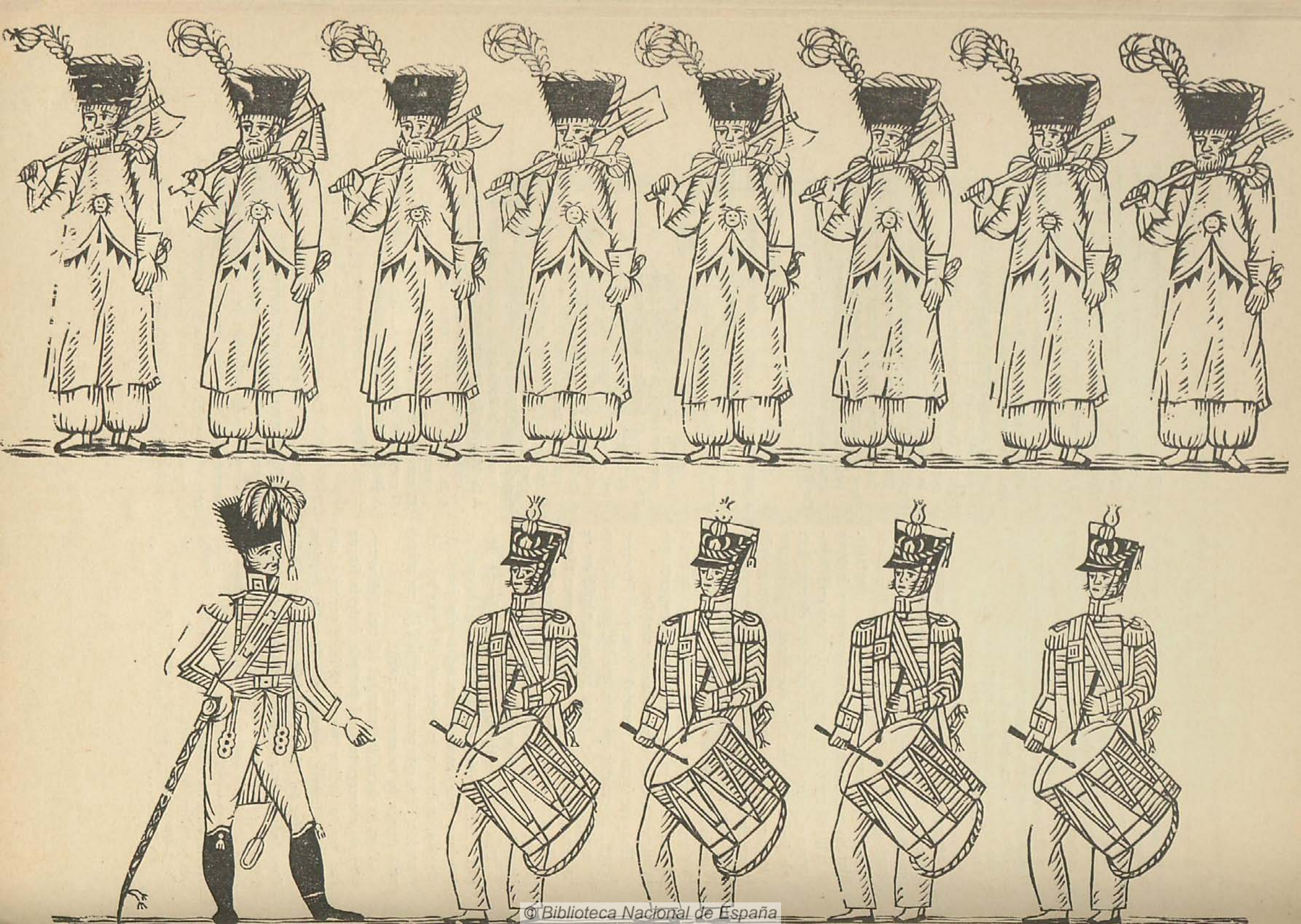

© Biblioteca Nacional de España

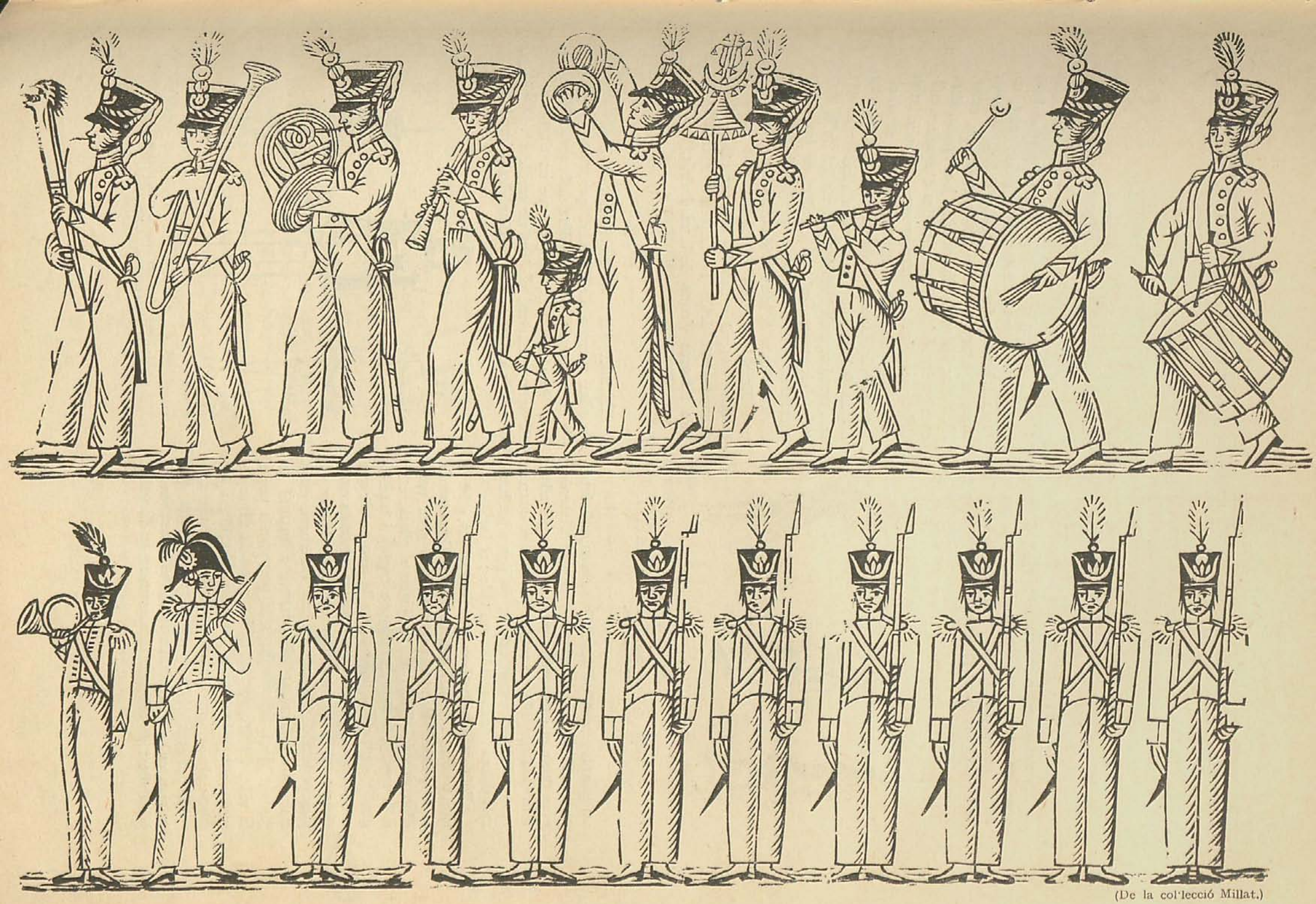

(De la col·lecció Millat.)

AUCA DE SOLDATS DE RENGLE

© Biblioteca Nacional de España

LA NINA

És curiós que en una època de tants de neguits com la nostra, la ment s'ocupi de coses tan senzilles, tan planeres, tan mancades de complicacions com els jocs d'infants. Però és tan bell

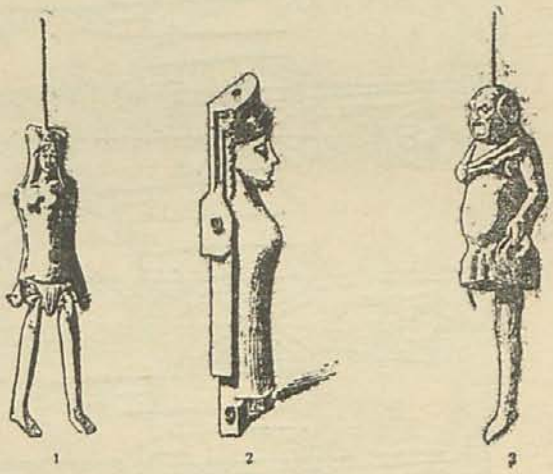

NINES ANTIGUES

1. Egipciaca. 2. Cos articulat d'una nina grega de l'Àtica. 3. Ninot romà.

un infant, és tan seductora la seva mirada interrogativa en reposar damunt el que l'interessa o escrutar el desconegut, que esdevé captivadora tota cosa que s'hi refereix, especialment quan es tracta d'allò que tant estima, on passa les hores més dolces i felices de la seva vida : el joc.

Tots els jocs obeeixen a una necessitat, o bé física, o bé intel·lectual, o bé emotiva. Corresponen a la primera els que participen, en gran part, d'un exercici físic : saltar, jugar a pilota, etc.; a la segona, els que impliquen enginy i intel·ligència, com els trencacaps, i a la tercera, els que comporten el desenvolupament de qualitats emotives : amor, tendresa; com la nina. Dintre els jocs podem considerar que uns tendeixen, especialment, a facilitar la creixença i fortitud de l'infant (jocs físics), altres, a preparar-lo per a la vida, i entre aquests hi ha, per a la nena, els essencialment manuals, com cuinar, cosir, i els essencialment qualitatius, com jugar a nines.

D'aquestes diverses necessitats naturals que trobem en la nostra menudalla se'n desprèn la possibilitat de realitzar pràcticament la discutida teoria : «ensenyar deleitant», en la qual es basa tota la pedagogia moderna. L'infant sent, no tan sols la imperiosa necessitat d'enfortir els seus muscles, sí que també de conèixer, de saber, d'estimar, i els seus diversíssims jocs no són altra cosa que manifestacions variades d'aquestes múltiples necessitats. Dintre aquesta multiplicitat es copsa una diferència entre el nen i la nena, els jocs que els interessen són diferents, i és que un impuls inconscient els porta a desitjar el que més encaixa amb la funció primordial de la seva vida, iniciant-se així l'un i l'altra en les valors sentimentals i intel·lectuals que han de constituir els fonaments de la individualitat llur. Bastaria que l'impuls natural de l'infant fos seguit i orientat perquè conquerís, tot jugant, els coneixements més àrids i complexos, així com les més íntegres virtuts de la maduritat.

*

És molt difícil de reconstruir la història de la nina a causa de l'instint que mou l'infant de destruir tot el que considera de la seva propietat. Aquest instint, malgrat que en tingui tota l'aparença externa, no hem de considerar-lo destructor : és conseqüència d'un desig innat que

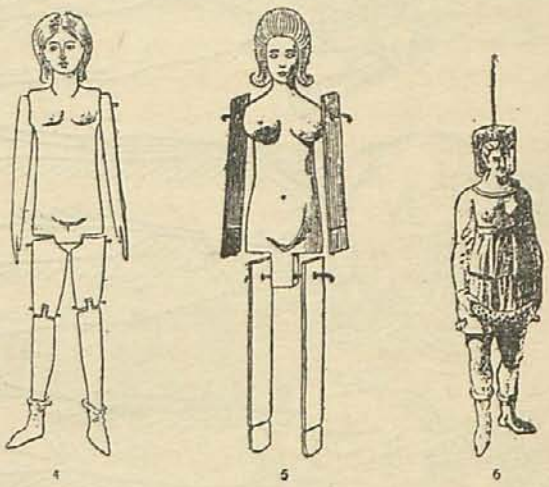

NINES ANTIGUES

4 i 5. Nines articulades trobades a les tombes de primitius cristians. 6. Nina grega.

© Biblioteca Nacional de España

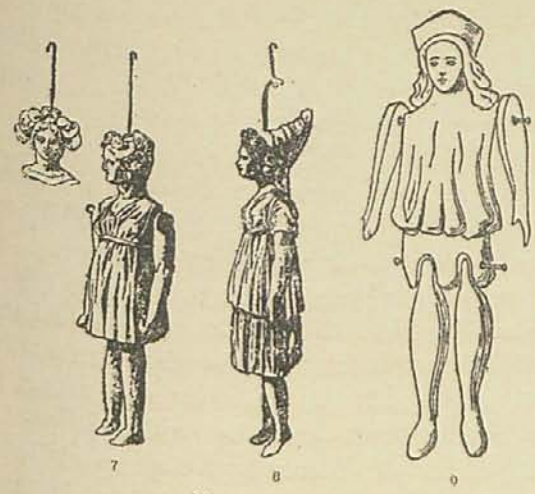

NINES ANTIGUES

7-9. Nines procedents de Grècia.

existeix en ell de voler saber i descobrir el misteri de la «vida» dels seus objectes.

La nina ja es coneixia a Egipte, un dels països més antics. (Al museu del Louvre hi ha una nina egípcia, de fusta articulada, representant una dona que tritura el gra.) Sembla, i es dedueix naturalment, que el petit salvatge i la petita salvatgina buscarien mitjans de satisfer el seu anhel de joc : aquell, construint destraletes; aquesta, buscant determinades pedres i ornant-les en forma semblant a com ella es veia ornada. Després la nina hagué de sofrir les transformacions que corresponien a l'evolució natural de la raça. La simplicitat del material en què era feta i potser abillada, fou substituït per un altre més complicat i que donés més acabada idea de la figura representada. És probable que amb la fusta dels arbres, malgrat la imperfecció dels utensilis, s'arribés a una perfecció, en la nina, no somniada pels primitius habitants de la terra, i que, a mesura que l'art trobava, per mitjà de l'home, mitjans més adequats d'expressió, aquest art resplendís en aquella joguina que té una relació tan íntima i sentimental en la vida de la nena.

Sembla que, després, les nines foren fetes de roba, en forma de sac ple de serradures, del qual penjaven els braços i les cames i al qual s'adheria el cap de cartó o porcellana. Posteriorment vingué el cap de cera, amb el mecanisme de fer-li obrir i tancar els ulls i pronunciar *papà* i *mamà*, fins a arribar al moment actual, en què les trobem en gran majoria de roba, cara pintada, cabells de diverses matèries i imitant, un xic burlescament, l'actitud dels infants.

El sistema d'abillament ha canviat amb el temps : abans, considerades representants de persones adultes, portaven jupa i faldilles tan llargues que els amagaven els peus; a mitjans del segle XVIII les consideraven «nenes», i com a tals les vestien, i al XIX es començaren a vendre cobertes d'una simple camisola.

Heus ací una lleugeríssima història de la nina, sense les característiques i els costums dels diversos països on ha viscut : és interessant de conèixer-los.

A l'Àfrica, lloc conegut amb el nom «Costa d'Or», han estat sempre planes. Hi ha tribus on es considera joguina d'adolescent; la nena en disposa des dels catorze anys fins que es casa i té el primer fill. En aquest cas representa més bé un infant que una joguina, i fins arriba a denominar-se «nina tamboret», perquè en ésser a casa resta assegut sobre un tamboret, com si es tractés d'una criatura. En els països mahometans s'han trobat poques nines, car la religió de Mahoma prohibeix personificar la figura humana.

A l'Àsia es troben rarament, per raons inexplicables. No obstant, procedents de Pèrsia i la India, obren formosíssims exemplars en museus. A Sibèria els fan el cap amb el bec dels ànecs, car s'opina que aquest material allunya els dimonis, i els siberians procuren, per mitjà de l'objecte que l'infant reté a totes hores, lliurar-los de llur influència maligna.

A Amèrica es troben nines entre els esquimals d'Alaska. Els pells roges tenen el costum que la mare a qui es mor una filla porta sempre a coll la seva nina, car és ço que conserva més intensament el perfum de la morta. En temps de la conquesta d'Amèrica es trobaren a Mèxic i Perú nines molt perfectes, i en posteriors excava-

UNA DELICIOSA NINA CATALANA

(Dibuixada per l'hàbil mà de Lola Anglada.)

© Biblioteca Nacional de España

cions se'n descobriren en coves prehistòriques peruanes, ço que vingué a confirmar la suposició que el sentiment del joc és innat en la naturalesa humana. Al Gran Chaco les nines són construïdes amb ossos metacarpians d'estruç coberts amb faldilles.

Es conserven gran nombre de nines gregues i romanes, degut al costum dels antics d'enterrar

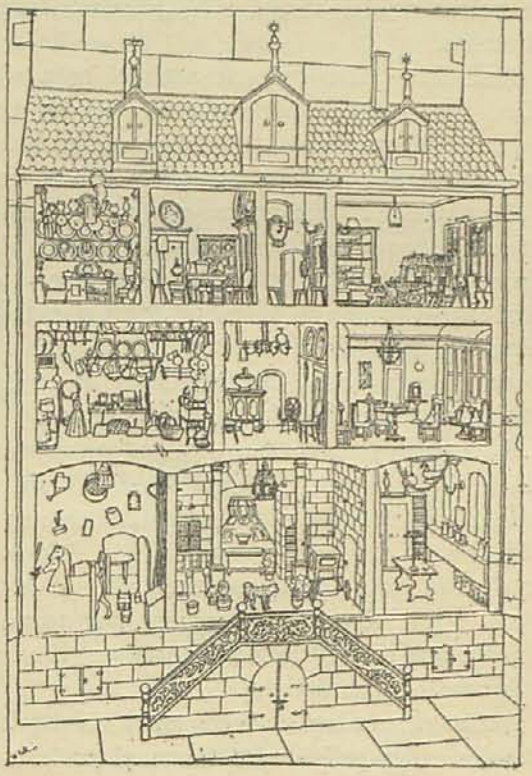

CASA ALEMANYA DE NINA (segle XVII.é)
(Conservada al Museu Germànic de Nuremberg. L'original té vora 1'25 metres d'alçada.)

juntament amb l'infant mort totes les seves joguines, amb la finalitat que les retrobés a l'altre món. Les donzelles guardaven la nina fins a llur desposori, i des d'aquell moment la consagraven a la divinitat. (Donem una fotografia, en una altra part d'aquest nombre, d'una nina trobada a les excavacions de Tarragona.)

Les nines a Europa procedien primitivament del camp : era una tasca a la qual es dedicaven especialment la gent rural. D'un temps ençà s'ha convertit en indústria molt important, procedint de fàbriques les conegudes amb el nom de *pepes*, les fetes de goma, pasta de fusta i cel·luloide. La nina amb braços i cames articulats fou privativa de França durant llarg temps, sense que això impliqui que l'articulació sigui recent. Ja a Grècia, en excavacions fetes a l'Àtica, s'han trobat nines articulades. Més tard desaparegué aquest sistema, i de nou el retrobem a l'Edat mitjana, gràcies a les miniatures i escrits que romanen en museus.

Es deu a Maelzel, any 1824, l'invent de la nina parlant. Primerament digué *papà* i *mamà*; més tard, servint-se d'un petit fonògraf amagat en el seu cos, li feren dir més paraules. Una nina regalada a la gran duquesa Olga, filla de Nicolau II, saludava al matí en aquesta forma: «— Bon dia, mamà; has dormit bé?», i fins cantava.

Als segles XVII i XVIII les cases de modes parisenques les feien servir de models.

Les nines de Nuremberg havien arribat a gran perfecció en llurs moviments, per la tensió de cordons. Fins s'afirma que un metge en tenia una que plorava, per bé que no se'n conserva cap que imiti el plor.

Darrerament s'ha exhibit a l'Exposició Internacional de Barcelona una nina que fou el tema d'actualitat durant uns quants dies. S'explica; aqueixa nina, segons va anunciar tota la premsa, va arribar, de Dinamarca, un dia del mes de juliol, tota sola, acomboiada en un vagó de primera classe de ferrocarril. Com es pot veure a la secció de làmines, no és una nina així com així, sinó una nina «que ha fet la creixença»; no és una joguina, sinó una pageseta dinamarquesa casadora. Segons un diari local, «es guapa, de ojos azules; viste traje encarnado, con un corpiño de varios colores; calza zapatos negros y medias blancas. En fin, viste el traje nacional de su país». El rotatiu dinamarquès *Politiken* va remetre-la a Barcelona, i a l'estació va ésser rebuda per un redactor del diari esmentat, el capità Christensen, el secretari del consulat, Rage Yuherlansen, i el professor de Filologia romana a la Universitat de Copenhague, doctor Viggo Brondal. Aquesta nina duia el nom de «Senyoreta Mette», i durant els dies de la seva estada al pabelló de Dinamarca va rebre moltes de visites.

Vers l'Edat mitjana es donà també força importància, com a joguina, a la casa de la nina. Al Museu Germànic de Nuremberg se'n conserva una del segle XIII : hi ha la cuina amb tots els seus atuells, el menjador, dormitori, sala de joc, de cosir... : ni un detall hi manca; fins s'hi veu la porta i les golfes!

Ha estat descrita pels contemporanis com a una meravella la «sala del sublim», que, a l'any 1675, Mme. de Thianges oferí al Duc de Maine,

© Biblioteca Nacional de España

Gravat de Bartomeu Vàzquez

SANT DOMINGO DE LA CALZADA

LA MARE DE DÉU DE L'ESPERANÇA, PATRONA DEL COLLEGI D'AGENTS DE CANVI I BORSA

(Es venera en l'altar propietat del Col·legi, a l'església de Santa Maria del Mar)

NINA DE VORI AMB BRAÇOS I CAMES MOVIBLES

(Fou trobada a Tarragona, en unes excavacions, junt al cadàver d'una nena, a l'interior d'un sepulcre. L'original amida 23 centímetres.)

SENYORETA METTE

(És la nina danesa que ha vingut a veure l'Exposició Internacional de Barcelona, l'istiu passat, remesa pel diari *Politiken*. L'original era de la grandària d'una dona, alteta, ben plantada.)

© Biblioteca Nacional de España

SANTUARI DE SAN ANDRÉS DE TEIXIDO

UN ROMEU AMB HÀBIT

Quadre de Leijo Rubio

ROMEUS DE SAN ANDRÉS DE TEIXIDO

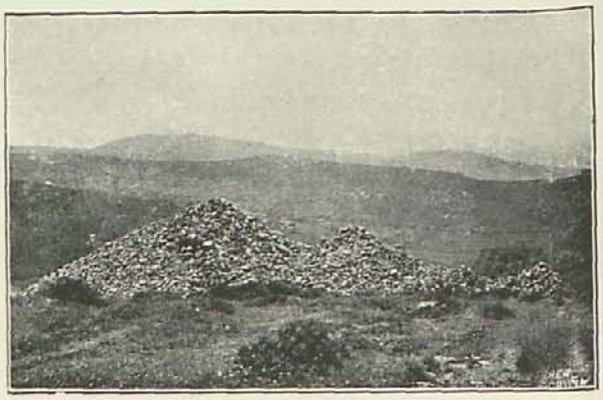

«AMILLADOIRO» EN EL CAMÍ DE CEDEIRA

ROMEUS BALLANT DAVANT L'ERMITA

ROMEUS A LA FONTE DO SANTO

© Biblioteca Nacional de España

personatge de cinc anys. La cambra era daurada; dintre hi havia el llit, una barana i un silló on estava assegut el Duc de Maine, i prop d'ell La Rochefaucault, a qui presentava uns versos; a l'entorn del silló es veia de Marsillac i Bossuet. A l'extrem de l'alcova, Mme. de Thianges i de La Fayette, que llegien. Fora la barana, Despreaux, que barrava el pas a vuit poetes; Racine es trobava prop de Despreaux, i un xic més lluny, La Fontaine. Totes les figures eren de cera, i foren lliurades per cada un dels qui representaven.

Sembla que data del segle passat que la nina sigui joguina a l'abast de totes les fortunes. Abans, construïdes meticulosament com a treball manual, constituïa regal per a princeses o donzelles de la noblesa. No per això la nena deixava de tenir-les, com tampoc en mancava a la salvatgina. Les faria, a manca d'altra cosa, amb draps i serradures, i les abillaria amb un vestit llarg, com veia a la seva mare, i amb una còfia semblant a la que lluïa l'àvia. Aquestes, en el fons, són les preferides i més estimades : representen un enginy, un esforç, és cosa pròpia, i això té per a la nena un encís que cap altra cosa, per bella i perfecta que sigui, pot superar.

MARIA SOLÀ DE SELLARÈS

LAS "ROMAXES" DE SAN ANDRÉS DE TEIXIDO

En las abruptas y acantiladas vertientes occidentales del tormentoso Cabo Ortegal, hállase enclavado el famosísimo santuario de San Andrés de Teixido, el más popular entre los innumerables que en Galicia subsisten, como una de tantas reminiscencias de la mitología, profundamente naturalista, de nuestros antepasados los celtas, que la Iglesia católica, allá en los primeros siglos de nuestra era, con su hábil e inspirado sistema de atracción, supo, sabiamente, cristianizar, atrayendo en anual y devota romería a la mayor parte de los aldeanos gallegos, que concurren a venerar al milagroso santo y a tributarle sus ofrendas, cumpliéndose así el ofrecimiento que, según la tradición, le hizo el Señor a san Andrés, cuando, acompañado de san Pedro, y fatigado, llegó Cristo a Teixido, de que su *romaxe* sería de las más nombradas y duraría por los siglos de los siglos.[1]

La gran masa de la población rural de toda la primitiva Galicia del imperio romano, y aun de las tierras aledañas, ha mostrado, desde luengos tiempos, predilecta veneración por nuestro san Andrés de Lonxe. Asistir a su *romaxe*, siquiera sea una vez en la vida, constituye para todo labriego gallego, por muy amortiguado que tenga el sentimiento religioso, un deber ineludible.

El que vivo no hace este romeraje, tiene que cumplirlo de muerto. «*A San Andrés de Teixido vay de morto o que non foy de vivo*», dice un viejo proverbio gallego, y tal es la arraigada creencia entre las gentes de nuestras aldeas; por lo cual, cuantos, impulsados por fervorosa devoción, van a San Andrés de Lonxe de *romaxe*, líbranse muy bien de matar, ni siquiera molestar, a los reptiles que hallen al paso, porque, según tradicional conseja, son las almas en pena de aquellos infelices descuidados, indiferentes o descreídos que no habiendo hecho en vida la obligada romería, para cumplir esta ley fatal, marchan también en demanda del gran santuario, arrastrando sus culpas. Grave pecado fuera — añade Vicenti — molestarlos, pues dentro de sus escamas y pieles peregrinan igualmente los deudos y amigos a quienes no permitió la mala ventura efectuar en vida el romeraje.

1. «Cuenta la tradición — dice Murguía — que andando Cristo por el mundo, llegó a Teixido, cansado y sin ánimo para seguir adelante. Para animarse y pasar el camino, pidió ayuda al cielo, y halló una manzana, que cogió, abrió y, en su centro, halló a san Andrés. Desde este momento olvida la narración a san Pedro y deja que aquel se queje al Señor de la triste situación en que se halla como patrón de aquellos ásperos lugares, en los cuales hasta el agua no es grata al paladar del sediento, como tuvo ocasión de saberlo el Salvador, quien, para satisfacer la sed que le hostigaba, necesitó rogar a su padre le enviase algo con que apagarla. Del cielo vino, pues — prosigue —, en esta ocasión, la manzana, fruto de la vida de salvación, y en su centro, san Andrés, quien, al verse frente de su Divino Maestro, le rogó le sacase de tan desiertos lugares. Compadecido el Señor, le ofreció que su romería sería de las más nombradas, que duraría por los siglos de los siglos, y que nadie, ni muerto ni vivo, se libraría de hacerla, para que aquellas amargas soledades se viesen frecuentadas de los innumerables romeros que debían animarlas.» (*Leyendas y tradiciones de Galicia*, por M. MURGUÍA. *La Temporada*, de Mondariz, 8 de julio de 1915.)

© Biblioteca Nacional de España

Las típicas *romaxes* a San Andrés de Lonxe han decaído muy sensiblemente en su tradicional importancia; sin embargo, aun hoy concurren muchas pintorescas cuadrillas de aldeanos, provistas algunas de ellas del instrumento regional por esencia : la gaita, así como de panderos y otros aparatos musicales, procediendo de todos los lugares de Galicia, aun de los más apartados, y rayas de Asturias y de Portugal, en número aproximado de quince mil devotos.

Estas peregrinaciones tienen lugar en varios meses del año, celebrándose las principales *romaxes* el viernes, sábado y domingo de Pentecostés, en que especialmente concurren los de Orense y parte alta de Lugo, que acostumbran hacerlo en cabalgaduras, trayendo sendas botas de vino para alegrar la caminata; el 24 de junio; desde el 15 de agosto hasta el 8 de septiembre, días en los cuales dan el mayor contingente los campesinos de Pontevedra y de la Coruña; los terceros viernes, sábado y domingo de septiembre, que son los más obligados para las cuadrillas de la costa alta de Galicia y del occidente de Asturias, conocidas, en Teixido, por el *remoquete de romeiros dos poltros*, debido a que suelen hacer la *romaxe* con precipitación, sin detenerse allí después de cumplir los votos, mientras todas las demás reposan algún tiempo en aquel lugar, celebrándolo con gran holgorio; también el 29 del propio mes de septiembre es de mucha concurrencia de devotos, y, por último, desde el 27 hasta el 30 de noviembre, en cuyo día la Iglesia celebra la fiesta del apóstol san Andrés, el humilde pescador, hijo de la ciudad de Bethsaida, en las orillas del lago de Genezaret.

Por la mayor afluencia de peregrinos y actos del culto, la estación clásica de *romaxes* es, entre las indicadas, desde mediados del opulento mes de agosto a fines de septiembre, cuando los sazonados frutos del campo compensan con su abundancia los afanes del labrador, puesto que es tiempo de recolección, que es tanto como decir de hartura y de fraternal holgorio, y el cielo gallego ofrécese más despejado, invitando a la alegre expansión campestre.

Y de esos días el predilecto de los romeros y, por consiguiente, el de suma concurrencia de devotos a la ermita, no viene a coincidir, ni mucho menos — como parece natural que ocurriese si este santuario debiera su origen a la piedad cristiana — con aquel en que la Iglesia católica conmemora el tránsito feliz del esclarecido apostol san Andrés, patronal de Teixido.[1] Por efecto, sin duda, de inveterada costumbre, consagrada por una práctica tradicional entre la población aldeana de Galicia y ajena, en su génesis — repito —, a la dedicación de Teixido al culto católico, al cual siguió sobrepujando por la fuerza del hábito — pues que las creencias difícilmente se desarraigan del espíritu —,[2] el 8 de septiembre, cuando el báquico dios de la mitología sonríe coronado de frescos pámpanos, es el día más singularizado de *romaxe*, a tal punto, que en esa fecha celébrase en el altar mayor de la ermita la gran misa solemne, denominada, por eso mismo, *misote*, y aplicada por la intención de cuantos en el transcurso del año hayan dejado limosna en el santuario.

La primera noticia real que tenemos respecto a la existencia de un templo en Teixido, remóntase al siglo XII.

Subsiste aún la curiosa costumbre tradicional de que todo romero que, por primera vez, va a San Andrés de Teixido en cumplimiento de algún voto, arroje una pesada piedra, recogida por el monte, en cualquiera de los grandes montones, llamados *amilladoiros*, que con la acumulación de las mismas se han ido formando en el transcurso de los siglos, a los lados de los ásperos caminos, pero cerca ya de la ermita, donde comienza a iniciarse el violento descenso a la hondonada.[3] Y tan arraigada estuvo esta práctica en el pueblo, que en el siguiente cantar aldeano observamos cómo se conduele el romero porque el *agoiro*[4] no le hubiese permitido, con su maléfica influencia, cumplir el ineludible deber de acrecentar el montón de piedras.

«Indo para San Andrés,
seique me veu un agoiro:
No puiden deixar a pedra
no primeiro amilladoiro.»

1. Según el computo más probable, el citado día 30 de noviembre del año 63, bajo el imperio del cruel Nerón, incendiario de Roma, que tanto ha perseguido a los cristianos.

2. «En la vida de los pueblos — afirma E. FRANKOWSKI, — es un fenómeno general que cuando una costumbre cae en olvido, sin embargo su huella queda en las creencias.» *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, octubre de 1916, «Estudios Etnológicos», II.

3. Dice, a propósito de ello, el padre SARMIENTO : «A principio de cada una de las dos bajadas (las dos del lado de Cedeira) hay muchos milladoiros, o humillatorios, desde donde se ve la iglesia, y son montones de piedras, como los de la Cruz de Ferro. Contiene más de nueve y las más pareadas.»

4. Aguero, augurio, presagio, vaticinio, hechizo (*Diccionario gallego-castellano*, de la Real Academia Gallega, en curso de publicación. «En Rivadavia — según el padre Sobreira —, la fantasma, o sombra, o visión, que a alguno se le presenta o representa de noche y no le aparta.»

© Biblioteca Nacional de España

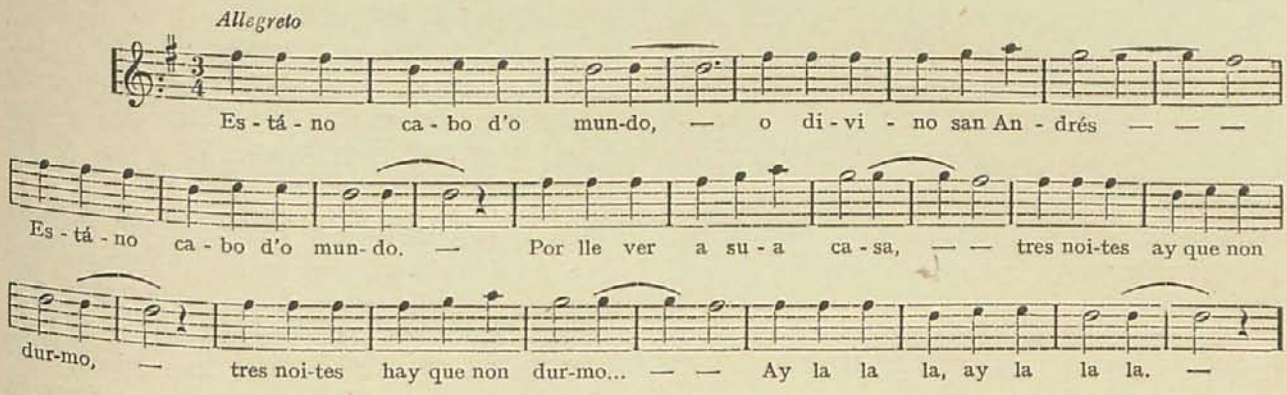

TONO DE GAITA

A los pies de la visitadísima ermita, camino abajo, brota de entre las peñas un abundante manantial de fina y fresquísima agua, llamado *Fonte do Santo*, que ningún devoto deja de ir a beber, por constituir una costumbre de la *romaxe*; siendo muchos los que de paso se resuelven a consultarle — nigromancia pura — si san Andrés se les mostrará propicio en aquello que se le implora.

El medio de inquirirlo no puede ser ni más simple ni más inocente, en armonía con la fe sencilla de nuestros antepasados. En el grosero receptáculo donde por tres caños cae el chorro de la medio derruída fuente, siempre rebosante de la rica linfa — siendo fama de que nunca aumenta ni disminuye su copioso caudal —, arrojan los romeros un trocito de pan : si flota es para ellos prueba evidente de que la *romaxe* produce los deseados efectos; pero, en cambio, si ahonda, constituye un mal presagio. Quienes en verdad salen altamente gananciosos con el original medio de adivinación, son los cerdos del miserable caserío de Teixido, pues como andan sueltos por los campos del lugar, a cada instante se encargan de limpiar el regato de la fuente de los mendrugos que tantas esperanzas o desiluciones acaban de producir; aunque en verdad sea dicho, van siendo cada vez menos los que consultan poseídos de verdadera fe, y si algunos lo hacen aún, es más bien por imperio de la añeja tradición o del humorismo socarrón y picaresco que cosquillea en el alma de nuestros buenos aldeanos.

Puestos de acuerdo los romeros de una parroquia o lugar, marchan agrupados, en cuadrillas, por los escabrosos caminos gallegos, andando día y noche, con cortos descansos : *«¡Sólo por te ver, meu Santo, tres dias hai que non durmo!»*

Para entretener la caminata, remembrando el origen pagano de la *romaxe*, desfilan muy animosos por aldeas y ciudades cantando y bailando, acompañándose de instrumentos músicos populares : gaitas, panderos, flautas, etc.

Es también costumbre de la *romaxe* lanzar a cada instante, entre cantar y cantar, ese grito gutural, peculiar de nuestros aldeanos, llamado *aturuxo*, hoy en completa decadencia, que repercutiendo de monte en monte trasmítese a largas distancias. Circunstancias todas ellas que dan vida y color, e imprimen gran singularidad a esta peregrinación, que, según han hecho observar Murguía y Saralegui, guarda gran semejanza con los pardones de la Bretaña francesa; fiestas en las cuales «se hermanan y complican la fe y la superstición, un triste misticismo cristiano y una pagana alegría infantil, los rezos y las danzas, las penitencias y las borracheras». Cuya coincidencia no debe de extrañarnos, habida en cuenta la comunidad de origen de bretones y gallegos y las frecuentes relaciones que en otras edades han mantenido entre sí, a través del Golfo de Vizcaya, estos dos pueblos avanzados del Atlántico.

En días clásicos de *romaxe* es realmente muy curioso, y constituye una intensa y brillante nota gallega, contemplar, durante toda la mañana, a lo largo de los ásperos caminos de la sierra Capelada, que conduce a San Andrés de Teixido, el continuo, el interrumpido ir y venir de jubilosos y pintorescos grupos de devotos aldeanos, marchando a pie la mayor parte y a caballo muchos de ellos, provistos de hatillos con provisiones; en tanto que a los bordes de las veredas, porción de astrosos y pordioseros y vendedoras de frutas completan el interesante cuadro. De vez en cuando, en alguna camposa por donde cruza un regato o mana una fuente — tan frecuentes en

© Biblioteca Nacional de España

esta fértil montaña — tropiézase con reuniones de animosos romeros, que alegremente se dedican a dar buena cuenta de copiosos condumios, rociados con abundante vino, y a cantar y a bailar con gran algazara al son de las gaitas, que extienden melancólicas risadas de luz por el monte, y de otros instrumentos. En tales días, todo es vida y animación en las cumbres de la sierra, de ordinario solitaria y silenciosa.

Algunos peregrinos, conforme al voto hecho, llevan vestido el hábito peculiar de la *romaxe*, que hasta ha pocos años — y digo ha pocos, porque en estos últimos lustros, en que desaparecieron de la comarca y sus aledañas los trajes propios del país, también el hábito de los romeros sufrió transformaciones, y hoy carecen de carácter definido — consistía, generalmente, en un túnico blanco, orillado con cenefa de color, formando grecas, meandros, ondas o simples listas, ceñido a la cintura unas veces y suelto otras. Hábito que, por cierto, viene a rememorarnos, por su forma y adornos, los trajes de los iberos, a que se refiere Atheneo; los de los habitantes de las célebres y discutidas Casiterides o tierras del estaño — que algunos autores reducen a Galicia —, según los menta el geógrafo griego Estrabón, y, sobre todo, el *xiton* de los helenos.

Por el camino, que tan animosos y regocijados van recorriendo, cuidan de no molestar ni matar reptil alguno de los que encuentren — superticiosa preocupación, ya casi olvidada —, porque, como queda expuesto al principio, son almas en pena que marchan también a cumplir la *romaxe* que en el transcurso de su existencia terrenal no han efectuado. Tal práctica supersticiosa — dice Murguía — es hija de la creencia en que se hallan nuestros aldeanos, de que al no hacer en vida su romería a San Andrés de Teixido, tiénenla indefectiblemente que emprender de muertos.

Después de remontar las cimas de esta última ramificación pirinaica, que termina con los imponentes acantilados del tormentoso Ortegal, desde donde se goza de un amplio horizonte dilatado, no cansándose la vista de espaciarse por el grandioso panorama de belleza insuperable que se desplega ante ella, conforme hizo ya observar el pontevedrés padre Sarmiento; cuando va a comenzar el brusco descenso a la profunda hondonada de Teixido por escabrosos caminos en ziszás, y por fin va a divisar el romero el santuario de sus ansias, objeto de la tremenda jornada emprendida, si es novicio en la peregrinación, y no impidiéndoselo la maléfica influencia del *agoiro* del cantar, recoge una piedra de las que hay naturalmente esparcidas por el monte — cuanto más pesada mejor — y lánzala con violencia a uno de los *amilladoiros*.

Si le preguntáis por qué hace tan extraña cosa, perdido el verdadero sentido de esta práctica para las actuales generaciones, solo sabrá responderos que la ejecuta porque así es de costumbre tradicional. Sin embargo, no faltan quienes dándosela de enterado, o por no querer confesar su desconocimiento del origen de costumbre tan singular, afirman que se trata de una carga impuesta a los romeros para reunir piedra con que edificar nueva ermita en aquellos vericuetos, a fin de evitar luego la fatigosa cuesta del santuario actual. ¡Como si en cada una de las tres sendas que en direcciones opuestas convergen al mismo y cuyas inmediaciones vanse encontrando los montones de piedras, bastantes distanciados unos de otros, fuesen a levantarse otros tantos templos!

Una vez llegados al profundo y ameno lugar de Teixido, que prisionan altos riscos, hay romeros que, de rodillas, dan una o varias vueltas a la capilla de San Andrés, por la desigual y pedragosa calle que la circuye, en virtud de la promesa votiva, con una burda almohadilla de paja sujeta a las pantorrillas. Algunos, animados con el contenido de sendas botas de vino, ya bajan de tan penosa manera, a veces con los pies ensangrentados, desde los altos en donde se encuentran los *amilladoiros*. Y a propósito de esta práctica, bueno será decir que está tan arraigada en el pueblo aldeano la *romaxe* a Teixido y el deber de cumplir los votos hechos al santo, que en cierta ocasión presencié como un campesino, que se le había ofrecido con la obligación de bajar de hinojos la empinada cuesta, llena de guijarros, al ponerlo en ejecución y resultarle mayor el sacrificio de lo que sin duda se imaginara, avanzaba maldiciendo al santo y al Santuario, no obstante lo cual no dejó de recorrer la brutal bajada de la charca en forma tan sumamente trabajosa. Caso por lo visto frecuente y paradógico, el de denostar a san Andrés y su *romaxe* por el sacrificio que supone el cumplimiento de las promesas de rudos castigos corporales, según me informaron allí al comentar el hecho que acababa de observar. Ello es que en los días de mayor concurrencia, tropiézase a cada instante, en los contornos de la ermita, con porción de enfangadas almohadillas,

© Biblioteca Nacional de España

esparcidas por el suelo, lo cual demuestra cuántos son los que, pese a todo, cumplen el piadoso homenaje con la mayor suma de sacrificio.

Ya dentro del templo, donde se congrega apiñada muchedumbre de romeros a las horas de misa, que casi todos oyen de pie y no con gran recogimiento, practícanse los actos de devoción cristiana más frecuentes; breves rezos; entrega del exvoto que se hubiese llevado; ofrenda de la vela de cera pura para ser encendida ante la venerada imagen, y limosna en metálico, que se deposita en uno de los grandes cepillos adosados interiormente a la berja del presbiterio, cuyo contenido destínase a piadosos sufragios; poniéndose, además, el santo ante el altar mayor. El día del *misote*, o gran misa solemne, por la intención de cuantos — como dejo dicho — en el transcurso del año dieron limosna para ese fin, que es el 8 de septiembre, exhíbese a la pública veneración, desde el presbiterio, por unos instantes, la vieja y hermosa, pero maltrecha, imagen del titular de Teixido, que contiene la reliquia; conmoviendo el acto al buen pueblo que lo presencia con fervorosas aclamaciones.

Medalla de san Andrés de Teixido

Sálese luego de la iglesia por la puerta lateral del lado de la Epístula, y en un amplio local adosado al templo, se deja, también como prenda, el hábito que el donante llevó vestido, y se adquieren, por recuerdo perdurable de la *romaxe*, las características pequeñas efigies, de medio relieve, de san Andrés de Teixido, fundidas en bronce, que ya se expendían allí en los siglos XVII y XVIII. Y en seguida, rompiendo por entre romeros y quejumbrosos pordioseros, camino de la contigua *Fonte do Santo*, situada en la empinada senda que conduce a la costa brava, para no dejar de beber, según es de rigor, aquella milagrosa y rica agua, consultándole de paso sobre casos de enfermedad, con trocitos de pan, en la forma ya indicada.

Cumplidos los votos y devociones, así como las prácticas profanas de carácter tradicional, y después de comprar en los puestos ambulantes alguna baratija y las consabidas roscas *do Santo* — realmente incomible, pero petrificadas para poder conservarlas porción de años —, sin dejar, ante todo, de provistarse del indispensable ramo de tejo, símbolo de la *romaxe*, desbórdase el espíritu pagano del pueblo. Es así que la gula y el holgorio, en plena francachela, toman su puesto, consumiéndose copiosos manjares peculiares del campo, rociados con abundante vino, al abrigo de los mismos peñascos donde antes confesaban los sacerdotes. Para ello cada grupo de jubilosos romeros se desbanda e instala separadamente en los campos cercanos, y allí comen, beben, tocan, cantan y bailan con gran algazara, hasta más no poder, sin duda como reminiscencia de aquellos cantos y de aquellas danzas ritualísticas, propias de las antiguas religiones, que tan profundas raíces tuvieron en Galicia.

Nada más pintoresco al filo del mediodía, cuando la animación sube de punto y las meriendas se encuentran en todo su auge, que el golpe de vista que ofrecen los amenos contornos de Teixido con tantos grupos de romeros distribuídos por doquier, entre los cuales impera la bulliciosa alegría, oyéndose por todos lados las notas, no siempre armoniosas, de diversos instrumentos populares, desde la garimosa gaita — que afortunadamente aún es el predominante — dando al aire sus chispeantes sonidos, al antipático acordeón, y los más variados cantos acompañados de gran jarana.

Antes de media tarde, iníciase el desfile de las *romaxes* al son de sus respectivos instrumentos, caminos arriba, por entre los altos peñascales de las agrestes laderas, desde donde se despiden del venerado santo y del famoso lugar de Teixido con las últimas notas musicales y los más fuertes *aturuxos*, que repercuten en las anfractuosidades de aquella recóndita hondonada.

Pero, para que todo sea en la romería de Teixido original, como respondiendo a algo que se aparta de lo corriente en el agro gallego, allí no se celebra la fiesta puramente profana, que es de rigor en las demás romerías del país, puesto que en los días más singularizados de *romaxe* no concurre música alguna para organizar baile campestre en conjunto popular. Conforme acabo de exponer, después de los actos religiosos y de dar fin a las bulliciosas meriendas, que los devotos emprenden el retorno, llevando la animación de sus cantos y de sus bailes y, en suma, de sus *foliadas* a los lugares por donde vuelven a cruzar, cesa el holgorio en los contornos del santuario; si bien existe recuerdo de que en otros tiempos los romeros que por hallarse fatigados se quedaban a pernoctar, encendían grandes fogatas, entregándose a toda clase de excesos, no respetando ni el sagrado del templo.

En este romeraje no se enciende, ni mucho menos, el verdadero fervor místico propio, por

© Biblioteca Nacional de España

ejemplo, de las famosísimas peregrinaciones a Santiago de Compostela.

Uno de los diversos cantares con que la inspiración popular gallega, siempre esmaltada de felices expresiones, testimonia su especial predilección por este milagroso santo, publicado por Pérez Ballesteros en su notable obra del *Cancionero*, expone muy gráfica y sencillamente aquella amalgama de fe y de holgorio; aquella mezcla extraña de lo divino y de lo humano, en que, cual en los «Perdones» de la Bretaña francesa, se funden las prácticas de nuestra religión católica con las del más grosero orden material y supersticioso, imprimiendo carácter a nuestra gran *romaxe*.

Dice así:

«Fun ao santo San Andrés,
fun co-a miña empanada;
anque o santo e milagroso
e amigo da fuliada.»

Condición pantagruélica y orgiástica de la *romaxe*, a la manera gallega, que asimismo nos viene a confirmar el breve, pero célebre romance de las *Tres comadres*, tan extendido por toda Galicia — como cuanto hace relación a san Andrés de Teixido, en armonía con lo difundido de su devoción — y reputado por Murguía como uno de los mejores de nuestro folklore, el cual ha cuarenta años — antes de haber invadido el país la música de zarzuela en detrimento de la popular — aun se cantaba mucho en el Condado de Ortigueira, ofreciendo algunas ligeras variantes, siempre sobre el mismo tema, pareciéndome más perfecta la siguiente:

«Elas eran tres comadres,
e de un barrio todas tres,
fixeron a merendiña
para ir ao San Andrés.
Unha puxo trinta ovos,
para cada unha dez;
outra puxo unha empanada
de tres codos a un través.
Outra dixo : " — ¡Hay que ir por viño!
Comadre, ¿cánto héi traer?"
" — Traiga osté canado e medio,
para volver outra vez."
Unha dixo pol-a lúa:
" — ¡Mira que bolo alí tés!"
Outra dixo pol-o boto:
" — ¡Mira que neno sin pes!"
Aló pol-a media noite
veo o marido de Inés;
¡pau a unha, pau a outra,
iba o demo en todas tres!»

Entre los recuerdos de Teixido, de que suele provistarse el romero después de cumplir los votos en el templo, figura el indispensable simbólico ramo de san Andrés. Al efecto, procedente de las fragosidades de aquellas vertientes, véndese en el lugar, los días de *romaxe*, ramas de tejo y largas varas de avellano — de cuya naturaleza, al decir de la mitológica fábula, era también la vara con que Apolo obsequió a Mercurio (no olvidemos que arriba dejamos los *amilladoiros* o montones de Mercurio) sirviéndole luego de caduceo —, y los peregrinos las adquieren, atando las ornamentales ramas con largas cintas al extremo de la vara, a guisa de penacho, del cual cuelgan a su vez las metálicas efigies del santo y algunas rosquillas de pan.

El ram de la «romaxe»

En tiempos del padre Martín Sarmiento, conforme expresa el ilustre benedictino, completaban el original ramillete con claveles marinos — familia de las *Plumbaginaceas*, género *Armería* y especie *marítima* —, de los que en abundancia se producen en la breve y pedregosa playa de Teixido, y llaman por ahí *herba de namorar* o *namoradeira*, que para el caso tiene harta significación. Algunos romeros de las Rias-Bajas y de Bergantiños aun suelen llevarlos atados con la rama de tejo; pero su interés para la generalidad de los devotos del santo va decayendo cada día más, como ocurre con el mismo ramo, que la mayor parte no se cuidan ya de adquirir, perdiendo con ello progresivamente la *romaxe* su carácter tradicional.

Así preparado este bordón de ondeantes cintas, tan peculiar del romeraje que nos ocupa, apoyados en cuya piadosa enseña, desfilan por los campos de Galicia las pintorescas cuadrillas de animosos romeros cantando y bailando — a la manera que los atenienses que concurrían en el día de gran fiesta al templo de Ceres en Eleusis, regresaban ostentando en la cabeza una corona de mirto —, quiere semejarse a los tirsos usados

© Biblioteca Nacional de España

por las bacantes griegas — el de Venus representa a la diosa del amor desnuda —, conforme aparecen representados en las pinturas y en los admirables bajorrelieves del divino arte helénico. Y como quiera que la gula, los excesos vínicos, el uso de instrumentos músicos campestres, el canto, las fogatas nocturnas entre los peregrinos que se

MATA D'«HERBA DE NAMORAR»

demoraban en Teixido a descansar de la dura jornada y otros excesos fueron costumbres muy generalizadas en la más típica *romaxe* de la tierra — pudiendo decirse que aún es hoy una de las notas más sobresalientes de ella la alegría bulliciosa —, en tales circunstancias parece vislumbrarse algo así como la reminiscencia del culto desordenado de los adeptos de Dionisos. A juzgar por varios indicios muy característicos viénese a deducir que el mito primitivo de Teixido debió de ser el de la generación, simbolizado por la *herba de namorar*.

En nuestro rico cancionero advertimos cómo la musa aldeana se complace a su manera en manifestar la devoción singular que a los gallegos inspira san Andrés de Teixido y su indispensable *romaxe*. Consecuencia muy natural del preferente lugar que el milagroso santo ocupa en el espíritu religioso de la población rural de nuestro país.

«A San Andrés de Teixido
fun co-a cesta na cabeza;
fun por mar e vin por terra,
o Santiño m-o agradeza.»

«Fun a santo San Andrés
aló no cabo do mundo:
¡sólo por te ver, meu santo,
tres días hay que non durmo!»

«Meu señor San Andresiño,
que está na alta ribeira;
véñole pedir, meu santo,
a salvación verdadeira.»

«O San Andrés de Teixido
está dereito na porta,
mirando para os romeiros
como lle baixan a costa.»

«Meu divino San Andrés,
tellas do voso tellado;
elas de lonxo parecen
ouro fino amartelado.»

«Meu divino San Andrés,
meu divino Santo bon,
pedinche un rapás bonito
e traesme un papalaisón.»

«Pasei a Ponte do Porco,
paseille a man pol-o lombo;
meu divino San Andrés,
o voso camiño e longo.»

«O divino San Andrés,
velo ahí ven na sua barca;
aló no medio do mar
todal-as augas aparta.»

«Indo para San Andrés,
baixando o Amilladoiro
acordáronseme as nenas;
abofé, sey que me volvo.»

FEDERICO MACIÑEIRA

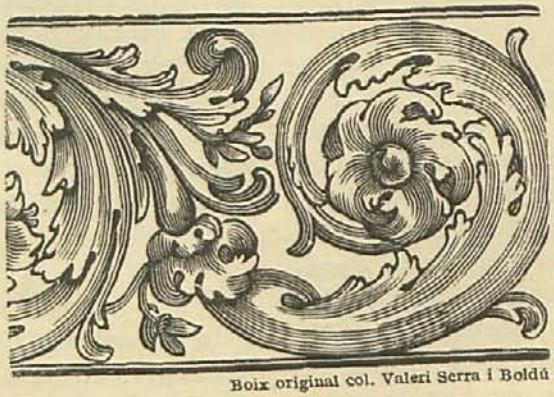

Boix original col. Valeri Serra i Boldú

PEÇA D'UNA ORLA

© Biblioteca Nacional de España

COM ES POT CONSTRUIR UN PESSEBRE

(Acabament)

Molts pessebristes tenen el costum, que compartim, de construir i col·locar la boca del pessebre abans de començar la construcció del paisatge, i així en desenrotllar aquest es poden determinar exactament les perspectives, car es basen en el punt d'observació determinat, mentre que si, per contra, es deixa per a l'últim la col·locació de la boca, més difícilment la justa observació de perspectives s'hi ajustarà.

Com més petita sigui la boca d'observació major efecte produeixen els detalls de perspectiva.

Es poden reduir els punts de vista de l'observador per mitjà d'arbres grans, columnes, edificis o altres col·locats al primer terme del pessebre i a tocar de la boca, i pel seu travers produeix molt bon efecte la contemplació del pessebre, puix que com més tapat sigui el primer terme major sensació de grandiositat donen els diferents termes que formen el conjunt.

En un pessebre que la boca tingui gran amplada és molt difícil de dominar les perspectives, car si ens situem, per exemple, a la dreta i fem arrencar d'allí la perspectiva, allí hi posarem els grans edificis, grans arbres, les majors figures, etc. els quals reduirem a mesura que s'allunyen, però llavors ens trobarem que en passar a contemplar el pessebre a l'esquerra de la mateixa boca, quedarà destruïda tota la perspectiva, car els termes estaran invertits.

Repetim, per tant, que és recomanable i de més fàcil execució el posar la boca petita.

AIGUA

Un bell paisatge sembla que ha d'ésser completat pel soroll d'aigua riolera que s'escorre entre les roques, però en el pessebre no és així; el posar-hi aigua natural ofereix moltes dificultats, car precisa canalitzar-la en forma sèria, per tal d'evitar la seva pèrdua i mullader a l'habitació, i totes aquestes penes i treballs no queden compensades per l'efecte que produeix el córrer de l'aigua natural, puix que per abundosa que sigui la quantitat que hi fem córrer per a simular un riu o un llac, mai aquests ens donaran la realitat d'un vertader riu o llac. Produeix molt millor efecte de realitat el simular-la, l'aigua, per mitjà de trucs; al nostre entendre el millor és pintar-la sobre un cartó, ja que així podrem representar, per exemple, els esculls que forma en caure entre

FIGURES DE PESSEBRE
(Dibuixos, a la ploma, d'escultures, de l'imaginaire Amadeu.)

roques, amb tota la seva bromera, hi podrem figurar el reflex del sol o de la lluna, etc. I produeix encara millor efecte si damunt el cartó pintat col·loquem un vidre pla, que serveix per a produir reflex.

L'aigua natural sols acostuma a produir bon efecte en un pessebre quan es fa caure en petita quantitat, com, per exemple, simulant degotalls en una cova o una font de fi rajolí.

LLUM

La il·luminació d'un pessebre és una altra part importantíssima, i vol certa cura la seva distribució. Si al primer terme és bo de posar-hi

© Biblioteca Nacional de España

poca llum, no passa el mateix al segon i encara menys al tercer, ja que la llum ha d'augmentar a mesura que s'apropa a l'horitzó i s'aparta de l'observador.

La instal·lació de l'electricitat a les cases facilita en gran manera de poder il·luminar un pessebre, i amb més èxit i seguretat que no podien fer-ho els nostres avis, els quals s'havien de servir de llums d'oli, comunament dels clàssics gresolets, o bé de quinquers de petroli.

Els llums col·locats ben en l'aire produeixen

FIGURES DE PESSEBRE

(Obra dels germans Vallmitjana.)

molt efecte a primer terme, perquè il·luminen el conjunt, emperò la major potència de llum d'uns termes a altres és millor de donar-la per darrera de les muntanyes. En els pessebres en els quals es dóna una llum difosa o de nit, pot ésser suficient donar la claror per mitjà de llums en l'aire.

En apartats anteriors havem dit que el fons del pessebre ha de tenir forma semicircular, i que les muntanyes o paisatge han d'estar separades de l'esmentat fons, i és en l'espai d'aquesta separació on és bo de col·locar les llums, que és de molt bon efecte instal·lar una bateria de bombetes seguint la dita forma semicircular; la bombeta de major potència s'ha de col·locar al fons, i així anant disminuint de força a mesura que se separen d'aquella. Si es vol produir l'efecte d'una sortida o posta de sol, en el punt en què es considera que hi ha el sol posarem el llum de major força, que en aquest cas serà una bombeta vermella, el color de la qual farem que vagi disminuint fins al blanc, bo i passant pel groc, morat, etc., a mesura que disminueix la potència lumínica.

Per a donar les tonalitats, millor que emprar bombetes de colors és cobrir les bombetes corrents amb paper (del dit de seda) de colors, però en fer-ho així és convenient prendre la precaució de posar com un morrió de filferro a l'entorn de la bombeta i damunt d'aquell el paper, per a evitar que toqui les bombetes i que la seva calor pugui cremar-lo, ço que es podria convertir en un perill, a part que el paper en recremar-se perd el seu color i, per tant, es variaria la tonalitat cercada.

El donar la llum per darrera de les muntanyes té l'avantatge que fa destacar de l'horitzó llur silueta ben definida i sense que es produeixin batiments en el celatge, els quals són difícils d'evitar si la llum es dóna per davant les mateixes muntanyes i produeix mal efecte de veure'n l'ombra a l'horitzó o al celatge, ço que s'aparta de la veritat que ens ensenya la natura.

És essencial de tenir aquesta especial cura de donar la llum per darrera les muntanyes en el cas de voler produir efectes solars, car veiem sempre sortir i pondre's el sol darrera del paisatge, i és inversemblant que ho faci pel davant.

Havem de tenir especial cura també en la projecció de les ombres, cal que tots els batiments siguin en la mateixa direcció, puix que tant si la claror ens la dóna el sol com si ho fa la lluna, ve sempre d'un sol punt, i, per tant, seria un contrasentit que en el pessebre els uns objectes projectessin llur ombra vers una direcció i d'altres vers una altra.

Mitjançant bombetes elèctriques es poden imitar focs amb bastanta perfecció, els quals produeixen bon efecte en molts pessebres, sobretot en els que es reprodueix l'escena de l'anunciata, ja que és molt escaient que els pastors estiguin descansant en la nit freda prop d'un foquet. Hi ha moltes maneres de fer-ho. Una de les que dóna una impressió bastant real és la de posar dessota un forat que està en terra una bombeta groga, o coberta amb paper groc, i damunt el forat, que no té d'ésser gaire gran (una moneda de cinc cèntims), col·locar-hi petites estelletes de teia, que sigui ben resinosa; el reflex del llum a travers de la teia dóna la impressió d'un tronc encès. Un altre procediment és de cobrir una bombeta amb paper vermell i damunt posar-hi tronquets, a les puntes dels quals haurem posat tires de paper blanc fi, que surtin uns quants milímetres (paper de fumar); el reflex del llum a travers d'aquestes puntes de paper transpa-

© Biblioteca Nacional de España

rent donen la sensació molt real de troncs encesos. Etc., etc.

Un pessebre produeix millor efecte si l'observador el mira des d'un punt fosc, i, per tant, és recomanable que l'habitació on hi hagi el pessebre estigui a les fosques o amb llum escassa, així ressurten més els efectes de llum de l'interior.

COLORIT

El color de les muntanyes i del paisatge en general contribueix en gran manera al bon efecte del pessebre, sobretot si es fa de manera que al mateix temps que es veuen uns punts aclarits se'n vegin d'altres més o menys foscos, els quals contrastos s'han de fer ressortir encara més intensament quan el pessebre es fa a plena llum i s'indica que està il·luminat pel sol.

Les ombres, ben enteses, en tot paisatge tenen gran importància, car fan renéixer els punts il·luminats i allunyen els termes. En pintar les ombres cal tenir ben en compte la direcció d'on ve la llum, i fer que les ombres que pintem vagin en el mateix sentit que les produïdes pel llum i segons indicarem a l'apartat corresponent.

El conservar un mateix to de color a tot el pessebre serà de mal efecte, ja que la naturalesa presenta diferents tons en una extensió quelcom ampla, que és ço que es vol imitar en el pessebre. Amb igualtat de color no es diferencien els termes, i, per contra, aquests es destaquen si mentre pintem amb colors forts el primer terme els anem disminuint fins a ésser pàl·lids a mesura que es van allunyant.

Per a pintar un pessebre es pot emprar qualsevol classe de pintura, si bé en fer-ho amb colors a l'oli cal afegir-hi bastant d'aiguarràs, per tal de reduir la brillantor, que en un pessebre produeix mal efecte.

No obstant, dóna molt bon resultat, i és molt econòmic, de pintar-lo amb colors al tremp, dits vulgarment de terres, essent bo en dissoldre els colors de posar-hi una mica de cola de conill.

Si allò que es té de pintar és guix, cal esperar que estigui ben sec, i el guix té l'inconvenient que tarda alguns dies a secar-se, i, a més, és convenient donar-hi abans un bany de cola de conill, essent bo en preparar-la d'afegir-hi una mica del color que ha de dominar després en pintar; també cal tenir present que el guix xucla el color i el fa baixar considerablement; per tant, doncs, en pintar és convenient donar els tons una mica forts.

Recomanem que en pintar el pessebre estigui il·luminat amb les llums que desitgem donar-li en deixar-lo llest, puix que si ho féssim amb clarors diferents els tons de color que hi donéssim podrien variar en canviar la il·luminació, i inclús podrien produir un contrasentit.

Molt més podríem estendre'ns en l'explicació de moltíssims i variats trucs que poden servir

FIGURES DE PESSEBRE

(Tallades per l'escultor Roig.)

per a produir emoció en un pessebre, com, per exemple : efectes solars per reflex de llum, ús de glasses per a donar la impressió de llunyania, trucs amb miralls, etc., etc., però aniríem massa enllà, i àdhuc haurem estat ja massa extensos, malgrat haver-nos volgut limitar a donar només que orientacions generals sobre les parts principals o indispensables que formen en general un pessebre.

Per a terminar, permeteu-me sols dues recomanacions encara. La primera, que en tenir construït un pessebre, abans de donar-lo per llest us esmereu en el retoc de detalls, car aquests són els que hi donen major vida: unes pedretes en un camí, una mateta d'herba entre les escletxes d'una paret o entre unes roques, i tot en el seu lloc ben apropiat, les peanyes de les figures dissimulades

© Biblioteca Nacional de España

per la terra del camí, etc., etc., petites cosetes, en fi, que demostren el gust del pessebrista i fan que un pessebre es contempli amb satisfacció i emoció. I l'última, que durant la temporada assenyalada que va de Nadal a la Candelera, visiteu bon nombre de pessebres, car veient-ne és com s'aprèn de fer-ne; és un fet comprovat, que per senzill que sigui un pessebre sempre s'hi troba alguna idea aprofitable, puix que ja havem dit que els recursos per a fer un pessebre són il·limitats i cadascú en té de propis. En visitar un pessebre fixeu-vos-hi bé, i si alguna cosa us crida l'atenció i us interessa de saber com es fa, no dubteu a preguntar-ho, que el pessebrista amatent us ho indicarà, i així és com es va formant el perfecte pessebrista. En aquest punt creiem oportú indicar que pel bé del Pessebre i satisfacció dels qui l'estimem, com tothom ja sap, existeix a Barcelona l'Associació de Pessebristes, i creiem convenient indicar que l'ingrés a aquesta Associació no està solament reservat als qui són mestres en l'art pessebrista, ans bé, hi tenen cabuda tots els qui senten simpatia pel Pessebre. Els socis tenen facilitat per a visitar bon nombre de pessebres, i no dubtem a dir que els millors, no sols de Barcelona, sí que també d'algunes poblacions properes, car l'Associació forma una llista dels construïts pels seus associats i alguns d'altres, amb indicació de dies i hores que són visitables, la qual llista és reservada pels socis, als qui poden acompanyar llurs famílies, i als quals se'n remet un exemplar junt amb una tarja d'identitat.

Sabem que en altres importants ciutats de la nostra terra es fan treballs per a constituir Associacions similars, i fóra de desitjar que a totes les poblacions un xic importants seguissin l'exemple, formant associacions o grups per l'istil, a fi d'anar estrenyent les relacions entre tots els vertaders amants del Pessebre i amb íntima relació i tracte de reciprocitat amb la nostra Associació i altres que puguin formar-se en altres poblacions, per tal d'entre tots donar plena vida a aquesta tradició tan formosa i conservar-la amb tota la seva puresa, que és barrejada de pietat, d'art i de poesia. Arreu hi ha fonaments ben sòlids on bastir aquesta obra de gran volada, i com que aquestes associacions o agrupacions es preocupen per a fer renéixer i reforçar els prestigis de tradició tan bella a la nostra terra, ningú, ni cap classe social, no ha de regatejar la seva ajuda, amadors com som tots de les coses nostres.

JOSEP MARIA PUIG I ROIG

Boix original de la col. Pua Andreu

© Biblioteca Nacional de España

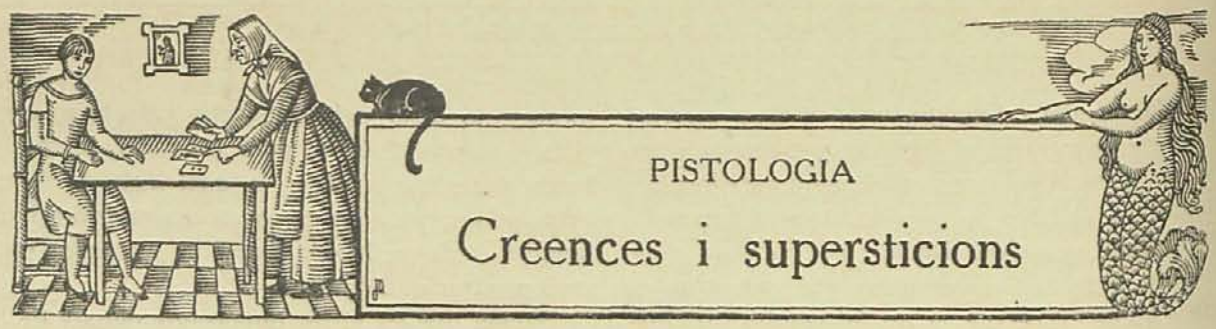

EL MITO DE LA SIRENA

Desde antiguo se halla extendida la creencia de que existe la sirena, y en los cantares populares de diferentes regiones españolas se alude a ella, a las causas a que obedece su existencia y a la forma que tiene, como si realmente la hubiesen visto y oído los que la recuerdan en sus canciones, lo mismo en las tierras costeras del norte de la península que en las del mediodía, encontrándose también citada en diversas coplas que se cantan en el interior : en Teruel, Segovia, Extremadura y otras comarcas.

Según sostiene el pueblo, la sirena es una mujer hermosa, y en esto coinciden los cantares de todas las comarcas, cuando afirman que

«De la sirena del mar
se ha formado, sin querer,
con esmero singular,
una preciosa mujer.»

Como están de acuerdo en que por una maldición perdió su forma primitiva y se convirtió en la celebrada sirena; por eso en Segovia cantan que

«La sirenita del mar
era una pulida dama,
y por una maldición
la tiene Dios en el agua.»

La misma idea expresan en Aragón, cuando sostienen que

«La sirena de la mar
es una moza gallarda,
que por una maldición
la tiene Dios en el agua.»

Corroborando esta creencia, el cantar siguiente, muy extendido por Extremadura:

«Dicen que la sirenita
es una pulida dama,
que por una maldición
en el agua está encantada.»

Y este otro, que se canta en la costa cantábrica, y en el que se puntualiza nada menos que la localidad en donde, según la gente de la montaña, tuvo su origen la sirena:

«Serenita de la mar,
natural de Santander,
que por una maldición
la tiene Dios hecha un pez.»

La forma de la sirena se detalla más aún en este otro cantar, que procede de Teruel:

«La sirena de la mar,
que canta en el mar salado,
de medio arriba es mujer,
de medio abajo, pescado.»

Canta la sirena en la orilla del mar, según aseguran los que la han escuchado, si se ha de dar crédito a esta copla:

«De la orilla del mar vengo,
de oír cantar la sirena,
¡Válgame Dios, que bien canta
una cosa tan pequeña!»

O a esta otra, que alude a lo que canta:

«En la orillita del mar
se oye cantar la sirena,
y con sus cánticos dice:
"Quien tiene amor tiene pena."»

También en la siguiente se refiere a su cántico, y puntualiza el lugar donde se la oyó cantar:

«En el muelle de Algeciras
se oye cantar la sirena,
diciendo a los marineros:
"Quien tiene amor tiene penas."»

En cuanto a la atracción que ejerce con su canto, da fe de ella el enamorado que, al recor-

© Biblioteca Nacional de España

darla, no podía olvidar el objeto de su amor, como se deduce de este cantar:

«La sirena de la mar
embelesa a quien la oye;
también me embelesa a mí,
María, tu dulce nombre.»

También confirma la admiración que causa la sirena con sus canciones, el cantar siguiente, que se oye en Extremadura, aunque la exprese en forma menos delicada:

«La sirena, la sirena,
la sirenita del mar,
en cantando la sirena
aturulla todo el mar.»

De los cantares citados se deduce que a través de los tiempos y en las localidades y comarcas más opuestos de España se conserva la tradición de la existencia de la sirena, mito que tuvo su origen en la antigua Grecia, de donde pasó a los pueblos que estuvieron en relación con ella.

GABRIEL MARIA VERGARA

ORACIONS

PER A DIR EN POSAR-SE EN CAMÍ

Padre Nuestro masculino,
yo me voy por un camino.
A Jesucristo encontré;
Jesucristo me digué
si tenía padre y madre.
A Jesucristo digué,
que padre y madre tenía;
que Jesucristo era mi padre,
la Virgen era mi madre,
los angeles mis hermanos;
me guíe para Belén,
de Belén para la fuente,
porque el demonio no me atente
ni de día ni de noche,
ni a la hora de mi muerte.

Tramesa per MARIA ALCOBÉ.

(Gerp.)

EN CANVIAR-SE LA CAMISA

Camiseta neta hem vist
per lo nom de Jesucrist;
Jesucrist és el meu Pare,
la Verge Maria és la meva Mare,
sant Josep, el meu Padrí:
porteu-me al cel amb bon fi.
Angels i arcàngels,
vulgueu estar tots amb mi.

A la Santíssima Trinitat m'encomano, al Dolcíssim Cor de Jesús, al Puríssim Cor de Maria; que tots m'ajudin a viure bé i tenir una bona mort per anar al cel. Amén.

EN ANAR-SE'N AL LLIT

Senyor, jo estic per posar-me a descansar, i qui sap si Déu està per cridar-me a judici. El cert és que haig de morir i no sé l'hora; el cert és que haig de donar compte a un Déu i no sé quan. I si fos aquesta nit, quin compte li donaria? Quina sentència em tocaria? Seria de salvació o de condemnació? O, Senyor, en quin estat em trobo? Estic en gràcia o en pecat? O, trist de mi!, jo procuraré de plorar els meus pecats i de canviar de vida. Sí, Déu meu, als vostres peus m'agenollo i ploro la meva desconcertada vida, i dic que em pesa amb tot el meu cor d'haver-vos ofès, sols per ésser Vós qui sou: bondat infinita.

Tramesa per JOSEP GOMÀ I ISANDA.

(Barcelona.)

PER A CURAR LES ERISIPELES

Discípula,
jo et conjuro
en nom de Déu
i de la Mare de Déu,
de sant Cosme
i de sant Daniel,
perquè aquesta discípula
es curi de soca i arrel.

(Tres parenostres a la Santíssima Trinitat.)

Tramesa per T. ROVIRA

(Barcelona.)

© Biblioteca Nacional de España

NOTICIARI

La llegenda del llibreter assassí de Barcelona, per R. Miquel i Planes. Barcelona, 1928. Casa de Miquel-Rius, editors; carrer de Mallorca, 207 i 209. — Un llibre petit, polit, profusament il·lustrat, contenint la llegenda d'aquest suposat llibreter, ex frare de Poblet, el qual havent posat botiga de llibres vells a Barcelona, s'enlleminia a cada troballa que li venia a les mans, passava un disgust cada cop que un llibre d'aquests era sol·licitat per un client, i quan no tenia remei i havia de cedir-lo, al preu que ell en demanava, feia per manera de recuperar-lo, costés el que costés, encara que hagués de llevar la vida del comprador, encara que hagués d'incendiar la botiga d'un competidor.

Aquest és un fet producte de la fantasia d'un literat francès que amb motiu d'un viatge a Barcelona, l'any 1836, pogué conèixer les nostres coses i els títols de llibres rars que poguessin temptar la cobdícia dels llibreters de vell; i amb tots aquests elements conjuminà una relació per a la *Gazette des Tribunaux*, de París.

D'això n'ha pervingut una llegenda atribuïda a un llibreter de Barcelona, la qual ha rodat món fins a ésser incorporada a enciclopèdies, a col·leccions de llibres de bibliografia, a periòdics i revistes, etc. Llegint el llibre del senyor Miquel i Planes, obra d'erudit bibliòfil i de recercador incansable com és el seu autor, es pot veure fins a quin punt aquest joc dels disbarats inventat per l'anònim autor de la llegenda, va prenent cos i es considera com un fet real generador d'una llegenda meravellosa.

Ben sovint el succeït històric que pugui haver donat lloc a una llegenda, es perd de vista dins la llunyania dels anys i sols arriba a nosaltres ço que ha anat afegint-li la fantasia popular. Ací passa al contrari, gràcies al senyor Miquel i Planes, que l'ha escrita i amb tota cura ha anat desentranyant-la, ens trobem davant una invenció, a la qual, com a les llegendes populars, han anat posant llurs mans tots els literats que l'han popularitzat, però el meritíssim treball de l'autor és més d'apreciar, puix que estudia l'època, els textos que eren lleminadures bibliogràfiques i les fonts on han anat a abeurar-se cada un dels qui han tractat l'assumpte, de tal faisó, que ja després del llibre del senyor Miquel i Planes no en podrà parlar mai més ningú com a fet real, llevat d'aquells indocumentats que es possin a escriure sense saber de què va, només que per aprofitar el tipisme d'aquest cas de bibliòman.

El llibre perdurarà, si més no, perquè ha estat excellentment imprès sobre paper de fil i japonès en tiratge acuradíssim, presentat amb un luxe i una netedat com no hi ha exemple a Catalunya, sinó en altres publicacions editades pel senyor Miquel i Planes. Acaben de fer-lo preadíssim els dibuixos a diverses tintes deguts a Joan d'Ivori, i hem de fer constar, com a mostra que l'autor no hi ha regatejat res, que està imprès a diversos colors, per tal que destaquin bé els textos que el senyor Miquel i Planes addueix per a la documentació i estudi, que són escrits en diverses llengües.

La llegenda del libreter assassí, ha estat impresa a la casa Miquel Rius, productora de tan bells llibres.

El alma de Andalucía, en sus mejores coplas amorosas, escogidas entre más de 22,000, por Francisco Rodríguez Marín. Madrid, Tipografía de Archivos, 1929. — L'autor d'aquest llibre, avantatjosament conegut i admirat pels seus magistrals estudis cervantins, no és tan conegut com a folklorista, i, no obstant, té obres com *Cantos populares españoles*, i d'entre altres, com el llibre *Más de 21,000 refranes*, que són formidables monuments del folklore espanyol.

Tant en cançons com en refranys, el senyor Rodríguez Marín no ha estancat els seus escorcolls; per tant, d'aquells cinc volums de cobles andaluces, n'ha vist créixer el nombre fins a ultrapassar el de vint-i-dos mil, dels quals n'ha extret ara mil tres centes setze per a fer-ne aquest deliciós volum, que es llegeix amb l'encís de tot allò popular, perquè és demostratiu dels rics matisos de l'ànima del poble andalús, poeta sempre, i amb una fantasia desbordant i unes figuracions i comparances que destaquen amb tot relleu.

És clar que una persona de les dots d'observació del senyor Rodríguez Marín, i donat com és a investigacions aprofundides, ha compost un llibre excel·lent, en el qual es posen uns ramellets de cordes dels gèneres més cultivats pel poble, com són els referents a *requiebros, declaraciones, ternezas, constancia, serenatas, despedida, ausencia, celos, quejas, desavenencias, odio, desdenes, penas, reconciliación, fiesta, matrimonio, nanas o coplas de cuna* i *teoría y consejos amatorios*, però el que més importa, és que els ha il·lustrat amb correspondències estrangeres i d'altres que es troben indicades en cobles, refranys i formuletes de les distintes regions espanyoles. Diem mal, no hi hem trobat rastres d'haver estat consultades les compilacions similars catalanes, també enriquides de molts exemples que haurien fet un bon servei al senyor Rodríguez Marín.

En els *Cantos populares españoles* el seu compilador va incloure oracions, jocs infantils i d'altres elements, comparant-ho tot amb ço que de similar tenien les literatures llatines; per tant, esperem que l'il·lustre director de la Biblioteca Nacional de Madrid i secretari perpetu de la Real Academia Española anirà augmentant la seva producció folklòrica amb altres obres parcials semblants a la que motiva aquestes ratlles, que es pot dir que és una part dels *Cantos populares españoles*, però engrandida i enriquida amb comentaris i correspondències d'altres llengües.

El folklore a l'Exposició Internacional de Barcelona. — Dins del magnífic certamen que Barcelona està celebrant, hi ha el Poble Espanyol, admiració de propis i estranys, el qual ha servit i està servint de marc adequat per a donar a conèixer costums de totes les regions espanyoles.

© Biblioteca Nacional de España

Fins ara hem vist esbarts de dansaires, que han donat a conèixer els seus repertoris; gegants, nans, xiquets de Valls i comparses de festes cíviques i religioses de distints punts de Catalunya.

De les diverses regions de Espanya han passat o estan anunciades comparses de Navarra, Aragó, Galícia i València, que donen a conèixer els costums, cants, i balls propis de la regió; per tant, es veuen desfilar per la plaça i carrers del poble tota mena d'elements folklòris típics de la respectiva regió, amb les seves cobles, bandes, gralls, tambors i cornetes. El bé de Déu d'imatgeria popular que s'exhibeix al Pavelló de la Ciutat de Barcelona de la pròpia Exposició, serà objecte d'una nota detallada en ARXIU DE TRADICIONS POPULARS.

— El preclar poeta Lluís C. Viada i Lluch, ha volgut solemnitzar les seves noces d'or del seu fadrinatge d'estamper, amb la composició i tiratge per la Casa Montaner i Simon, d'uns *Goigs en llaor de sant Joan Ante Portam Latinam*, patró dels impressors.

L'edició es compon de quatre pàgines; la primera i la darrera en blanc, a la faisó antiga. La segona porta un gravat vell del sant, i a la tercera, precedint a la lletra del senyor Viada i Lluch, figura la marca que usava al segle XVII la confraria dels estampers de Barcelona. L'orla és tota ella al·legòrica de la impremta.

Es tracta d'una fulla popular que només en té la forma, puix que és una magnífica poesia, com del seu autor, adornada amb elements artístics

El Folklore al Seminari Conciliar de Barcelona. — Els nombres de la revista d'iniciació científica i literària, titulada *Exercitòrium*, que publiquen els alumnes del Seminari de Barcelona, són una delícia, sobretot els que donen a conèixer els qüestionaris rebuts a la redacció de les recerques folklòriques cursades entre els alumnes.

Els nombres 6 i 7, corresponents als mesos de juny i juliol d'enguany, contenen interessantíssimes respostes dels costums de Setmana santa en distints pobles del bisbat de Barcelona.

D'altres treballs folklòrics molt remarcables s'hi han publicat, com és ara el titulat *Les encantades del Penedès*, degut a l'experta ploma de Lluís G. Feliu, que pensem de reproduir dins aquestes columnes.

La col·lecció Millat de gravats populars. — La magnífica col·lecció de gravats al boix de la casa J. Millat, successor d'A. Bosch, del carrer del Bou de la Plaça Nova, d'on sortiren més de cent auques i gran nombre de romansos i ventalls, i altres fulles populars, ha estat adquirida per l'Arxiu Municipal Històric de la Ciutat de Barcelona.

Un concurs de goigs. — L'Editorial Políglota obre un concurs per a premiar els millors goigs a llaor de la Mare de Déu de Lourdes, en el qual serà concedit un premi de 50 pessetes.

En igualtat de circumstàncies, seran preferits els que ofereixin més facilitats d'ésser musicats.

Les composicions que optin a premi s'hauran de remetre a l'Editorial Políglota (Petritxol, 8).

Formen el Jurat qualificador, Mn. Francesc Baldelló, Marian M. Montobbio, Joan Costa i Déu i Enric Duran.

Aureli Capmany a Sant Llorenç d'Hortons. — El nostre company i amic senyor Capmany estigué a Sant Llorenç el dia de la festa mayor. Hi acompanyà l'Esbart de Dansaires Montserrat, dirigit per Josep M.ª Camps.

L'acte se celebrà a la Societat Antiga Hortense.

La sala, atapeïda de concurrents, escoltà amb veritable interès la paraula d'en Capmany, en les explicacions que donava de cada una de les danses que integraven el programa, i seguí també amb força interès les informacions dels seus llargs estudis d'investigació, que, junt amb la justesa dels comentaris que sap aplicar-hi, embadalien els oients.

Edicions de Goigs. — L'Editorial Políglota ha tingut l'atenció de remetre'ns una tormosa col·lecció, en paper de fil, dels Goigs que ha vingut editant des de l'any passat, els quals pugen fins al nombre de vint-i-dos, quasi tots ells ben populars, com a reestampació que són d'exemplars antics.

Alguns porten la música clàssica amb què vénen cantant-se en esglésies i ermites. D'altres, segons s'indica, és moderna, així com la lletra que musiquen.

Goigs en llaor de la Santa Majestat de la Portella (amb música). Barcelona. Editorial Políglota. 1928.

Goigs al Sant Crist de Santa Eulàlia de Provençana. Lletra de mossèn Josep Deix, prev. Música de Josep M.ª Comella. 1928.

Goigs de Nostra Dona de Montserrat, patrona del Gremi de Confiters Pastissers de la Ciutat de Barcelona, instaurada l'any de gràcia del Senyor, de 1927. Lletra de mossèn Jacint Verdaguer. 1928.

Gozos que se cantan a la milagrosa imagen del Santo Cristo de Aren. 1928.

Goigs a llaor de Nostra Senyora dels Dolors, la sagrada imatge de la qual és venerada a la capella pública del Mas Torrellebreta, de la parròquia de Seva, bisbat de Vic. Lletra de Pere Verdaguer, prev. Melodia de Josep Marideu, prevere. Acompanyament de Lluís Romeu, prev. 1928.

Goigs de la Mare de Déu de l'Esperança, patrona del Col·legi de Corredors Reials de Comerç, la imatge de la qual es venera en el seu altar de la parroquial església de Santa Maria del Mar. Lletra de Josep Carner. Música de J. M. Comella i Fàbrega. 1928.

Goigs de la Bernadeta. Lletra de Josefina Tura; premiats en el concurs obert per l'Editorial Políglota. 1928.

Goigs del gloriós màrtir sant Julià, que es canta a la seva església del Poble d'Alfou.

Goigs en lloança de la Mare de Déu del Remei, que es venera a la seva capella del Castell, en el poble de Santa Maria de Santa Oliva. 1928.

Goigs en lloança del Sant Salvador, que es canten a la seva capella, situada al terme de Cardona, al peu de l'Aiguadora, bisbat de Solsona. 1929.

Cobles compostes per a lloar el gloriós apòstol sant Bartomeu, a la capella construïda sota la seva invocació, a l'església de Santa Agnès de Malunyanes, bisbat de Barcelona. 1929.

Goigs de sant Isidor Màrtir, col·locat a l'església parroquial de Corró de Vall. (Reproducció dels estampats a primers del segle XVII, per Marian Soldevila, al carrer de la Llibreteria. Barcelona. 1929.

Goigs de Santa Maria de les Neus, patrona de la parròquia

© Biblioteca Nacional de España

de Port de la Selva, bisbat de Girona. (Aquesta edició va enriquida amb unes notes històriques de la parròquia.)

Goigs de Nostra Sra. de Malenyanes. 1929.

Goigs a llaor de Santa Maria Assumpta, patrona de la parròquia de Villalba Sasserra, bisbat de Barcelona. Lletra de mossèn Josep M.ª Viadiu, rector de la parròquia. 1929.

Goigs en lloança de la Miraculosa Imatge del Salvador, que es venera a la muntanya del Montsec, de la parròquia i terme de Lluciana, bisbat d'Urgell. 1929.

Goigs de la gloriosa verge i màrtir santa Agnès, patrona de la parroquial església de Santa Agnès de Malenyanes, al Vallès. 1929.

Goigs que en lloança del *protomàrtir sant Esteve es canten a l'església parroquial de La Selva de Mar, bisbat de Girona*. 1929.

Goigs del gloriós sant Galderic llaurador i confessor. 1929.

Goigs en llaor de sant Cristòfor, màrtir, que es venera a la seva pròpia capella, situada a Montengues, dintre el terme de Can Valls, parròquia de Figaró, bisbat de Barcelona. Lletra de mossèn Ramon Garriga. 1929.

Goigs a llaor de Nostra Senyora de la Salut, que es venera a la seva pròpia capella de la parròquia a Samalús, bisbat de Barcelona. Lletra de mossèn Ramon Garriga. 1929.

Goigs en llaor de sant Martí, bisbe, patró de la Parròquia de Mosqueroles, bisbat de Barcelona. 1929.

Tots s'han estampat amb llicència eclesiàstica.

— *Collecció «Els nostres Goigs.»* Dins la Biblioteca Sabadellenca, que dirigeix l'escriptor Joan Costa i Déu, ultra els quinze goigs de què hem donat compte a les pàgines d'ARXIU, s'han publicat darrerament:

Goigs de la Mare de Déu del Carme, que es venera a la parròquia de Sant Feliu, bisbat de Barcelona. Joan Sallent. impressor. Sabadell, 1929.

Fora de sèrie, dins la mateixa Bibliteca, s'han estampat els dos següents:

Goigs a llaor de sant Roc de Montpeller, patró de la Valldorta, que es venera a la capella del Marquet de les Roques, parròquia de Sant Llorenç Savall, bisbat de Barcelona. Lletra de Joan Oliver. Boixos de Ricard Marlet. Joan Sallent, impressor. Sabadell, 1929.

Goigs a la Mare de Déu de Togores, patrona dels minyons soldats, que es venera a l'ermita d'aquest nom, terme de Sant Vicens de Junqueres, ciutat de Sabadell, bisbat de Barcelona. Lletra de mossèn Josep Cardona. Boix de Ricard Marlet, Joan Sallent, impressor. Sabadell, 1929.

Uns ventalls artístics. — L'acreditada botiga de cistelleria i capells de palla, de la Sra. Vídua de Joaquim Viñolas (Portaferrissa, n.° 18), té botiga establerta al carrer de los Arcos, n.° 16, del Poble Espanyol de l'Exposició Internacional.

D'allí procedeixen uns ventalls catalans, de tafetà, molt xamosos, en forma de senyera. S'hi reprodueixen uns boixos antics i clàssics, en tres dibuixos distints, que ha tingut l'atenció de remetre'ns. Agraïm força l'obsequi.

Els «Amics de l'art vell». — S'ha constituït en aquesta ciutat una agrupació de devots de l'art antic. Els presidents de l'Ateneu Barcelonès, el Círcol Artístic, el Centre Excursionista de Catalunya i el Foment de les Arts Decoratives, s'han posat d'acord per fundar-la i impulsar-la, sota la denominació d'Amics de l'Art Vell, i han adreçat al poble una circular, de la qual són els següents paràgrafs:

«Per a aquesta feina, que és costosa, difícil i delicada, compta ja la dita entitat amb tècnics experimentats, però encara pretén molt particularment comptar amb la cooperació de tots els catalans que saben comprendre la importància que aquestes obres cabdals, amenaçades de mort, tenen per a tots els catalans d'avui i els de demà, que no obliden l'obligació de transmetre, ben acondicionats, als nostres néts, aquests monuments representatius d'un passat per tots conceptes gloriós, de la mateixa manera, o de millor manera encara, com els nostres avis ens els transmeteren a nosaltres.

Per no haver mai sabut coordinar les voluntats de tots els enamorats del nostre passat artístic, havem hagut de veure com aquest patrimoni d'art anava minvant, fins al punt que els nostres temps, salvat l'esforç isolat d'alguns organismes i entitats envers comptats monuments, la destrucció, ruïna i alienament prenien aspecte de desastre. Aquesta indefensió del nostre patrimoni artístic no podia pas continuar : ens empobria espiritualment i ens descaracteritzava.

L'empresa és àrdua, eriçada de dificultats, costosíssima, talment que apareix temerària. És una empresa que requereix treball constant i molt comprometedor per part dels executants mediats i immediats, que reclama sacrificis de tothom, particularment del públic, que és qui ha de cobrir en gran part les despeses d'uns treballs que sempre foren els de mena més costosa en l'activitat dels homes. I aquests esforços i sacrificis, ens els hem d'imposar sense esperances de cap compensació individual. Tots ens hem de donar per ben pagats del guany espiritual, de la glòria que en pervingui de la col·lectivitat.

Així, doncs, aquesta crida va adreçada a tothom, per tal que les adhesions, cada dia més nombroses, facin aviat una majoria de catalans cooperadors. De tots els catalans, rics i pobres, sol·licitem la contribució constant, a partir de la quota mínima mensual d'1 pesseta fins a les majors llargueses.»

Signen el document, amb el qual ARXIU DE TRADICIONS POPULARS està plenament identificat, Pere Coromines, president de l'Ateneu Barcelonès; Alexandre Cardunets, president del Reial Círcol Artístic; F. Maspons i Anglasell, president del Centre Excursionista de Catalunya, i Santiago Marco, president del Foment de les Arts Decoratives.

Una exposició de dibuixos de tema excursionista. — El nostre estimat amic Josep Barrillon, autor del calc de la rajola reproduïda a la coberta del segon fascicle d'ARXIU, així com dels tres que perfilaven el retaule gòtic de sant Nicolau, publicats al mateix fascicle, organitzà, dies endarrera, una exposició de dibuixos al Club Escursionista de Gràcia, plens d'intenció i ironia. A més, tots ells eren saborosos per la fàcil mà que els havia executat, i com a tals foren celebrats per tots els que tingueren ocasió de contemplar-los.

Rebi la nostra afectuosa enhorabona.

AMB LES DEGUDES LLICÈNCIES

REVISAT PER LA CENSURA GOVERNATIVA

© Biblioteca Nacional de España